

PHOENIX

H O E N I X

Jubileumnummer
75 jaar Ex Oriente Lux

Contactadressen van de afdelingen van „Ex Oriente Lux”

AMERSFOORT	Drs. D.L. Noordhof, Fuutstraat 12, 3815 JP Amersfoort
AMSTERDAM	Drs. W. Waal, Allard Piersonstraat 7 ¹ , 1053 ZX Amsterdam
APELDOORN	Prof. dr. H.G.L. Peels, Motetstraat 2, 7323 LE Apeldoorn
ARNHEM	Mevr. Drs. E.J.J.E. de Ruiten, Herkenboschstraat 5, 6845 HM Arnhem
DORDRECHT	Vacature
EINDHOVEN	D.A. Rabbinowitsch, Bessenvlinderstraat 163, 5641 ED Eindhoven
's-GRAVENHAGE	Mevr. W. de Vlieger-Moll, van der Woertstraat 27, 2597 PJ Den Haag
GRONINGEN	Mevr. Drs. L.M. Velt, Spoorsingel 176, 7741 JD Coevorden
HAARLEM	Drs. A. Kooij, Noordervaart 69, 1841 JB Stompvoren
's-HERTOGENBOSCH	Drs. J. Croonen, v.d. Does de Willeboissingel 10, 5211 CA 's-Hertogenbosch
HOORN	Drs. G.M. Kelder, L. de Coligny laan 8, 1623 MD Hoorn
KAMPEN-ZWOLLE	Prof. dr. G. Kwakkel, Dravik 23, 8265 EW Kampen
LEEWARDEN	Vacature
LEIDEN	Drs. T.J.H. Krispijn, De Sitterlaan 114, 2313 TS Leiden
MAASTRICHT	Dhr. en Mevr. Opendakker-Cuypers, St. Hubertuslaan 49c, 6212 BH Maastricht
ROTTERDAM	Mevr. G. Linke, Dempostraat 204, 3029 CM Rotterdam
TWENTE	Mevr. Drs. M.Ch. Leeuwenburg-Bugge, Van den Vondelstraat 5, 7471 XV Goor
UTRECHT	Dr. P.S.F. van Keulen, Kennedylaan 36, 3844 BD Harderwijk
ZUTPHEN	Mevr. F.N.Th. Groenewoud, Rustoordlaan 23, 7211 AV Eefde
BELGIË	Dr. T. Boiy, Onderzoekseenheid Nabije Oosten Studies, Blijde Inkomststraat 21, B-3000 Leuven

Algemeen Secretariaat: Ex Oriente Lux, Postbus 9515, 2300 RA Leiden, tel. 071-5272016 (alleen dinsdagochtend), postgiro 229501.

Omslag: Reconstructie van de Ishtar-poort van Babylon (6e eeuw v. Chr.). Uit: E. Unger, *Babylon, die heilige Stadt nach der Beschreibung der Babylonier*. Berlin 1931.

Bulletin uitgegeven door het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap
EX ORIENTE LUX

Ter viering van het 10-jarig jubileum van Ex Oriente Lux werd op 25 september 1943 een bijeenkomst georganiseerd in het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten aan het Noord-eindsplein 4A te Leiden. In de tuin achter het huis werd deze groepsfoto gemaakt. Vooraan links mevr. C.F.L. van Heek-van Heek (met handtas); meer naar rechts (dr.) B.A. van Proosdij (met voor zich zijn dochter) en links van hem prof. A. De Buck; in het midden (dr.) A.A. Kampman; geheel rechts pater (dr.) J. Janssen; achteraan in het midden (prof.) J. Zandee en uiterst rechts dr. W.F. Leemans, met voor hem prof. F. De Liagre Böhl.

JUBILEUMNUMMER: 75 JAAR EX ORIENTE LUX

INHOUD

Van de redactie	3
Uit de geschiedenis van Ex Oriente Lux	KLAAS R. VEENHOF 5
Kampman en Ex Oriente Lux	JAAP VAN AMERSFOORT 31
Rede gehouden door A.A. Kampman	A.A. KAMPMAN 63
Uit het archief van Ex Oriente Lux	71
Ex Oriente Lux van 1974 tot 1999	MARTEN STOL 81

PHENIX

is een bulletin van het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap „Ex Oriente Lux” en wordt driemaal per jaar in opdracht van het Bestuur uitgegeven. Het staat onder redactie van J. BOERTIEN, J. VAN DIJK, M. POPOVIĆ, W. WAAL, C. WAERZEGGERS.

De contributie voor het Genootschap bedraagt € 30.00 per jaar, voor jeugdleden tot 25 jaar € 15.00. Hiervoor ontvangen de leden *Phœnix* en de *Nieuwsbrief*, worden zij uitgenodigd voor de door plaatselijke afdelingen te organiseren lezingen, kunnen zij zich tegen gereduceerde prijs abonneren op het *Jaarbericht Ex Oriente Lux* en de serie „Mededelingen en Verhandelingen van het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap Ex Oriente Lux”, en kunnen zij gebruik maken van de bibliotheek van het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten te Leiden. Het Genootschap heeft plaatselijke afdelingen in Amersfoort, Amsterdam, Apeldoorn, Arnhem, Dordrecht, Eindhoven, 's-Gravenhage, Groningen, Haarlem, 's-Hertogenbosch, Hoorn, Kampen-Zwolle, Leeuwarden, Leiden, Maastricht, Rotterdam, Twente, Utrecht en Zutphen.

Het secretariaat van het Genootschap is gevestigd: Witte Singel 25 (gebouw 1173, 1ste etage) te Leiden; de secretaresse is als regel dinsdagochtend aanwezig: tel. 071-5272016. *Postadres*: Ex Oriente Lux, Postbus 9515, 2300 RA Leiden. E-mail: EOL@let.leidenuniv.nl Website: www.exorientelux.nl Bank: Amro Leiden, rek. n°. 45.18.09.009, Postgiro 229501, tevens adres van de redactie van *Phœnix*.

Redactie Jaarbericht Ex Oriente Lux is: Dr. J.G. DERCKSEN (Assyriologie en Geschiedenis van het Oude Nabije Oosten; redactiesecretaris), Dr. R.J. DEMARÉE (Egyptologie), Prof. dr. M.S.H.G. HEERMA VAN VOSS (Egyptologie), Prof. dr. K.R. VEENHOF (Assyriologie en Geschiedenis van het Oude Nabije Oosten), Dr. M.J. DIJKSTRA (West-Semitische filologie en Levant).

Het bestuur van het Genootschap is als volgt samengesteld: Dr. D.J.W. MEIJER (voorzitter), Prof. dr. R.B. TER HAAR ROMENY (secretaris); Dr. B.J.J. HARING (penningmeester); Dr. R.J. DEMARÉE (publicaties); Dr. J.G. DERCKSEN (publicaties); Prof. dr. A. VAN DER KOOIJ (contact met de afdelingen); Drs. T.J.H. KRISPIJN (website); Dr. M.J. RAVEN (lezingslijst); Prof. dr. A. Schoors (België); Mw. drs. W. WAAL (redactie *Phœnix*).

Dr. T. BOUY, Departement Oosterse en Slavische Studies, Blijde Inkomststraat 21, B-3000 Leuven, België, is secretaris van de Belgische afdeling van Ex Oriente Lux, die lezingen in Leuven organiseert.

VAN DE REDACTIE

Deze feestelijke uitgave van Phoenix is geheel gewijd aan het 75-jarige bestaan van het genootschap Ex Oriente Lux, dat op 22 mei 1933 werd opgericht. Klaas Veenhof opent dit jubileumnummer met een historische terugblik op de periode tot 1983. De vroege geschiedenis van 1937-1963 wordt belicht door Jaap van Amersfoort aan de hand van de correspondentie tussen de heren Kampman en Vriezen, met aansluitend de rede uitgesproken door Arie Kampman ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het genootschap op 24 mei 1958. Na een selectie nostalgische beelden uit het archief van EOL deelt Marten Stol met ons zijn herinneringen uit de periode 1974-1999.

Dit nummer is tot stand gekomen onder het gastredacteurschap van de bestuursleden Rob Demarée en Diederik Meijer.

UIT DE GESCHIEDENIS VAN EX ORIENTE LUX

FEITEN, HERINNERINGEN EN BESPIEGELINGEN¹

KLAAS R. VEENHOF

De geschiedenis van Ex Oriente Lux is nooit samenvattend beschreven en ook ik zal dat hier niet doen. Het genootschap is, omdat ik ruim veertig jaar, met verschillende taken, lid van het Bestuur was, wel een stukje van mijn leven geworden, maar de geschiedenis van vóór 1960 ken ik slechts ten dele, van horen zeggen en uit wat daarover geschreven werd, vooral door de stichters en vroegste bestuursleden. Oudere notulen en bestuursstukken ontbreken helaas grotendeels; ze zijn vermoedelijk opgeruimd toen dr. Kampman, secretaris sinds de oprichting, in 1974 het bestuur verliet en uit Leiden verhuisde. Wat geboekstaafd staat in vroege nummers van *JEOL*, in een terugblik op de eerste tien jaren (1933-1943) door Kampman in *MEOL* 7 (1947) 269v., in enkele In memoriams op "EOL-pioniers"², en in sommige bestuursmededelingen, is uiteraard alleen wat publiek gemaakt werd. Details ontbreken, vooral ook over ontwikkelingen die het bestuur bezorgd maakten en die tot ingrijpen noopten.³ In wat volgt beperk ik mij tot de hoofdlijnen, zoals die gedocumenteerd zijn of zoals ik die zelf mee-gemaakt hebt, sinds ik in 1962 in het Bestuur kwam, aangevuld met wat ik van insiders over de oudere periode hoorde of met redelijke zekerheid meen te kunnen reconstrueren. Dat maakt het volgende voor een deel tot een persoonlijk relaas en daarom begin ik ook met een stukje eigen geschiedenis, gerelateerd aan EOL, om daarna de historische ontwikkeling van ons genootschap te schetsen, gelardeerd met een aantal eigen observaties en interpretaties. Een zekere subjectiviteit was daarbij uiteraard niet te vermijden, maar mijn relaas is niet bedoeld om eigen standpunten te verdedigen; eigen ervaringen kunnen een aanvulling zijn op de gedocumenteerde geschiedenis. In mijn verhaal noem ik ook een aantal personen aan wie EOL

¹ Ik gebruik de volgende afkortingen: *EOL* = Het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap (oorspronkelijk: Gezelschap) Ex Oriente Lux; *JEOL* = Jaarbericht van EOL; *MVEOL* = Mededelingen en Verhandelingen van EOL; *NINO* = Nederlands Archaeologisch-Historisch Instituut voor het Nabije Oosten (gevestigd te Leiden).

² B.v. dat op A.A. Kampman, in *Phœnix* 24 (1978) 4-9.

³ Zie echter *JEOL* 11 (1949-50) 2v., over "Het Jaarbericht, zijn vorm, inhoud en doel", en *Phœnix* 7 (1961) 90v., over veranderingen in het bestuur, maar het daar genoemde rapport van een commissie ingesteld om "over een aantal kwesties haar licht te doen schijnen", is niet bewaard en de "kwesties" worden niet nader omschreven.

veel te danken heeft, met in voetnoten verwijzingen naar waar meer informatie over hen te vinden is.

Kennismaking met EOL, 1950-1962

Mijn herinneringen aan EOL gaan terug tot mijn gymnasiumtijd in Kampen, rond 1950. In die stad, met haar twee Theologische Hogescholen, bestond serieuze belangstelling voor de studie van het Oude Testament en dus ook van het Oude Nabije Oosten, waarvan het oude Israël een integrerend deel vormt. Naast de exegeten verschenen aan beide hogescholen in die tijd ook lectoren voor de (oude) Semitische talen. Aan die der Geref. Kerken in Nederland (aan de Oudestraat) was dat dr. J. J. Koopmans, bekend als Hebraïst, die in 1945 had gezorgd voor een nieuwe bewerking van de bekende *Hebreeuwse Grammatica* van J. Nat, en als Aramaïst, getuige zijn *Arameese Grammatica* (1947, 2e ed. 1957) en zijn *Aramäische Chrestomathie* (1962).⁴ Hij had een brede interesse, waarvan ook zijn afscheidscollege van 1957, onder de titel “Beknopt overzicht van de cultuur van het Oude Nabije Oosten als achtergrond voor de Bijbel”⁵, getuigt. Aan de Hogeschool van de Geref. Kerken Vrijgemaakt (aan de Broederweg) werd in die jaren drs. J.P. Lettinga tot lector benoemd, een Semitist die te Leiden had gestudeerd en gespecialiseerd was in Hebreeuws en Assyriologie, iemand met oude banden met EOL. Hij zorgde in 1962 voor een geheel nieuwe bewerking van de grammatica van Nat-Koopmans en was daarnaast vooral bekend als Nederlandse pionier op het gebied van het Ugaritisch, getuige o.a. zijn in 1948 publiceerde boek *Oegarit (rās esj-sjamrā). Een nieuwe Fenicische stad uit de Oudheid*.⁶ Het was de neerslag van een jarenlange interesse in de cultuur van deze in 1933 ontdekte stad,⁷ die met haar oudste alfabet en mythologische teksten over de Kanaänitische goden El, Dagan en Baäl vooral oudtestamentici fascineerde. Hun interesse had ervoor

⁴ Zijn *Arameese Grammatica* werd door het NINO uitgegeven. Toen ik in 1962 als assistent bij het NINO in dienst kwam was een van mijn eerste taken, in de stencils met de Duitse tekst van de Chrestomathie de Arameese woorden met behulp van een Hebreeuwse typemachine in te typen.

⁵ Het werd gepubliceerd in het *Gereformeerd Theologisch Tijdschrift* 59 (1959) 1-35. Een ‘In memoriam’ op Koopmans treft men aan in *Phœnix* 9 (1963) 50v.

⁶ Verschenen als deel 11 in de reeks “Cultuurhistorische Monografieën”, uitgegeven door Servire (Den Haag; 112 p., met 7 platen en 18 figuren).

⁷ Reeds in 1942 was van zijn hand, als deel 6 van de reeks *MEOL* (als eerste en enige deel in een nieuwe serie “Overzichten van de geschiedenis en opgravingen in het Nabije Oosten”), verschenen *Ras es-Samra en Minet el-Beida’* (IV+40 p.).

gezorgd dat in Kampen reeds in 1935 een EOL-lezing werd georganiseerd door “correspondent” S.J. Ridderbos. Enkele jaren na de oorlog kwam er een studiekring, waarvan Lettinga als secretaris jarenlang de stuwende kracht was. Mijn eerste contacten met Ex Oriente Lux werden daar gelegd; later maakte ik voor de “Kamper pagina” van de Provinciale Zwolsche Courant ook verslagen van EOL-lezingen, waarmee ik als student wat kon verdienen.

Het genootschap kende ik van papier al langer, want reeds in 1938 was mijn vader in Haarlem door de student Lettinga (die in Aerdenhout woonde) lid gemaakt. Thuis kon ik als gymnasiast grasduinen in de nummers van *JEOL* en *MVEOL*, terwijl de belangstelling voor die oude wereld ook werd gewekt door leesbare boeken in mijn vaders bibliotheek, zoals E. Chiera, *Zij schreven op klei. Wat de Babylonische kleitabletten ons vertellen*⁸, C.W. Ceram's *Goden, graven en geleerden*. Het was een tijd waarin, na de tweede wereldoorlog, het archeologisch-historisch onderzoek weer op gang kwam, belangrijke nieuwe ontdekkingen (zoals de “handschriften van de Dode Zee”) werden gedaan, en de resultaten van opgravingen van vóór de oorlog (zoals die van Ugarit en Mari) toegankelijk werden. Er was een grote behoefte aan betrouwbare informatie over al dat nieuwe, gewekt door publicaties in kranten en tijdschriften, waardoor ook het aantal leden groeide en ook in Kampen een studiekring startte. Deze vergaderde in de aula van de Hogeschool (Broederweg) en de oudtestamenticus B. Holwerda was er de voorzitter van. Daar hoorde ik lezingen van prof. De Liagre Böhl (over het Babylonische Scheppingsepos), prof. De Buck (over het Egyptische Dodenboek), prof. Van der Ploeg (over “De Rollen van de Dode Zee”)⁹, dr. Kampman (over het rijk der Hethieten en hun hoofdstad), en prof. Simons (over de opgravingen te Lakisj).

⁸ Oorspronkelijke editie Chicago 1938, Nederlandse vertaling door prof. dr. J. de Groot, uitgave Bosch & Keuning, Baarn, zonder jaartal. Mijn vader bezat verder o.a. een exemplaar van A. Scharff – A. Moortgat, *Ägypten und Vorderasien im Altertum* (München 1950), de Gilgamesj-vertaling van De Liagre Böhl uit 1941, enkele boeken boeken over Egyptische kunst en over Palestijnse oudheden (o.a. F.M.Th. Böhl's *Palestina in het licht der jongste opgravingen en onderzoekingen*, Amsterdam 1931), alsmede het onder theologen veel gelezen *Gods Woord en der eeuwen getuigenis. Het Oude Testament in het licht der Oostersche opgravingen*, van A. Noordtzij (1935).

⁹ Van der Ploeg, die later ook lid werd van het Bestuur van EOL, was in Jeruzalem een der eersten die met de in 1947 ontdekte rollen kennismaatte (zonder nog hun hoge ouderdom te beseffen). In *Jaarbericht* 11 (1949/50) 41-71 en 12 (1951/52) 221-248 berichtte hij uitvoerig over deze sensationele ontdekking, en in 1957 publiceerde hij in de Prisma-reeks zijn *Vondsten in de woestijn van Juda. De rollen der Dode Zee*.

Na al op het gymnasium Hebreeuws geleerd te hebben werd ik in 1952 theologisch student en mijn interesse was van meetaf meer gericht op de oude talen, de cultuurgeschiedenis en de archeologie, die in het studieprogramma een belangrijke plaats innamen¹⁰, dan op de echt theologische vakken. Na mijn kandidaatsexamen ging ik in Leiden Semitische talen studeren, met als hoofdvak Babylonisch-Assyrisch bij prof. F.R. Kraus. Tijdens de studie in Leiden leerde ik EOL meer van nabij kennen, omdat het “kantoor”, geleid door dr. Kampman, gevestigd was in het grote huis aan Noordeindsplein 4a, dat in het bezit was van het NINO. Ruimtegebrek bij de faculteit der letteren, waar de studentenaantallen in de vijftiger jaren sterk groeiden, had ertoe geleid dat diverse studierichtingen in allerlei panden in de stad waren gehuisvest. Voor de Assyriologie had de universiteit ruimte in het NINO gehuurd, inclusief het gebruik van de bibliotheek, een onmisbare voorziening, omdat de Universiteitsbibliotheek de voorzieningen voor dit vak na de oorlog steeds meer aan de snel groeiende NINO-bibliotheek had overgelaten, waarin ook de oudere bibliotheek van EOL was geïntegreerd.¹¹ Bovendien beschikte het NINO over de voor assyriologisch onderzoek en onderwijs belangrijke verzameling van ca. 3000 kleitabletten van prof. De Liagre Böhl in diens “Assyriologische Werkkamer”.¹²

Die kennismaking werd intensiever toen ik eind 1960 een kamer kon huren op de zolder van Noordeindsplein 6a, het tweede door het NINO verworven pand.¹³ Van dichtbij bespeurde ik de activiteiten van EOL, legde

¹⁰ Hoofdvakstudenten exegese moesten ook Aramees leren en hoofdvakkers Oude Testament ook de beginselen van nog een andere Semitische taal, b.v. Babylonisch, dat Lettinga doceerde. Er was een stevig tentamen in de geschiedenis van het oude Nabije Oosten en ook de archeologie van Palestina kreeg veel aandacht, waarbij o.a. C. van Gelderen's overzicht *De Geschiedenis van Voor-Azië met Egypte en van Israël* (Bijbels Handboek I, 1935) en W.F. Albright's *The Biblical Period* (1950) een belangrijke plaats innamen, terwijl ook een aantal teksten uit *Palestine Inscriptions* (in 1951 uitgegeven door Th.C. Vriezen en J. Hospers) tot de verplichte lectuur behoorden.

¹¹ Het ontbreken van een eigen universitaire assyriologisch-egyptologische boekerij bracht mee dat toen de faculteit der letteren rond 1980 haar nieuwe gebouwen aan de Witte Singel betrok het NINO mee verhuisde. Deze zinnige samenwoning duurt tot vandaag toe voort en omdat het secretariaat van EOL sinds 1940 in de ruimten van het NINO onderdak had gevonden, is het sinds 1980 ook gevestigd op Witte Singel 25, in gebouw 1173, op de étage van het NINO.

¹² Deze was eerst ondergebracht in het Museum voor Volkenkunde, maar verhuisde in 1940 naar het NINO. Toen Böhl, na zijn emeritaat, uit Leiden vertrok heeft hij deze collectie aan het NINO verkocht, waar zij zich nog steeds bevindt.

¹³ Er kwam nu meer ruimte voor de groeiende voorraden (uitgaven van NINO en EOL) en anderhalve étage van het huis werd verhuurd aan de afdeling Egyptologie van de universiteit, waarin o.a. de door het NINO verworven bibliotheek van prof. De Buck werd opgesteld en een projectkamer voor de ‘Coffin texts’ (een wetenschappelijke erfenis van De Buck) werd ingericht.

contacten met Kampman, zijn secretaresse en omdat de bestuurs- en de jaarvergaderingen van EOL ook in het NINO gehouden werden was er gelegenheid met meer leden kennis te maken. Mijn belangstelling voor EOL leidde ertoe dat ik in februari 1962 door de ledenvergadering werd gekozen tot 2e secretaris-penningmeester, met als taak dr. Kampman te assisteren en te zorgen voor de publicatie van *Phœnix*. Later in dat jaar werd ik bij het NINO, dat door de uitbreiding met het pand Noordeindsplein 6a en het verwerven van de Egyptologische bibliotheek van prof. A. de Buck personeeluitbreiding nodig had, benoemd als assistent-medewerker, met als voornaamste taken de zorg voor de bibliotheek (inclusief het catalogiseren van de bibliotheek van De Buck) en werk voor het tijdschrift *Bibliotheca Orientalis*. Die combinatie van functies was in het licht van de verstrengeling van de belangen van EOL en het NINO zeker niet toevallig, maar bracht soms complicaties mee. Als assistent aan het NINO was ik de ondergeschikte van Kampman, maar niet als door de ledenvergadering gekozen bestuurslid, hoewel ik mijn werkzaamheden wel met hem moest afstemmen. Bovendien werd ik gekozen in aansluiting op een rapport van wijze EOL-mannen, dat een oplossing zocht voor de problemen waarmee het genootschap toen al enkele jaren kampte; problemen die ook te maken hadden met het niet goed functioneren van het secretariaat. Om duidelijk te maken hoe die problemen ontstonden, groeiden en uiteindelijk werden overwonnen, duik ik eerst in de geschiedenis van ons Genootschap.

Ex Oriente Lux voor de wereldoorlog, 1933-1940

Ik vermeld de beginperiode alleen als achtergrond voor latere ontwikkelingen. Zij is beschreven door Kampman in *MVEOL* 7, 369f. en ook de zeven eerste nos. van *JEOL* bieden informatie onder de rubriek “Gezelschapsmededelingen”. Een andere bron, die amper bekend is, zijn de ‘Rondschrijvens’ aan de leden, gestencilde informatiebulletins, van meestal 2 tot 4 bladzijden, waarvan er tussen 1933 en 1940 niet minder dan 80 werden verspreid; in het archief bevindt zich een band met de nos. 5-80. Ze geven informatie over publicaties van EOL, over de congressen van het ‘Oostersch Genootschap’, waaronder EOL tot 1940 ressorteerde¹⁴, maar het belangrijkste waren soms uitvoerige vooraankondigingen en samenvattingen van

¹⁴ Het eerste deeltje in de reeks *MVEOL* (1934, 66 p.) bevat de “Voordrachten gehouden op het 7e congres van het Oostersch Genootschap in Nederland”, te Leiden in 1933. Later werden deze voordrachten apart uitgegeven en konden EOL-leden ze kopen.

EOL-lezingen, waarbij steeds vaker ook (soms buitenlandse) boeken werden vermeld die op de onderwerpen betrekking hadden of door de sprekers geschreven waren en die de leden via EOL konden kopen. Deze bronnen geven een goed beeld van de snelle ontwikkeling van het genootschap, dat blijkbaar “een gat in de markt” had aangeboord en dankzij het enthousiasme van het bestuur en de inzet van deskundige medewerkers (auteurs en sprekers) snel aan bekendheid won, zodat het ledental in 1939 al meer dan 1300 bedroeg. De eigen publicaties van EOL werden vanaf 1936 ook geruild voor buitenlandse vaktijdschriften en boeken en dit zorgde voor een snelle groei EOL-bibliotheek, tot welks vorming in 1936 was besloten en die de leden ter beschikking stond.¹⁵

Van het begin af onderscheidde EOL ‘leden-medewerkers’, ‘leden-begunstigers’, ‘donateurs’ en ‘begunstigers’. Eerstgenoemden waren personen die door universitaire studie vertrouwd waren met de culturen van het oude Nabije Oosten en die zich bereid verklaard hadden als auteurs en sprekers mee te werken. Hun contributie werd in 1933 vastgesteld op fl. 7,50. Uit hun geleerden werden ook de leden van het Bestuur gekozen, dat werd bijgestaan door een tweekoppige ‘commissie van advies’, bestaande uit de hoogleraren De Liagre Böhl (Assyriologie) en De Buck (Egyptologie), die vanaf de oprichting bij EOL betrokken waren en ook talrijke lezingen hielden. Naast de ‘leden-begunstigers’ (die fl. 7,50 betaalden en stemrecht hadden) waren er honderden begunstigers (hun contributie bedroeg fl. 2,50), belangstellenden (waaronder ook veel predikanten) die zich bij EOL hadden aangesloten.¹⁶ De ‘donateurs’ (het overzicht van 1940 noemt twintig personen en instellingen, waaronder de KLM, de Universiteitsbibliotheek te Pretoria, de Fondation Egyptologique Reine Elisabeth te Brussel, en het ‘Hofmarschallamt Haus Doorn’)¹⁷ steunden het genootschap financieel (contributie fl. 10.-) of door schenking van boeken. Al deze “aangeslotenen” ontvingen in ruil voor hun contributie het *Jaarbericht*. Ook waren er ‘correspondentschappen’, d.w.z. personen die de belangen van EOL bevorderden in plaatsen waar (nog) geen studiekering was opgericht, maar wel lezingen werden

¹⁵ Het besluit wordt vermeld in *JEOL* 4 (1936) p. 276 en er wordt aan toegevoegd: “Ieder onzer leden en begunstigers wordt uitgenodigd aan de inrichting en vermeerdering van deze bibliotheek zijne/hare medewerking te verleen.”

¹⁶ Deze onderscheiding was zinnig, omdat kennis van de talen en culturen van het oude Nabije Oosten — afgezien van het onderwijs in het Hebreeuws op sommige gymnasia — alleen door universitaire studie was te verwerven. Dat neemt niet weg dat heel wat begunstigers zich een aanzienlijke kennis van deze wereld hadden eigengemaakt.

¹⁷ Het weerspiegelde de grote belangstelling van de laatste Duitse keizer voor het Oude Nabije Oosten. In ‘Huize Doorn’, waar hij woonde, kwam op gezette tijden ook de ‘Doorn-Arbeitskreis’ bijeen, die zich met de oudheid bezighield.

georganiseerd. Tenslotte waren er ‘buitenlandse contribuanten’, in feite abonnees op *JEOL*. Al deze categorieën, met de namen van hen die daartoe behoorden werden in de ‘Staat van Leden, enz.’, samen met een lijst van gehouden lezingen en de ‘winst- en verliesrekening” in *JEOL* vermeld, voor het laatst no.6 van 1939, 280-288. Daarna werden de aantallen te groot; in *JEOL* 7 (1940) 560 lezen we dat het ledental aan de vooravond van de oorlog was opgelopen tot 1450 en daar worden ook nog alle in 1939 gehouden gehouden lezingen vermeld, in Nederland en België samen 71 stuks. In no. 8 (1942) ontbreken ook die, maar men vindt er nog wel de ‘winst- en verliesrekening over 1940-41’, en in de Addenda hierop een cumulatieve rekening over 1942-47, opgemaakt na de oorlogsjaren. Zulke gegevens over de daaropvolgende jaren zijn onbekend, ze werden voortaan slechts in bestuursstukken en notulen vastgelegd (die voor de oudste periode helaas ontbreken). Informatie over het verenigingsleven vindt men pas veel later opnieuw, in het *Bulletin Phoenix*.

Groei en problemen, 1940-1960

Rond 1940 voltrokken zich drie belangrijke wijzingen in de ontwikkeling van EOL. De eerste was dat de groei van de vereniging zoveel meer tijd voor secretariaat en administratie vereiste, dat de diensten van een betaalde typiste nodig werden en in voorjaar 1938 besloten werd de functie van secretaris-penningmeester bezoldigd te maken; dr. A.A. Kampman combineerde die voortaan met zijn part-time leraarschap in de geschiedenis te Schiedam. Ondanks die administratieve versterking moest de productie en verzending van de ‘Rondschrijvens’ worden stopgezet; het werd te arbeidsintensief en te duur, die ca. twaalf keer per jaar aan de leden toe te sturen. De tweede verandering was dat EOL, in 1933 opgericht¹⁸ onder auspiciën van en aangesloten bij het ‘Oostersch Genootschap in Nederland’ (voor de leden betekende dit een dubbel lidmaatschap), in april 1940, in goed overleg, geheel zelfstandig werd, in verband waarmee ook de Statuten werden herzien. Deze ontwikkeling was het gevolg van de snelle groei en het in toenemende mate eigen karakter EOL, met zijn specifieke interessegebied. Een derde ontwikkeling was dat in 1939, dankzij een omvangrijk legaat van de Palestina-reiziger F. Scholten, het Nederlandsch Archaeologisch-Historisch Instituut voor het Nabije Oosten (NINO) werd opgericht, gehuisvest in het door het

¹⁸ Zie hiervoor A. Kampman, *MVEOL* 7 (1947) 269v., en de terugblik van de toenmalige voorzitter, prof. dr. M. A. Beek, “Het licht wordt ontstoken”, in *Phoenix* 28 (1982) 6-7.

legaat verkregen huis, Noordeindsplein 4a, waarvan dr. A.A. Kampman de leiding kreeg. Het secretariaat van EOL kon, zoals hij in *MVEOL* 7 (1947) 271 schreef, “begin 1940 overgebracht worden naar de ruime en prettige geoutilleerde localiteiten van het pand Noordeindsplein 4a (zie foto op pag. 92) en kort daarop samengevoegd worden met de administratie van dit Instituut”. De redactie van de publicaties bleef berusten bij de voorzitter, dr. B.A. van Proosdij, die verbonden was aan uitgeverij E.J. Brill, waar ook de uitgaven van EOL gedrukt werden. De bibliotheek van EOL werd, zoals reeds vermeld, geïntegreerd in de NINO boekerij die voortvarend werd opgebouwd, waarbij de ruilvereenkomsten van EOL, inmiddels tot ca. 200 gestegen, een belangrijke rol vervulden.

In deze nieuwe constellatie was EOL de oorlogsjaren ondergaan. Gegevens zijn o. a. te vinden in de bijdrage ‘Tien jaren Ex Oriente Lux, 1933-1943’, van de hand van zijn secretaris, in *MVEOL* 7 (1947) 269-275. Het gezelschap groeide spectaculair, zodat er eind 1943 bijna 3000 leden waren¹⁹, terwijl het aantal studiekringen tot uiteindelijk 18 in Nederland en 4 in België groeide. Deze getallen weerspiegelen een groeiende belangstelling, die in kaart zijn gebracht in Van Proosdij’s essay ‘De belangstelling voor het Nabije Oosten in Nederland. Haar rechtsvaardiging en geschiedenis 1945-1948’ (met ook vermelding van veel personalia), in *JEOL* 10 (1945-48) 226-230. Ook de financiële situatie van EOL was gezond, blijkens het overzicht over 1942-1947, te vinden in datzelfde deel. Doordat in de oorlogsjaren geleidelijk minder lezingen georganiseerd konden worden en ook de publicaties wat gingen stagneren (al slaagde men er nog wel in *JEOL* 9 in 1944 uit te geven, waarvan de drukkosten fl. 3.200.- bedroegen) waren er reserves. Flink werd daarom geïnvesteerd in het boeiende en goed verkochte²⁰ *Kernmomenten der antieke beschaving en haar moderne beleving* (*MVEOL* 7, 280 p.), waaraan tien auteurs meewerkten. Het boek, bedoeld om het tienjarig bestaan van het genootschap te markeren, kon door de oorlogsomsandigheden pas in 1947 verschijnen. En dat gold ook van het zojuist al genoemde *Jaarbericht* 10, dat pas in 1948 verscheen, maar meer dan 400 bladzijden en 24 platen telde. Het lezingenprogramma functioneerde goed en het secretariaat, ondergebracht op Noordeindsplein 4a in twee van het NINO gehuurde kamers, kreeg het druk en moest af en toe een

¹⁹ Dit getal noemt Kampman zijn toespraak, gehouden op 24 mei 1958 t.g.v. het 25-jarig bestaan van EOL (hierbij afgedrukt, zie..). De groei is ook af te lezen aan de totale inkomsten uit contributies, die over 1942-43 ruim fl. 7.400.- en over 1943-44 ruim fl. 11.000.- bedroegen.

²⁰ Leden en begunstigers ontvingen *JEOL* gratis, de delen van de serie *MVEOL* konden zij tegen een aantrekkelijke ledenprijs kopen.

beroep doen op extra hulp en vrijwilligers. Belangrijk was ook de medewerking van veel oudtestamentici, die de studie van het Oude Nabije Oosten als van wezenlijk belang voor hun vakgebied ervoeren. Zij schreven in *JEOL*, hielden lezingen en slaagden er ook in die belangstelling op studenten over te dragen. Ik noem hier vooral de namen van M.A. Beek, J.P.M. van der Ploeg, Th. C. Vriezen²¹, en wat later ook A.S. van der Woude²², die allen te eniger tijd ook bestuurlijke taken voor EOL verrichtten.²³ Ook prof. Alfrink, de latere kardinaal, was lid en hield lezingen. Veel medewerking werd in deze tijd ook ondervonden van dr. ir. R.J. Forbes, buitengewoon hoogleraar te Amsterdam²⁴ en de eerste voorzitter van de studiekering aldaar, een erkend specialist in de geologie van het Nabije Oosten, die lezingen hield over irrigatie, metallurgie en aardolie in de oudheid. Ook Nederlanders in het buitenland werden lid en werkten mee, zoals prof. B. Gemser in Pretoria²⁵ en de architectuur-historicus Th.A. Busink in Batavia, die daar al voor de oorlog over de Sumerische en Babylonische tempelbouw publiceerde en later bekend is geworden om zijn monumentale studie *Der Tempel von Salomo*.²⁶

²¹ Hij was in 1937 te Utrecht gepromoveerd op het proefschrift *Onderzoek naar de paradijsvoorstelling bij de oude Semietische volken*, was thuis in de assyriologie en heeft in zijn latere publicaties steeds aandacht geschonken aan de verbanden tussen het oude Israël en het overige Oude Nabije Oosten, met name in zijn *De godsdienst van Israël* (1963). Zie voor hem nu M. Dijkstra en K.J.H. Vriezen, *Th.C. Vriezen, Hervormd theoloog en oudtestamenticus* (Kampen 1999).

²² Hij trad in 1962 toe tot het Bestuur van zijn hand verschenen in *Phœnix* tal van bijdragen, waarin hij de lezers informeerde over de ontwikkelingen (publicatie en interpretatie) t.a.v. de “Dode Zeerollen”.

²³ Dat gold in Kampen aan de Theol. Hogeschool der Geref. Kerken (Vrijgemaakt) ook van de helaas vroeg overleden B. Holwerda (mijn schoonvader), die in 1946 inaugureerde met een rede over *De priester-koning in het Oude Testament*.

²⁴ Hij inaugureerde met een rede *Ambacht en wetenschap in het Oude Nabije Oosten* (1947).

²⁵ Hij was in 1924 bij Böhl gepromoveerd op een proefschrift over *De betekenis der persoonsnamen voor onze kennis van het leven en denken der oude Babyloniërs en Assyriërs*. Zie voor hem het door Böhl zelf geschreven informatieve In memoriam, in *Phœnix* 9 (1963) 4-9.

²⁶ Ondertitel *Eine archäologisch-historische Studie unter Berücksichtigung des westsemitischen Tempelbaus*, in twee delen uitgegeven tussen 1970 en 1980. Na de oorlog teruggekeerd in Nederland bestudeerde hij als “Bauforscher” de oudoosterse architectuur intensief en in 1949 publiceerde hij in de serie “Lectiones Orientales” een nederlandstalige studie *De Babylonische Tempeltoeren. Een archeologische en stijlcritische studie*, waarvan veel EOL-leden een exemplaar kochten. Voor zijn studies, waarvan er een zestal in *JEOL* werden gepubliceerd, kwam hij elke week uit den Haag een dag in de bibliotheek van het NINO werken, waar ik bibliothecaris hem kon helpen met voor zijn werk belangrijke literatuur. Zie voor zijn persoon en werk het in memoriam in *Phœnix* 25 (1979) 58-60.

De kwaliteit van de publicaties — *JEOL* en *MVEOL* — en hun ruil met die van buitenlandse zusterverenigingen, redacties van tijdschriften en instituten, zorgden voor internationale bekendheid en contacten en verschillende buitenlandse geleerden hielden een lezingentournee voor EOL. De aloude samenwerking met Belgische vakgenoten (er waren in België al voor de oorlog vier studiekringen) bleef in stand en wij ontmoeten hen in de verslagen regelmatig als auteurs en sprekers. In 1948 leidden de contacten met onze zuiderburen tot de oprichting van een ‘Orientalistisch Centrum Benelux voor het wetenschappelijk onderzoek in de Levant’. Van ZWO werd een subsidie verkregen, die studiereizen van J.M.A. Janssen (naar Egypte), van P. van der Meer en C. Hillen (naar Irak en Syrië, waar in 1951 te Akhterine een proefgraving werd ondernomen), en van L. Vanden Berghe (naar Iran, de Marv Dasht-vlakte) mogelijk maken. Voorlopige verslagen hiervan werden gepubliceerd in *JEOL* 12 (1951-52).²⁷

De groei van EOL bracht geleidelijk ook problemen mee, die in de loop van de vijftiger jaren merkbaar werden. Ik hoorde ervan toen ik in het Bestuur kwam, de publicaties laten er soms iets van merken en ook door mijn eigen ervaringen vanaf 1962 begon ik te begrijpen waar de knelpunten lagen. Het eerste probleem was dat de grote vereniging in feite geleid werd door slechts twee personen, de voorzitter B.A. van Proosdij, tevens redacteur van alle publicaties, en de secretaris-pennigmeester, A.A. Kampman. Deze laatste moest bovendien — naast zijn leraarschap — sinds 1940 veel tijd steken in de opbouw van het NINO, waarvan de financiële basis niet erg sterk was. Het voor de jaarlijkse exploitatie beschikbare bedrag, vooral bestaande uit renteopbrengsten van het ‘Frank Scholten Fonds’, was beperkt. Naast de verhuur van ruimten en faciliteiten in het huis aan het Noordseindsplein 4a (zoals boven vermeld ook aan EOL) moest ook door het uitgeven van eigen publicaties geld verdiend worden. De bestuurlijke en organisatorische verstrengeling (de administraties van beide waren in 1940 samengevoegd en stonden allebei onder leiding van Kampman), die aanvankelijk een gemeenschappelijk en gedeeld belang was, kon problemen gaan opleveren als die belangen niet meer geheel parallel liepen en de positie van beide ‘partners’ veranderde. Dat werd het geval toen het ledental van Ex Oriente Lux in de vijftiger jaren ging teruglopen en de inkomsten slonken. Tegelijkertijd werd het NINO, in mijn taxatie, voor Dr. Kampman belangrijker dan EOL, zeker toen hij erin slaagde in 1958 een dépendance van het NINO in Istanbul te stichten, gevestigd in ruimten van het ‘Palais

²⁷ Dit initiatief is (om mij niet bekende redenen) kennelijk doodgelopen, want in latere Jaarberichten wordt nooit meer over de activiteiten van dit ‘Oriëntalistisch Centrum’ bericht.

d'Hollande', het oude Nederlandse consulaat. Dat vroeg aandacht en hij was meermalen langere perioden uit Leiden afwezig, waaronder het organiseren van EOL-activiteiten ging lijden en het inspelen op noodzakelijke veranderingen in het gedrang kwam.

Dit kwam op verschillende manieren tot uiting. Het nog centraal, vanuit Leiden georganiseerde lezingenprogramma begon haperingen te vertonen tot ongenoegen van sommige studiekringen. Ook op het punt van de publicaties deden zich complicaties voor. Zoals vermeld had het ruilverkeer van EOL zich zeer sterk ontwikkeld, maar aan de ca. 200 jaarlijkse geruilde nummers van *JEOL* en *MVEOL* verdiende het genootschap geen geld en de in ruil ontvangen tijdschriften werden in de boekerij van het NINO geplaatst. Deze ruil, die voor de NINO-bibliotheek van grote betekenis was, was voor een welvarend EOL geen probleem geweest (extra exemplaren van *JEOL* drukken, boven de ca. 2000 voor leden bestemde, was niet erg duur), maar het werd moeilijker toen het ledental en dus de oplagen terugliepen, terwijl de druk- en verzendkosten toenamen. In feite investeerde EOL elk jaar een klein kapitaal in boeken die nominaal wel als EOL-bezit golden, maar de facto deel uitmaakten van de NINO bibliotheek. EOL kocht ook nogal wat aantallen publicaties, vooral ten dienste van zijn leden, die ze graag op basis van de rondgestuurde boekenlijsten bestelden.²⁸ Daardoor had EOL zich in de loop der jaren de status van een verzendboekhandel verworven en vanaf 1940 werden via EOL nu ook boeken voor de NINO-bibliotheek besteld. En toen het NINO ook zelf boeken ging uitgeven werden voor gecombineerde bestellingen ook gecombineerde rekeningen gemaakt. Het uit elkaar houden en verrekenen van al die posten vereiste veel (soms teveel, zoals ik in de zestiger jaren constateerde) tijd en zorgvuldigheid en van het gebrek daaraan dreigde EOL de dupe te worden. Volgens de financiële overzichten leverde de boekverkoop (aan de leden en aan het NINO) wel inkomsten op, maar als de kosten van bestelling, het uittypen en verzenden van boekenlijsten, bankkosten en het administratieve beslag worden meegerekend werd de hele operatie geleidelijk aan verliesgevend.

²⁸ Dat betrof met name buitenlandse publicaties over het oude Nabije Oosten, die via boekhandels vaak moeilijk te verkrijgen waren, een service die door de leden zeer op prijs werd gesteld. Ik heb als student ook herhaaldelijk vakboeken via EOL aangeschaft. Zulke gerichte aankopen werden ook in de zestiger jaren soms nog verricht en een van de successen betrof de nieuwe *General Introductory Guide to the Egyptian Collections in the British Museum* (1964). Van dit door EOL met korting bij het British Museum gekochte boek werden ca. 250 exemplaren onder onze leden verkocht. Vanaf de vijftiger jaren verschenen in deze lijsten ook de publicaties van het NINO en niet gewenste of dubbele boeken uit donaties of ruil die het wilde verkopen en waarvoor het afzet zocht onder EOL-leden.

Ook met de eigen publicaties van EOL ging het in de vijftiger jaren minder. Ze waren van 1933 af met veel inzet en deskundigheid geredigeerd door de erudiete B.A. van Proosdij, iemand die een grote kennis van en interesse voor de klassieke oudheid paarde aan die voor de oudoosterse wereld.²⁹ Hij vertolkte, vooral in de omvangrijke inleidingen tot de Jaarberichten, die hij nogal eens een motto in de vorm van Latijns of Grieks citaat meegaf, graag zijn cultuurhistorische visie op de betekenis van de oude culturen en hun doorwerking en op de belangrijke taak van de oriëntalistiek, waarbij hij streefde naar een encyclopedische benadering. Hij stelde hoge eisen aan zijn eigen redactionele werk en besteedde ook veel aandacht aan de personalia, vooral via In memoriams op en publicatielijsten van overleden oriëntalisten. Veel werk verzette hij voor de ‘Supplementen’ op de romeins genummerde delen van het *JEOL*, die meestal twee tot vier nummers (waarvan de pagina’s werden doorgenummerd) omvatten en die voorzien werden van een gedetailleerde inhoudsopgave, lijsten van platen en afbeeldingen, inleidende beschouwingen (met soms complete artikelen), alsmede uitvoerige indices. In *JEOL* 11 (1949-50) 2v. omschijft hij *JEOL* als “een compositie, waar geschiedenis en cultuur van het gehele Nabije Oosten door verschillenden bezien aan de orde komt”. De inhoud werd zorgvuldig regionaal en chronologisch ingedeeld en daarbinnen werd weer onderscheiden tussen philologie, godsdienst, geschiedenis en archaeologie-en-kunst. Binnen de philologie vormden de verschillende talen het indelingscriterium, met steeds eigen rubrieken ‘vertaalde teksten’, ‘overzichten’ en ‘besproken boeken’. Ieder Jaarbericht bevatte voorts mededelingen over gehouden congressen, oudheidkundige verzamelingen (algemene beschrijvingen, specifieke objecten en aanwinsten), genootschapsmededelingen, en ‘addenda’.³⁰ Zo heeft hij jarenlang voortreffelijk redactioneel werkt verricht, maar toch waren er problemen gerezen en de zojuist geciteerde verantwoording in *JEOL* 11 werd geschreven omdat het Bestuur meende dat aanpassingen onvermijdelijk waren. *JEOL* moest regelmatig verschijnen, de inhoud toegankelijker worden voor de leden en het moest door opheffen

²⁹ Hij promoveerde uiteindelijk bij prof. De Liagre Böhl op een proefschrift over een categorie Babylonische gebeden, *L.W. King’s Babylonian Magic and Sorcery* (Leiden 1951). Dit proefschrift lijkt geen goede weerspiegeling van zijn kwaliteiten; het manuscript zou onder tijdsdruk tot stand zijn gekomen.

³⁰ Een goed voorbeeld vormt de inhoudsopgave van Deel II (nos. 6-8), met in totaal 816 pag., een voorwerk van 42 pag., alsmede 42 pag. platen en 6 (grotendeels uitslaande) kaarten. De door Van Proosdij zelf vervaardigde indices beslaan een 30 kleine gedrukte pagina’s met vier kolommen en eindigen met woordregisters in alle talen (waaronder ook Chinees, Egyptische hiërogliefen en spijkerschrift!).

van enkele rubrieken kleiner en dus goedkoper worden, want de drukkosten waren te hoog. De productie ervan had ook te weinig rekening gehouden met het slinkende ledenbestand, waardoor — uit onachtzaamheid of uit groot optimisme — soms veel te veel exemplaren waren gedrukt.³¹ De zorgvuldige “compositie” bracht mee dat herhaaldelijk gewacht moest worden op het manuscript van een of twee auteurs zonder wier bijdrage er (zoals van Proosdij schreef) “een gaping in de compositie zou komen”. Bovendien was de redactie door één persoon uiteraard een tijdrovende bezigheid. Dat leidde ertoe dat het *Jaarbericht*, ondanks zijn naam, niet meer elk jaar verscheen, na de oorlog in feite om de twee jaar (en dan soms nog met vertraging), waardoor de leden lang moesten wachten op dat waar zij recht op hadden. Het betekende dat zij — afgezien van uitnodigingen voor lezingen — slechts zelden iets van het genootschap merkten. Bovendien bevatte *JEOL* nogal eens artikelen die te moeilijk waren voor het gemiddelde lid, een zeer geïnteresseerde amateur, die echter — anders dan de theologen die zich in het Oude Testament hadden verdiept en enkele tientallen vakspecialisten — niet academisch geschoold was in de studie van het oude Nabije Oosten. Nogal wat leden hadden moeite met bijdragen in andere talen of die waarin de taalkunde een grote rol speelde.

De aanpassingen die vanaf 1950 doorgevoerd werden bleken echter niet afdoende. De nummers werden wel kleiner — nos. 11-13 (1949-1954) bevatten gemiddeld ca. 135 pag., met 30 platen — maar vertraging bleef een probleem. Het op zich zeer boeiende no. 15 (1957-1958, 250 pag.), dat het 25-jarig bestaan van EOL moest markeren, was niet alleen te groot en te duur, maar verscheen ook veel te laat, 1959. Het is ook het laatste nummer dat onder redactie van Van Proosdij stond³² en ik denk dat hij door de ingrepen in zijn doordachte ‘compositie’ de animo voor dit werk aan het verliezen was. Daarbij kwam ook dat de samenwerking met Kampman, die een heel andere persoonlijkheid was en die zich meer concentreerde op de organisatie (administratie, financiën, lezingenprogramma) niet optimaal was.

³¹ Toen ik in het bestuur kwam trof ik in het magazijn van enkele nummers nog honderden onverkochte exemplaren aan. Een aantal ervan kon via een gerichte actie voor een lage prijs aan nieuwe leden verkocht worden, heel wat moesten afgevoerd worden, ook uit ruimtegebrek. Het drukken van teveel exemplaren wees op een gebrekkige coördinatie tussen redactie en de administratie, die de bestanden aan oude nummers niet bijhield. Het afstaan van veel ruil-exemplaren aan het NINO maakte de zaak niet overzichtelijker en ik heb geprobeerd deze ruiltransacties in kaart te brengen, ook als basis voor een daarvoor door het NINO te betalen vergoeding. De aantallen waren toen (ook door het niet of te laat verschijnen van *JEOL*) al geslonken was, maar het betrof toch nog een kleine honderd exemplaren van *JEOL* en *Phœnix*.

³² Het voorwerk en de indices heb ik zelf begin 1962 gemaakt.

Ook speelde mee dat laatstgenoemde als directeur van het NINO afstand had genomen van de firma Brill (waaraan van Proosdij en via hem per traditie ook EOL verbonden was) en de eigen publicaties van het NINO elders liet drukken.³³

Om tegemoet te komen aan de behoeften van de leden werd besloten het *Bulletin Phœnix* te starten. In het ‘Ten geleide’ van het eerste nummer schreef Van Proosdij in 1955, dat dit bulletin de bedoeling had “de elkaar snel opvolgende berichten van persagentschappen en dagelijkse berichtgeving”, die de aandacht van de leden vroegen, “op verantwoorde wijze te brengen”, om zo bij te dragen tot “een nadere en nauwkeurige kennis der beschavingen van het oude Nabije Oosten”. Maar bij dit streven speelde ook de wens mee de leden naast het *Jaarbericht* en veel vaker (*Phœnix* verscheen tweemaal per jaar) te bedienen en deze opzet leek te slagen. Met de archeoloog C. Hillen als redacteur verscheen het regelmatig en het groeide in omvang van 36 p. in 1955 tot 48 p. in 1957. Maar die groei stelde het genootschap ook voor problemen, want de bekostiging ervan (druk en verzending, tweemaal per jaar) en het toenemend beroep op auteurs gingen per definitie ten koste van wat in *JEOL* geïnvesteerd kon worden. Om de kosten, bij dalend ledental, te beheersen werd, zonder daarover een besluit te nemen, de publicatie van *JEOL* de facto wat op de lange baan geschoven; *JEOL* 15³⁴ werd het laatste nummer dat alle leden zonder meer ontvingen; voortaan zou *Phœnix* die rol gaan vervullen.

In 1957 moest Hillen zijn redacteurschap van *Phœnix* wegens vertrek naar elders beëindigen. Het bestuur slaagde er niet in een nieuwe hoofdredacteur te vinden, want geen van de gevraagden “durfde deze taak op zich te nemen”, zoals Van Proosdij in het ‘Ter inleiding’ van *Phœnix* 4 (1958) schreef. Z.i. was het belangrijkste motief voor de weigeringen “de angst of vrees zich bloot te stellen aan de mogelijkheid dat de wetenschappelijke waarde van de betrokkene gelijkgesteld zou worden met de plaats die *Phœnix* heeft in de rangorde van wetenschappelijke tijdschriften”. Deze constatering lijkt wat overdreven en eenzijdig, want het redigeren vroeg natuurlijk ook de nodige tijd, maar zij noemt wel iets wat EOL nu vaker ontmoette, ook bij verzoeken om lezingen te houden. Sommige specialisten in ons vakgebied hadden er moeite mee (en zagen het ook niet als een maatschappelijke taak) om voor

³³ Dit gold met name het tijdschrift *Bibliotheca Orientalis*, dat zich na de oorlog ontwikkelde tot een toonaangevend recenserend tijdschrift, dat het gehele Oude Nabije Oosten besloeg. Het werd gedrukt bij de kleine Leidse drukkerij “Luctor et Emergo”.

³⁴ Deel V, dat *JEOL* nos. 14 en 15 omvat, werd opgedragen aan de nagedachtenis van prof. A. de Buck, overleden op 28 okt. 1959, aan wie, als bestuurder, auteur en spreker, het genootschap van het begin af altijd zeer veel te danken heeft gehad.

een overwegend amateuristisch publiek te schrijven of te spreken, d.w.z. op verantwoorde wijze te populariseren. Het idealisme van de beginjaren, toen vooraanstaande specialisten zich zonder aarzeling voor EOL inzetten, lezingen hielden en schreven, was wat aan het wegebben en dat maakte het moeilijker de doelstellingen van het genootschap te realiseren. Vanaf jaargang 4 werd *Phœnix* nu geredigeerd door Van Proosdij zelf, met inbreng en inspraak van het Bestuur. Hij vroeg in zijn inleiding ook om reacties en inbreng van de leden en noemde daarbij als concreet punt “welke de houding van het bestuur moet zijn tegenover de stroom van vertalingen van boeken op de Nederlandse markt die betrekking hebben op het Oude Naburige Oosten. Onder deze is een aantal die hetzij niet op de hoogte van de stand van het hedendaagse onderzoek zijn, hetzij een uitgangspunt hebben, waarop de bestuursleden zich moeilijk konden stellen”.³⁵ Dit verzoek had helaas geen effect, want ik herinner mij niet ooit in *Phœnix* een serieus ‘ingezonden’ te hebben aangetroffen en ook later bereikten zulke reacties het bestuur niet.³⁶ De praktijk werd dat Van Proosdij de kopij verzamelde, redigeerde en ook zelf nogal wat schreef, en daarin is hij twee jaar succesvol geweest getuige de inhoud van jaargang 4 en 5, met samen 150 pag. en 94 afbeeldingen. Maar men vindt er naast hem slechts zes verschillende auteurs, met name de Egyptologen J.M.A. Janssen (die deelnam aan de Italiaanse opgravingen te Soleb, in Egypte) en A. Klasens (die berichtte over de eerste drie campagnes van de Nederlandse opgravingen te Aboe-Roash, in Egypte), en de assyriologen R. Frankena en W.F. Leemans. In jaargang 5 verschenen verschillende bijdragen gewijd aan de verzamelingen getoond in de nieuwe zaal ‘Palestina en Mesopotamië’ van het Rijksmuseum voor Oudheden, met beschrijvingen van de collecties uit Jericho door H.J. Franken, en van de Sumerische beeldhouwwerken en Assyrische reliëfs door J.H.C. Kern. Het beperkte aantal auteurs, de vele bijdragen van Van Proosdij zelf en de opname van twee artikelen in het Duits en Engels laten zien waar het wezenlijke probleem lag.

³⁵ Hij wees daarmee op een belangrijk verschijnsel en toen ik later redacteur van *Phœnix* was heb ik het in de rubriek ‘Boekennieuws’ ook herhaaldelijk aan de kaak gesteld. Het is nog steeds actueel, en betreft nu ook bepaalde TV-uitzendingen en DVDs, die ondanks hun fraaie beelden soms misleidend en simplistisch zijn of een niet-wetenschappelijke agenda hebben.

³⁶ Enkele malen bevatte *Phœnix* een bijdrage waarin pseudo-wetenschap aan de kaak werd gesteld, zoals H.J. Franken, “De Kosmonauten waren goden” (*Phœnix* 17, 45-51), waarin werd aferekend met de opvattingen in het gelijknamige boek van E. von Däniken. In *Phœnix* 14, 182-186, ontmaskerde J. Hoftijzer de zogenaamde phoenicische ‘Parahyba inscriptie’, die in Brazilië gevonden zou zijn, als een vervalsing.

Crisis en herstel, 1960-1983

Het jaar 1960 leek veelbelovend te beginnen. Na twee jaar kon Van Proosdij zijn taak als redacteur van *Phaenix* neerleggen, omdat uiteindelijk toch een nieuwe redactie was geformeerd. Zij bestond uit de archeoloog H.J. Franken (gespecialiseerd in Palestina) en drie Belgen, de egyptoloog H. de Meulenaere, de assyrioloog L. de Meyer en de vooraziatische archeoloog L. Van den Berghe. De samenstelling waarborgde dat alle aspecten van de culturen van het Oude Nabije Oosten bestreken konden worden en in de volgende jaargangen zien we ook een aantal nieuwe auteurs verschijnen. Helaas was de opleving van beperkte duur, de jaargangen *Phaenix* werden dunner (60 pag.) en eind 1961 waren er opnieuw problemen, waardoor jaargang 8 maar uit één wat dikker nummer bestond dat ook nog veel te laat verscheen.

De knelpunten lagen echter niet alleen op het vlak van redactie en publicaties. De boven gesignaleerde bestuurlijke problemen waren na 1958 verdergerd. Het genootschap belandde in een kritische fase, omdat ook het ledental verder terugliep en het lezingenprogramma niet optimaal was. Ingrijpende maatregelen waren nodig. Het bestuur stelde in 1961 een commissie in, waarin o. a. prof. dr. Th.C. Vriezen en dr. W.F. Leemans, vandoord steunpilaren van EOL, zitting hadden, die de problemen in kaart moest brengen en oplossingen aandragen. Het resultaat wordt sober beschreven in een bestuursmededeling voorin *Phaenix* 7 no. 2 (voorjaar 1962 verschenen), en het kreeg vooral gestalte in een verjonging van het bestuur (waarvoor ook een statutenwijziging nodig was). Dr. Van Proosdij trad af als voorzitter en werd opgevolgd door prof. dr. M.A. Beek en schrijver dezes werd benoemd tot 2e secretaris-penningmeester³⁷, om taken van zowel dr. Kampman (sprekerslijst en contact met de studiekringen) als dr. van Proosdij (redactioneel werk) over te nemen. Het nieuwe Dagelijks Bestuur bestond nu uit prof. dr. M.A. Beek, dr. A.A. Kampman, drs. K.R. Veenhof, dr. W.F. Leemans, en prof. dr. A.S. van der Woude. Daarnaast fungeerden prof. dr. L. Vanden Berghe (Gent), Mevr. C.F.L. van Heek-van Heek, prof. dr. J.P.M. Van der Ploeg, prof. dr. J. Vergote (Leuven), en prof. dr. J. Zandee als leden van het Algemeen Bestuur.

Deze bestuurswijziging verliep niet zonder problemen, omdat een aantal leden dat sterke banden met de Arabische wereld had (en vaak ook lid waren

³⁷ Ik werd aan de ledenraad voorgedragen na gesprekken met dr. Leemans en prof. Vriezen, om vast te stellen of ik voor die functie in aanmerking kwam en om mij te informeren over de gerezen problemen.

van de Nederlands-Arabische Kring) zich verzetten tegen de benoeming van professor Beek, omdat hij een te grote vriend van Israël zou zijn. Hun actie werd zelfs ondersteund door een schriftelijke interventie van de zijde van de ambassade van de Verenigde Arabische Republiek. De overgrote meerderheid der leden keurde deze actie (en vooral de inmenging van buiten) af en stelde zich op het standpunt dat de beoogde voorzitter zeker een kenner van het Jodendom en iemand met goede contacten in Israël was, maar dat dit persoonlijke zaken waren die de ‘neutraliteit’ van het genootschap, dat zich nooit in politiek vaarwater had begeven, niet zouden beïnvloeden. Hij was voorgedragen omdat hij tot de ‘EOL pioniers’ behoorde³⁸, als vakman oudtestamentische en assyriologische kennis combineerde, en bewezen had ook een groter publiek voor het Oude Nabije Oosten te kunnen interesseren, getuige vooral zijn boeken *Aan Babylons Stromen* (1950) en *Atlas van het Tweestromenland* (1960, met ook Duitse en Engelse edities). Na zijn verkiezing bedankten een aantal van de opposanten voor het lidmaatschap van EOL.

Toen deze strubbelingen voorbij waren kon het nieuwe bestuur, conform de bevindingen van de commissie, aan de slag gaan. Spoedig werd formeel besloten dat *Phœnix* voortaan het verenigings-tijdschrift voor alle leden zou zijn, terwijl het *Jaarbericht*, dat al drie jaar niet was verschenen, een vak-tijdschrift zou worden, met ook artikelen in de moderne vreemde talen, waarop geïnteresseerde leden en (vooral buitenlandse) niet-leden zich konden abonneren. Voortzetting zou er uiteraard van afhangen of de uitgave economisch haalbaar was, maar dat bleek gelukkig het geval, omdat er bijna vijfhonderd abonnees waren, waaronder ook nogal wat wetenschappelijke bibliotheken in het buitenland. Bovendien kwamen er uit binnen- en buitenland (ook door de goede contacten van dr. Kampman) voldoende manuscripten beschikbaar en bood JEOL, naast het door het NINO uitgegeven, primair recenserende *Bibliotheca Orientalis*, door ruime verspreiding een aantrekkelijke publicatie-mogelijkheid voor bijdragen van Nederlandse en Belgische oriëntalisten. Het eerste nummer in deze nieuwe opzet, no. 16 voor 1959-1962, verscheen begin 1963 en sindsdien is JEOL als tweejarig tijdschrift blijven bestaan; in 2006 verscheen no. 39. Het tijdschrift stond ruim tien jaar onder redactie van het Bestuur, dat mij de feitelijke redactionele werkzaamheden toevertrouwde, waarbij ik voor advies en kritische lezing van manuscripten (vooral op de terreinen van de egyptologie, de

³⁸ Zie zijn terugblik in *Phœnix* 28 (1982) 6v., “Het licht wordt ontstoken”, waar hij o.a. de oprichtingsbijeenkomst op 22 mei 1933, ten huize van dr. Van Proosdij, beschrijft. Zie voor hem ook het informatieve In memoriam, geschreven door de prof. Ph. H. J. Houwink ten Cate, in *Phœnix* 33 (1987) 3-5.

hettitologie en de archeologie) een beroep kon doen op terzake deskundige bestuursleden. Deze situatie veranderde pas in 1974, toen zowel de voorzitter, prof. Beek, als de secretaris, dr. Kampman, aftraden en een echte redactie gevormd werd, waarin prof. dr. M.S.H.G. Heerma van Voss, egyptoloog en de nieuwe voorzitter van EOL, en prof. dr. M.N. van Loon, archeoloog van Voor-Azië, samen met mij zitting hadden.

Ook *Phœnix* verscheen een aantal jaren onder redactie van het Bestuur, waarbij ik opnieuw als redactiesecretaris en uitgever (inclusief de contacten met de drukkers, eerst de Fa. Brill te Leiden, daarna de Fa. Peeters te Leuven) fungeerde. Het was een boeiende taak, die mij met veel vakgenoten in contact bracht, ook de staf van het Allard Pierson Museum te Amsterdam i.v.m. de productie de catalogi van de Egyptische en Vooraziatische afdelingen van dit museum (nos. 32/1 en 34/1). Vooral tijdens de eerste jaren bleek het niet eenvoudig op tijd goede manuscripten te verkrijgen en heb ik zelf ook nogal wat artikelen geschreven, waarin ik nieuwe inzichten en gegevens, aangetroffen in buitenlandse publicaties, kritisch probeerde samen te vatten en door te geven, vooral op het gebied van de Assyriologie en de Westsemitische inscripties (Hebreeuws, Aramees, Phoenicisch), maar ik schreef ook over Mesopotamische archeologie, Ebla en de chronologie van het Oude Nabije Oosten.³⁹ Ik introduceerde de rubriek ‘Orientalia Personalia’, met aandacht voor promoties, nieuwe benoemingen, emeritering en overlijden van Nederlandse vakgenoten, vooral van hen aan wie EOL dank verschuldigd was, in de lijn van wat in de oudere nummers van *JEOL* gebeurd was. Er kwam ook een rubriek ‘Boekennieuws’, die wilde informeren over nieuwe, voor leden interessante publicaties, door hun inhoud samen te vatten en soms kritisch te beoordelen. Dat was wenselijk omdat het onderzoek van het Oude Nabije Oosten zo’n vlucht nam, dat door nederlandstalige auteurs geschreven artikelen daarvan maar een klein gedeelte konden bestrijken. Bovendien was het aantal nederlandstaligen dat archeologisch veldwerk verrichtte betrekkelijk klein.⁴⁰ Enkele malen heb ik daarom ook belangwekkende artikelen in andere talen voor *Phœnix* vertaald.⁴¹ De voorziening met kopy werd geleidelijk beter, omdat er sinds het

³⁹ Met instemming van het Bestuur werd mijn inaugurele rede te Leiden, over “Spijker-schriftarchieven”, ook in *Phœnix* (28 van 1982) gepubliceerd.

⁴⁰ Maar wie dat deden waren vrijwel altijd bereid hun resultaten ook in *Phœnix* bekend te maken en ik vermeld met waardering de bijdragen van A. Klasens (Nubië), H.J. Franken (Deir ‘Alla), L. Vanden Berghe (Luristan), D.J.W. Meijer (Koruçutepe, Selenkahiye, Hammān et-Turkman), M.J. Versteegh (Palmyra), H.D. Schneider (Sakkara), en G. Van Driel (Jebel Aruda).

⁴¹ Artikelen over de opgravingen te Masada (no. 11, 191-204), over de Babylonische geneeskunde (no. 17, 67-80), Carthago (no. 28, 84-112), en over de koperindustrie van Mekan/Oman (no. 30, 10-24).

einde van de zestiger jaren dankzij de economische opleving meer jonge oriëntalistenaan een baan kregen en omdat later ook themanummers konden worden uitgegeven, die soms het resultaat waren van studiedagen, waarvoor ook op nieuwe sprekers en auteurs een beroep kon worden gedaan. Het eerste themanummer, dat door de leden enthousiast werd ontvangen, was gewijd aan 'De Romeinen in het Nabije Oosten' (no. 26/2, 1980).

Toch bleef *Phœnix* een niet eenvoudige en tijdrovende taak, vooral door het tijdschema, met twee nummers per jaar, en omdat ik inmiddels als hoogleraar (met ook bestuurlijke verantwoordelijkheden in mijn vakgroep en de faculteit) met mijn tijd moest woekeren. Bovendien is een eenmans-redactie kwetsbaar en dreigt het gevaar van eenzijdigheid. Ik was dan ook blij toen ik in 1984 assistentie kreeg van twee andere redacteuren, dr. W.H. van Soldt, assyrioloog met ook archeologische expertise, gespecialiseerd in Ugarit, en de egyptoloog drs. L.M.J. Zonhoven, een team dat in 1988 werd uitgebreid met drs. M.L. Folmer (specialiste in het Aramees) en dr. C.H.J. de Geus (geschiedenis en archeologie van Israël en Palestina).⁴² Daarmee waren alle specialismen in de redactie vertegenwoordigd en kon ik er met een gerust hart uit stappen. Die 'gerustheid' had ook te maken met de financiële situatie van EOL, die door het ledenverlies in de zestiger jaren moeilijker was geworden. Zij had zich, met inmiddels ca. 1500 leden, gestabiliseerd en werd zelfs beter omdat het genootschap in 1980 een legaat ontving van een oud en toegewijd lid, waaruit het naar hem genoemde 'Goderie-fonds' werd gevormd. Conform de bepalingen worden de rente-inkomsten van het daarin belegde kapitaal vooral gebruikt ter bestrijding van de kosten van publicaties, met name bijzondere *Phœnix*-nummers, de uitgave van delen in de reeks *MVEOL* en de in 1990 gestarte nieuwe reeks 'Supplementen Ex Oriente Lux'. Mede hierdoor is het mogelijk geworden nu ook illustraties in kleur in *Phœnix* op te nemen en kan ons tijdschrift sinds 1992 met drie nummers per jaar verschijnen.

Ook de serie 'Mededelingen en Verhandelingen' (*MVEOL*) kwam weer tot leven. In 1963 verscheen het eerste van de uiteindelijk vijf delen (nos. 14, 17, 18, 22 en 26, het laatste in 1989) van het grootse werk van Dr. B. H. Stricker, *De Geboorte van Horus*. Latere delen verschenen als er een goed manuscript beschikbaar kwam, in 'zwangloser Folge'. Ze waren gewijd aan zeer uiteenlopende onderwerpen, die variëerden van *Zwangerschap en geboorte bij de Babyloniërs en in de Bijbel* (M. Stol, 1979), tot het door veel egyptologische studenten gebruikte handboek *Egyptisch. Een inleiding tot*

⁴² Hij werd in 1974 lid van het Bestuur en in *Phœnix* verschenen van zijn hand talrijke bijdragen op het gebied van de Palestijnse archeologie.

taal en schrift van het Middenrijk (J.F. Borghouts, 1993). Aspecten van de geschiedenis van de belangstelling voor het (Oude) Nabije Oosten kwamen later ook aan bod; voor het eerst in een door M.J. Raven verzorgde, geïllustreerde en geannoteerde uitgave van het reisverslag, *De Schilderskaravaan 1868*, van W. de Famars Testas (1992). Veel voldoening (al was het veel werk) gaf mij de uitgave van no. 24, *Schrijvend Verleden. Documenten uit het Oude Nabije Oosten vertaald en toegelicht*, een boek van 450 pag., waaraan ruim vijftig auteurs meewerkten. Het verscheen ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van EOL en werd dankzij voorintekening en een gunstige prijs door bijna duizend leden gekocht. Ik mocht het op 28 mei 1983 aan het Bestuur aanbieden tijdens een feestelijke bijeenkomst in de Taffehzaal van het Rijksmuseum voor Oudheden (waarmee EOL altijd een goede relatie heeft gehad). Wie erop ingetekend had zou zijn exemplaar (ter besparing van de aanzienlijke portokosten!) ter plaatse in ontvangst kunnen nemen en dat lukte net, omdat onze Leuvense drukker, Peeters, die morgen persoonlijk een paar honderd exemplaren kwam afleveren. Dit jubileum werd ook gevierd door een geslaagde expositie in het Rijksmuseum van Oudheden, onder de titel *Egypte bereisd, beroofd, bewaard, beschreven*, samengesteld door mevr. dra. F.B. de Vries, waarvan de beschrijvende catalogus (in goudkeurige omslag!) als jaargang 29 van *Phoenix* werd uitgegeven.⁴³ Tijdens de jubileumviering hield de voorzitter, prof. Heerma van Voss, een afzonderlijk uitgegeven rede getiteld *Vijf Dekaden. Demonen da capo*.

De bestuurlijke herbezinning van 1962 leidde er ook toe dat het secretariaat wat ontlast werd door de organisatie van de lezingen der studiekringen verder te decentraliseren. Het aanbod van sprekers werd via een 'sprekerslijst' aan de afdelingen bekend gemaakt, die zelf hun bijeenkomsten organiseerden. De kosten werden hun door de penningmeester vergoed, waarbij iedere afdeling aan het begin van het jaar een opgave kreeg van het bedrag waarover zij kon beschikken. De grootte ervan werd niet enkel op grond van hun ledental bepaald, maar hield rekening met diverse factoren, zoals ligging (reiskosten sprekers), beschikbaarheid en kosten van een vergaderruimte, aantal lezingen, samenwerking met andere verenigingen (zoals het Nederlands Klassiek Verbond), e.d., wat kennis van de locale situaties veronderstelde. Na enige bijstellingen kon ik na een paar jaar een algemeen als bevredigend ervaren verdelingssysteem presenteren. Het kwam erop neer kwam dat in totaal ca. 35% van de contributie aan het lezingenprogramma kon worden besteed, wat vooral ook mogelijk was omdat de sprekers bereid

⁴³ Het zeldzame boek waaraan de tekening op de omslag is ontleend (beschreven op pag. 1 van dit nummer) trof ik aan in de bibliotheek van mijn vader.

waren tegen een bescheiden vergoeding (in de vorm van een boekenbon) op te treden. In de meeste jaren werden sindsdien door de gezamenlijke afdelingen ca. zeventig lezingen georganiseerd.

In die jaren werd ook de wat gecompliceerde relatie met het NINO kritisch bezien. De geldelijke vergoeding aan de secretaris werd beëindigd en vervangen door een betaling voor een deel van de werktijd van de NINO-secretaresse, die ook taken voor EOL verrichtte. Later werd ook afgesproken dat het NINO de voor zijn bibliotheekopbouw noodzakelijke ca. zeventig ruilexemplaren van *JEOL* van het genootschap zou kopen voor de (gereduceerde) ledenprijs. Tevens werd besloten de boeken en tijdschriften in de bibliotheek, die formeel nog eigendom van EOL waren, aan het NINO af te staan. Ook de boekenlijsten hielden geleidelijk op en de boekhouding van de verkoop van publicaties van EOL en NINO werd doorzichtiger, al bleef dat binnen één administratie en met gecombineerde bestellingen wat moeizaam. Ik heb er (tot ik in 1969 naar Nijmegen verhuisde) naar vermogen op toegezien dat EOL de bedragen ontving waarop het recht had. Dr. Kampman liet ook geleidelijk meer taken aan mij over, al heb ik (als 2e penningmeester) nooit tekeningsbevoegdheid gehad; ik leverde tweemaal per seizoen bij hem de lijsten in met de bedragen die aan de besturen der afdelingen betaald moesten worden.

In mei 1973 werd het veertigjarig bestaan van EOL gevierd met een jaarvergadering te Amsterdam, waar ter gelegenheid daarvan in het Allard Pierson Museum een tentoonstelling 'Van Beitel tot Penseel' was ingericht, gewijd aan het schrift in het Oude Nabije Oosten, en geopend met een rede door prof. dr. J.H. Hospers over 'De ontwikkeling van het alfabetische schrift'. De geïllustreerde catalogus van de expositie, met daarin de rede van Hospers, werd als afzonderlijke publicatie alle leden toegezonden en genoot veel belangstelling. Dit jaar, 1973, betekende ook in bestuurlijk opzicht een overgang, omdat de voorzitter het Bestuur te verstaan gaf dat hij binnen afzienbare tijd wilde aftreden. Dr. Kampman ontving tijdens de jubileumbijeenkomst wegens zijn verdiensten voor het genootschap, waarvan hij veertig jaar secretaris-penningmeester was geweest, het erelidmaatschap. Om zijn toch wel wenselijke vertrek voor te bereiden werd drs. M. Stol werd tot 2e secretaris benoemd. Ik had ook gemerkt dat hij zich in de nieuwe bestuursconstellatie van EOL geleidelijk wat terugtrok en zich meer concentreerde op het NINO en de dépendance daarvan in Istanbul, terwijl ook zijn gezondheid en energie verminderden. Toen hij in 1974 het secretariaat neerlegde⁴⁴ kon Stol zijn functie overnemen en hij heeft die

⁴⁴ Hij verhuisde niet lang daarna naar Zuid-Limburg, waar hij reeds op 23 september 1977 overleed. Voor een levensschets en een appreciatie van wat hij voor EOL betekende verwijst ik naar het In memoriam, met foto, gepubliceerd in *Phoenix* 24 (1978) 4-9.

voortvarend en vol toewijding vijftieng jaar lang vervuld. Mevr. drs. E. Labouchère werd penningmeester en de voorzitter, prof. Beek, werd opgevolgd door de egyptoloog prof. dr. M.S.H.G. Heerma van Voss, bekend als een zorgvuldig bestuurder en goed thuis in het genootschap. Bij de verdeling der taken kreeg ik de zorg voor de publicaties. De andere bestuursleden kregen specifieke taken, zoals het samenstellen van de sprekerslijst en het contact met de afdelingen (dr. C.H.J. de Geus) en ook kreeg nu een vakgenoot verbonden aan het Rijksmuseum voor Oudheden zitting in het bestuur, eerst dr. H.D. Schneider, later dr. M.J. Raven, alsmede, volgens een oude traditie, een vertegenwoordiger vanuit België. Sinds 1974 was dat vele jaren prof. dr. J. Vergote, later ook prof. dr. L. de Meyer en prof. dr. J. Quaegebeur.

In deze nieuwe constellatie is EOL weer to bloei gekomen, al bleek het onmogelijk het ledental te doen groeien; dat is ook sterk afhankelijk van wat er plaatselijk gebeurt. Ondanks een gerichte actie lukte het helaas ook niet openbare leesalen en bibliotheken te bewegen een abonnement op *Phœnix* (tegen gereduceerde prijs) te nemen, toch het enige nederlandstalige tijdschrift in zijn soort, dat zeker een plaats verdient tussen de vele periodieken van allerlei kwaliteit. De financiële situatie bleef het bestuur bezig houden, maar de nieuwe penningmeester waakte over de besteding der gelden en na enkele jaren zorgde het boven reeds genoemde 'Goderie-fonds' voor financiële zekerheid. Positief was de groei van de sprekerslijst, met een ruim aanbod aan onderwerpen, en ook op andere punten werden initiatieven ont-plooid om de leden meer te bieden. De traditionele, statutair verplichte jaarvergadering was al sinds 1964 aantrekkelijker gemaakt door de keuze voor kastelen, steden met interessante cultuurmonumenten of exposities als vergaderplaatsen en het laten houden van een interessante lezing. Hierdoor namen de aantallen deelnemers toe en boden deze bijeenkomsten ook meer gelegenheid tot contact met afdelingsbestuurders. Het beleggen van vergaderingen in zulke locaties was niet altijd eenvoudig en ik herinner mij nog goed wat ik allemaal vanuit Nijmegen moest regelen (vervoer, projectie, catering) toen op mijn voorstel besloten was de jaarvergadering in 1971 in kasteel Doornenburg, in de oostelijke punt van de Betuwe, te beleggen. Later werd een lid van het Bestuur speciaal belast met de organisatie van zulke evenementen, een taak jaren lang met succes vervuld door mevr. G. Piket uit Den Haag. In de tachtiger jaren werd gestart met "studiedagen", een soort symposia, waarbij een centraal thema behandeld werd door meestal drie sprekers, gespecialiseerd in verschillende regio's van het Nabije Oosten, onderbroken door een gezamenlijke maaltijd, die veel gelegenheid tot onderling contact bood. Deze eerst tweejaarlijkse en later jaarlijkse

studiedagen, waarvan de organisatie eerst door dr. C.H.J. de Geus en daarna door dr. D.J.W. Meijer (die in 1986 in het Bestuur kwam) verzorgd werd, trokken van meet af veel belangstelling, uiteraard afhankelijk van thema en locatie.⁴⁵

Consolidatie en perspectieven, na 1983

Het jaar waarin EOL vijftig jaar bestond lijkt mij een goed moment om deze historische terugblik af te sluiten, te meer omdat ik in in *Phœnix* 49, 106-111, de jaren 1983 tot 2003 kort geleden al eens heb beschreven. Lectuur van de laatste jaargangen van *Phœnix* is een prima methode om de recente ontwikkelingen te volgen. Maar voor de volledigheid stip ik toch nog enkele ontwikkelingen aan uit deze jaren voordat ik in 2004 de voorzittershamer aan dr. Meijer overgaf.

In 1990 werd een nieuwe reeks publicaties gestart onder de titel ‘Supplementen Ex Oriente Lux’, die in zoverre overeenkomst vertoonde met de studiedagen, dat het ook hier ging om een centraal thema uit de cultuurgeschiedenis, behandeld in meestal vier of vijf artikelen. Omdat vaak geen nederlandstalige artikelen beschikbaar waren werden ook publicaties in andere talen in vertaling opgenomen (de bundels werden in de wandeling wel aangeduid als ‘vertaalde artikelen’). Het eerste deel was gewijd aan *De schepping van de wereld* (1990), het volgende aan *Landbouw en irrigatie* (1993), het laatst verschenen deel (2000) aan *Geschiedschrijving*. De huidige voorzitter, dr. D.J.W. Meijer, heeft zich als bestuurslid verdienstelijk gemaakt door de (niet altijd even gemakkelijke) realisatie van deze publicaties. De met het vertalen gemoeide kosten konden bestreden worden uit het ‘Goderie-fonds’, waardoor deze boeken tegen een aantrekkelijk prijs voor de leden beschikbaar kwamen en gelukkig ook behoorlijk verkocht werden. Een ander initiatief, dat helaas na twee nummers weer moest worden gestaakt, was de uitgave van ‘lesbrieven’. Wij hoopten daarmee, op grond van contacten met de stichting ‘Geschiedenis in de klas’, leerlingen uit de hoogste klassen van HAVO en VWO (en wellicht ook beginnende studenten) van dienst te zijn door materiaal te leveren dat hun inzicht in

⁴⁵ Het absolute hoogtepunt was de dag gewijd aan het Assyrisch imperialisme, gehouden in de Gemeentebibliotheek te Rotterdam, met 250 deelnemers, die vooral ook waren afgekomen op een voordracht over de opgraving van de Judese vestingstad Lakisj (waar de materiële bewijzen voor het Assyrische stededwingen waren aangetroffen), door de opgraver D. Ussishkin.

aspecten van de geschiedenis en stof voor spreekbeurten en werkstukken bood. De twee nummers die gerealiseerd werden, *Het Assyrisch imperialisme* (1990) en *Confrontatie met de dood in Oud-Egypte* (pas in 1995 uitgegeven) waren interessante, goed geschreven en rijk geïllustreerde boekjes van ca. 50 pag. Ze werden door de leden gewaardeerd en gekocht, maar wij slaagden er niet in daarmee in het onderwijscircuit door te dringen; misschien waren ze daarvoor te omvangrijk en te grondig.⁴⁶ Dat betreur ik nog steeds, omdat ik geloof dat er voor zulke goed opgezette, thematische boekjes, met veel originele teksten in vertaling en afbeeldingen, nog steeds een markt is.

In 1992 waren er twee belangrijke ontwikkelingen. Ten eerste werd gestart met de *Nieuwsbrief*, die onze leden wil informeren over lezingen, exposities, nieuwe boeken en interessante ontdekkingen. Na twee wat experimentele nummers (het eerste bevat o.a. de resultaten van een enquête gehouden onder EOL-leden) vond de *Nieuwsbrief* snel zijn definitieve vorm en verscheen (tot 2006) geregeld, vooral dankzij de inzet van Mevr. M.J.K. van Bree-Bijl te Eindhoven, die tekende voor redactie, lay-out en productie. In datzelfde jaar werd besloten voortaan drie nummers *Phoenix* per jaar uit te geven, waarvan één een thema-nummer. De redactie is er sindsdien voortreffelijk in geslaagd dit te realiseren, nog afgezien van enkele bijzondere nummers, zoals het indrukwekkende *De Talen van het Oude Nabije Oosten* (44, 1998), dat ook als boek in de reeks *MVEOL* verscheen, en het nummer gewijd aan de ‘Amarna-periode’ (47/1-2, 2001) gepresenteerd op een druk bezochte studiedag in combinatie met een bezoek aan de desbetreffende expositie in het RMO. In deze nieuwe constellatie is *Phoenix*, waarvan ook het uiterlijk in 1994 een mooie ‘face-lift’ heeft ondergaan, het belangrijkste ‘product’ van ons genootschap, dat alle leden bereikt. Het lezingenprogramma (waarvoor prof. dr. J. de Roos van 1986 tot 2006 de sprekerslijst samenstelde, en in die functie werd opgevolgd door dr. M.J. Raven) blijft belangrijk, met jaarlijks nog steeds ca. 70 lezingen, hoewel de laatste jaren de belangstelling voor de lezingen over het geheel genomen wat terugloopt. De redenen daarvan zijn complex, maar daarbij speelt ook een rol dat leden door boeken en tijdschriften of via de TV of per DVD nu meer toegang dan ooit hebben tot oude en nieuwe informatie over het Nabije

⁴⁶ Het eerste deel werd door een team van vijf studenten gemaakt, van wie in ieder geval H. Bongenaar en D. Noordhuizen, studenten in de assyriologie, er ook universitaire studiepunten mee verdienden. Het tweede deel, door B.G.M. Hogervorst en C. Wolterman, had een lange wordingstijd en werd uiteindelijk, nadat het plan ‘lesbrieven’ al was opgegeven, als een zelfstandige publicatie fraai uitgegeven en vond een goed onthaal bij onze leden.

Oosten, terwijl de technische mogelijkheden van EOL-studiekringen beperkt zijn. Veel verenigingen moeten trouwens constateren dat de bezoekersaantallen van hun bijeenkomsten dalen, wat ook te maken heeft met een minder persoonlijke binding met een vereniging of het ideaal waar deze voor staat. EOL kan zich aan deze trend niet onttrekken en het zal zorgvuldig moeten afwegen hoe hierop gereageerd moet worden. Goede (wellicht zelfs regionale?) studiedagen zijn een belangrijk alternatief en ook onze web-site (www.exorientelux.nl), opgezet door drs. M.M. Vugts en inmiddels verzorgd door drs. Th. Krispijn, biedt mogelijkheden om de bekendheid van ons genootschap en van wat het te bieden heeft te vergroten.

De EOL-activiteiten hebben door hun groei sinds de tachtiger jaren wel een maximale omvang bereikt. Meer is met het huidige aantal leden en met de inzet van vrijwilligers (afgezien van de betaalde part-time secretaresse) als bestuurders, auteurs, redacteurs en sprekers moeilijk te realiseren. De behoefte aan betrouwbare en kritische, op een breder publiek afgestemde, soms meer gedetailleerde, soms meer algemene, interpreterende en samenvattende informatie blijft echter bestaan. Voor dat laatste zijn specialisten nodig, die in geschrifte of door lezingen, d.w.z. ook via een meer persoonlijk contact, belangstellenden op de hoogte houden van de nog steeds voortgaande ontwikkelingen in onze kennis van de culturen van het Oude Nabije Oosten. Gelukkig kan EOL hen in ons taalgebied nog steeds bereid vinden, maar dat gaat niet altijd gemakkelijk, want het aantal specialisten in de oud-oosterse vakken is geslonken door personeelsbezuinigingen bij de universiteiten. Veel jongere vakgenoten werken in tijdelijk verband, in het kader van onderzoeksprojecten, waarin zij veel moeten presteren in de hoop daarna opnieuw aan de slag te kunnen, waardoor hun mogelijkheden om voor ons genootschap actief te zijn beperkt blijven. Maar hun bereidheid om in woord en geschrift te berichten over wat zij onderzoeken en ontdekken, in het veld of werkend in musea en met oude teksten, is er nog steeds. Wij kunnen niet zonder hun inbreng en omgekeerd is het voor hen — als ik uit eigen herinnering mag spreken — een leerzame ervaring (en ook een training in maatschappelijke dienstverlening) om wat zij weten en ontdekten aan anderen door te geven. Op die basis heeft EOL tientallen jaren gebloeid en dat kan ook in de toekomst. Wel zal het zaak zijn bij meer universitaire docenten in onze vakken (talen en culturen van het Nabije Oosten, archeologie, oud-testamentische vakken, godsdienstgeschiedenis) een grotere betrokkenheid bij ons genootschap te wekken, want de geschiedenis heeft bewezen dat hun inzet en medewerking van vitaal belang zijn voor het realiseren van de doelstelling van EOL, ook omdat zij in de gelegenheid zijn die belangstelling over te dragen op studenten.

Tijdens de viering van het 50-jarig jubileum van Ex Oriente Lux, op 28 mei 1983 in de Taffeh-zaal van het Rijksmuseum van Oudheden, bood Prof. K.R. Veenhof aan de voorzitter, prof. M.S.H.G. Heerma van Voss, het eerste exemplaar aan van de speciale uitgave 'Schrijvend Verleden' (*MVEOL* 24).

KAMPMAN EN EX ORIENTE LUX.

EEN SCHETS NAAR AANLEIDING VAN BRIEVEN EN PUBLICATIES UIT 1937-1963

JAAP VAN AMERSFOORT

Een van de markante personen uit de geschiedenis van Ex Oriente Lux (afgekort: EOL) was Arie Kampman (Afb. 1). Vanaf het prille begin van het bestaan van deze vereniging heeft hij daarin een belangrijke rol gespeeld. Jarenlang was hij secretaris, en dat betekende dat hij eigenlijk de spin in het web was, die alle activiteiten die er in het gehele land plaatsvonden regelde. Later bekleedde hij ook de belangrijke functie van directeur van het Instituut voor het Nabije Oosten (afgekort: NINO), dat voortgekomen is uit EOL en dat nog steeds gevestigd is in Leiden. In 1958 werd er een tweede instituut van het NINO gevestigd in Istanbul, waarvan hij ook de leiding heeft gehad. Bij deze persoon en de rol die hij

Afb. 1. Dr. A.A. Kampman
(1911-1977).

in de vereniging en in het instituut speelde, wil ik in deze jubileumbijdrage stilstaan. Ik wil dit doen aan de hand van de jarenlange briefwisseling, die hij onderhield met de Oudtestamenticus Theodorus Christiaan Vriezen, die zelf ook steeds nauw betrokken is geweest bij het werk van de vereniging. Deze briefwisseling bevat interessant bronnenmateriaal dat voor de reconstructie van de geschiedenis van EOL van belang is, omdat wij voor de geschiedenis van vóór 1970 niet meer over het complete archief beschikken. Dat is helaas verloren gegaan. Maar er zijn uit die briefwisseling, die deel uitmaakt van het archief van de correspondentie van Vriezen, dat door de Vriezen Stichting in Utrecht wordt geïnventariseerd, verschillende interessante gegevens te putten.

In deze bijdrage wil ik eerst een kort overzicht geven van het leven en het werk van Arie Kampman, in de tweede plaats wil ik stilstaan bij de geschiedenis van het gezelschap (de oorspronkelijke benaming van de vereniging) vóór 1940, om dan te besluiten met de geschiedenis van 1945 tot 1963. Uit dat jaar dateren immers de laatste brieven die in het archief daarover aanwezig zijn. Het is de tijd, waarin K.R. Veenhof in het bestuur van

EOL aantreedt. Van hem vinden wij in dit jubileumnummer een bijdrage, waarin hij ook stilstaat bij de lotgevallen van de vereniging in de jaren 1963 tot heden.

1. De levensloop van Arie Kampman

Arie Abraham Kampman werd geboren op 6 juli 1911 te Dordrecht, een stad waaraan hij steeds gehecht is gebleven. Daar bezocht hij het Gymnasium, waar hij een toneelvereniging oprichtte, die een stuk van Shakespeare opvoerde. Verder organiseerde hij een fietsclub en een wandelclub. In die tijd reeds toonde hij zich de goede organisator, die hij in zijn latere leven steeds geweest is. Vervolgens studeerde hij in Leiden geschiedenis, waar hij een grote belangstelling kreeg voor de culturen van het oude Nabije Oosten. Van F.M.Th. Böhl (later bekend onder de naam De Liagre Böhl) leerde hij Assyrisch-Babylonisch en wist hij zich het spijkerschrift eigen te maken. M.A. Beek, een goede studievriend van hem, vertelt in zijn *In Memoriam* een leuke anekdote, waarin zijn ondernemende geest zichtbaar wordt.¹ In de zomervakantie tussen zijn eerste en tweede jaar fietste hij over de Alpen naar Rome en weer terug. In Rome had hij toegang weten te krijgen tot de studeerkamer van professor Deimel, die zich vanwege zijn werk aan het Sumerische lexicon daarin had teruggetrokken. Hij wist echter de beroemde sumeroloog anderhalf uur op te houden. Op 22 mei 1933, toen Ex Oriente Lux werd opgericht, werd Kampman secretaris-penningmeester, terwijl B.A. van Proosdij de eerste voorzitter werd van dit genootschap. Deze functie heeft hij waargenomen tot 1974. Wetenschappelijk specialiseerde Kampman zich in de Hettitische cultuur. Daarover schreef hij al in de eerste jaargangen van het *Jaarbericht* van EOL, waarin hij de rubriek de Archeologie van Klein Azie (tot 1200 voor Chr.) verzorgde. In 1935 verscheen daarin de inleiding op zijn schets der Hethietische Geschiedenis en Beschaving.² In de aflevering van 1936 verschenen zijn artikelen over ‘Klein Azie in het vierde en derde millennium’, ‘De Assyrische Factorijen (2050-1950)’, ‘Het Hethietische Middenrijk (1900-1650 v. Chr.)’ en ‘De leemte in de bronnen (1650-1450 v. Chr.)’.³ In de nummers van 1937 en 1938 volgen dan ‘Het Hethietische wereldrijk

¹ M.A. Beek, “Levensbericht Arie Abraham Kampman”, *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* 1978 – 1979, 58-62.

² *Jaarboek van het Vooraziatisch-Egyptisch Gezelschap Ex Oriente Lux (JEOL)* 3, 111-117.

³ *JEOL* 4, 212-218, 218-222, 222-227, 227-231.

onder Suppiluliumas en Mursilis (1450-1200)' en 'Voor Azië in de Tell El-Amarna tijd'.⁴ In dit nummer vinden wij dan ook een verslag van de opgravingen in Klein-Azië in de jaren 1936-1937, en een kort bericht over het Tweede Historische Congres der Turkse Republiek dat van 20-26 September 1938 te Istanbul plaatsvond.⁵ Een belangrijke gebeurtenis in het leven van Kampman was de oprichting van het Nederlandsch Archaeologisch-Philologisch Instituut voor het Nabije Oosten (NINO). De opening hiervan vond plaats op 17 augustus 1939 en het adres daarvan was Noordeindsplein 4A in Leiden, waar het tot 1980 gevestigd was.⁶ Door dit instituut werden cursussen en lezingen georganiseerd, en daarin werd ook onderdak verleend aan vakgenoten die Leiden bezochten. Verder werd hierin een belangrijke bibliotheek opgebouwd, waarvan ook herhaaldelijk melding gemaakt wordt in de correspondentie tussen hem en Vriezen. Pas vanaf 1958 kreeg dit instituut ook subsidie van de overheid. Kampman leidde de werkzaamheden van dit instituut en op den duur werd hij ook de directeur. In 1943 zag het eerste nummer van *Bibliotheca Orientalis* (afgekort: *BiOr*) het licht, een tijdschrift dat zich aanvankelijk beperkte tot het publiceren van recensies van boeken over de geschiedenis en de cultuur van het Nabije Oosten, maar waarin later ook artikelen zouden verschijnen over actuele wetenschappelijke problemen. Op 12 december 1945 promoveerde Kampman op een proefschrift met als titel 'De historische betekenis der Hethietische vestingbouwkunde'.⁷ Zijn promotor was zijn vroegere leermeester professor De Liagre Böhl, die ook een belangrijke rol heeft gespeeld in de vereniging en jarenlang een van de redacteurs was van *BiOr*.

Na zijn promotie heeft Kampman ook vele boeiende lezingen gehouden over de Hettieten, zowel voor kringen van het Gezelschap als ook voor andere gezelschappen. Hij bezocht vele wetenschappelijke congressen, waar hij ook in staat was om goede relaties op te bouwen. Daarnaast reisde hij naar landen die zijn belangstelling hadden vanwege hun waarde voor archeologisch onderzoek. Hij wist daarbij ook betrekkingen aan te gaan met de overheid van deze landen, die vaak leidden tot het aanknopen van culturele betrekkingen tussen Nederland en de landen van het Nabije Oosten. Zo werd hij de oprichter van het gezelschap Nederland-Iran en in

⁴ *JEOL* 5, 384-397, 397-402.

⁵ *JEOL* 5, 400-402, 472-473.

⁶ Thans is het gevestigd op Witte Singel 25, in gebouw 1173, waar zich ook het secretariaat van EOL bevindt.

⁷ Deze dissertatie is opgenomen in de bundel *Kernmomenten der Antieke beschaving en haar moderne beleving*, Leiden 1947, pp. 75-144.

verband daarmee de stichter van het tijdschrift *Persica*, dat sinds 1964 is verschenen. Een hoogtepunt in zijn leven was de stichting van het Instituut voor de Oriëntalistiek in Istanbul, dat in 1958 door Prins Bernhard werd geopend. Dit instituut werd vanuit Nederland geleid. Door dit instituut is ook een reeks monografieën opgezet met de titel *Uitgaven van het Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul*. In 1965 kreeg Kampman van de universiteit van Istanbul de opdracht om als bijzonder hoogleraar gedurende enkele uren per week de kunstgeschiedenis van de antieke wereld te doceren. In 1975 trok hij zich terug uit zijn functies van directeur van het NINO en hoofdredacteur van *BiOr*. Hij verhuisde toen van Leiden naar het bij Maastricht gelegen Bemelen. Daar overleed hij op 23 september 1977. In het vervolg van deze bijdrage zal aan de hand van zijn correspondentie met Vriezen nader belicht worden welke belangrijke rol hij gespeeld heeft in de geschiedenis van het gezelschap, later genootschap, EOL.

2. De periode 1933 – 1940

De eerste brief van Kampman aan Vriezen die zich in het archief van de Vriezen Stichting bevindt, is gedateerd 19 november 1937. Hierin vraagt Kampman Vriezen zijn medewerking te verlenen aan een bibliografie voor het Nabije Oosten, die de firma E.J. Brill wil uitgeven. In deze bibliografie zullen dan alle publicaties die op dit terrein het voorgaande jaar verschenen zijn, vermeld worden en bovendien zal van de boeken en de belangrijkste artikelen een beoordeling gegeven worden. Het is niet de bedoeling dat er uitvoerige recensies geleverd worden. Deze blijven voorbehouden aan het *Jaarbericht* van Ex Oriente Lux. Kampman en Böhl vormen de redactie van deze uitgave. Aan Vriezen wordt gevraagd of hij hieraan wil meewerken waar het de protestantse uitgaven van de Oudtestamentische literatuur betreft, terwijl J. Cools uit Nijmegen dan de katholieke uitgaven op dit terrein zal behandelen. Het Oude Testament wordt dus gezien als een cultuuruiting van het Nabije Oosten, en heeft daarom ook een plaats gekregen in het *JEOL*, waarin Vriezen, Cools en Seeligmann deze rubriek voor hun rekening nemen. Dit blijkt ook uit een brief van Cools uit dat jaar, waarin deze aan Vriezen voorstelt om in dit *Jaarbericht* een literatuuroverzicht te schrijven over de 'Gattungsforschung'. Vriezen gaat akkoord met dit voorstel en hij stelt Cools voor eerst een inleiding te schrijven over de stand van zaken van het literaire onderzoek en om dan vervolgens de literatuur van de laatste

jaren te bespreken.⁸ Er heeft zich zelfs binnen EOL een soort van een commissie van oudtestamentici gevormd. Op 13 april 1939 is deze commissie bijeen geweest ten huize van B.A. van Proosdij, Roodborststraat 16 te Leiden. De convocatie van deze bijeenkomst is gestuurd naar de oudtestamentici P.A.H. de Boer, N.H. Ridderbos, J. Cools O.P., I.L. Seeligmann en Th.C. Vriezen. Onderwerpen op de agenda zijn het overzicht van de Oudtestamentische publicaties in het Jaarbericht en de serie Oudtestamentische monografieën van “Ex Oriente Lux”. Wat het eerste punt betreft vindt er een verdeling plaats in vijf groepen, waarbij Vriezen de godsdienstgeschiedenis toegewezen krijgt.

Verder wordt hier afgesproken dat in Amsterdam een cartotheek van publicaties op het terrein van het Hebreeuws⁹ zal worden aangelegd en in Leiden een cartotheek van de publicaties op het terrein het Oude Testament. De monografieën zullen dan uitgegeven worden in de reeks *Mededelingen en Verhandelingen van het Vooraziatisch-Egyptisch Gezelschap “Ex Oriente Lux”* (MVEOL). Tot de uitgave van een monografie wordt besloten na onderling overleg en met instemming van vijf medewerkers. EOL is dan bereid publicaties van vier vel groot octavo te financieren. Van de baten wordt dan een fonds gevormd, waaruit monografieën van een grotere omvang bekostigd kunnen worden. In een volgende vergadering van deze commissie, die plaatsvindt op 7 juni 1939, wordt besloten om aan de reeks van monografieën de naam te geven *Oudtestamentische Studiën uitgegeven door het Vooraziatisch-Egyptisch Gezelschap “Ex Oriente Lux”*. Dit betekent dus, dat deze studies niet verschijnen in de reeks *Mededelingen en Verhandelingen*. Daarnaast kreeg deze reeks ook een Franse titel. Wat de samenstelling van de redactie van deze reeks betreft, blijkt uit het voorstel dat Seeligmann weigerde om hierin zitting te nemen, terwijl Cools en Ridderbos te kennen gaven, dat zij niet wensten dat hun namen op het titelblad gezet zouden worden als redacteurs. Door de Commissie van Advies van EOL wordt daarom voorgesteld ‘bovengenoemde redactie, die analoog is met de overige publicaties van EOL op het titelblad te zetten’. Dit houdt waarschijnlijk in dat het *Jaarbericht* en deze reeks dezelfde redactie zouden hebben met Van Proosdij als voorzitter en Kampman als secretaris. De

⁸ Dit literatuuroverzicht is verschenen in *JEOL* 5 (1937-1938), pp. 318- 338. Cools bespreekt hierin de literatuur over de Pentateuch, de Profeten en de Wijsheidsboeken (pp. 318-325, Vriezen die over de tekst en taalkunde, de vergelijkende godsdienstgeschiedenis en de religie van Israël (pp. 325-338).

⁹ De agenda spreekt hier van ‘Hebreeuwse publicaties’. Wij kunnen wel met vrij grote zekerheid aannemen, dat hiermee niet in het Hebreeuws geschreven wetenschappelijke publicaties bedoeld zijn, aangezien die vrijwel niet voorhanden waren.

eerste aflevering van deze reeks verscheen in 1942 plaats onder redactie van P.A.H. de Boer.¹⁰ Op 10 april 1940 vond een volgende bijeenkomst van deze commissie plaats ten huize van prof. P.A.H. de Boer te Leiden. Op de agenda staat dan een bespreking over het literatuuroverzicht voor het Jaarbericht van EOL. Aan de orde komen dan o.a. de vaststelling van de wijze van bespreking van de literatuur. Moet deze systematisch zijn en dient zoveel mogelijk volledigheid nagestreefd te worden of kan de literatuur het beste behandeld worden vanuit een of meer problemen? Verder wordt gesproken over de verdeling van de cartotheek.

Later heeft deze commissie zich losgemaakt van EOL en is een zelfstandig Oudtestamentisch Werkgezelschap geworden, van waaruit ook de uitgave van *Oudtestamentische Studiën* (OTS) wordt verzorgd.

Een zaak die in de eerste jaren van het bestaan van het gezelschap de aandacht vereiste, was de verhouding tot een verwant gezelschap, nl. het Oostersch Genootschap in Nederland. Daarop heeft een brief van 6 juni 1939 van Kampman aan Vriezen betrekking. Omdat EOL oorspronkelijk opgezet was als een studiegezelschap, had het zich bij de oprichting onder de auspiciën van het Oostersch Genootschap geplaatst.¹¹ Er bestond daarom ook van 1 mei 1933 – 1 mei 1939 een regeling, volgens welke degenen die lid waren van Ex Oriente Lux, automatisch ook lid waren van het Oostersch Genootschap. EOL gaf dan een geldelijke bijdrage aan dit Genootschap. Omdat door de groei van het aantal leden van EOL deze vereniging behoefte had aan meer zelfstandigheid, kwam in 1939 aan deze regeling een einde. Er is dan een nieuwe regeling getroffen, waarbij de leden van EOL minder contributie betaalden aan EOL, nl. f 5 per jaar, te betalen op 1 september van ieder jaar. Daarnaast kan men dan lid worden van het Oostersch Genootschap tegen betaling van eveneens f 5 per jaar, te betalen op 1 mei van ieder jaar. Uit het feit dat hierover geen verdere correspondentie bewaard is gebleven, mag geconcludeerd worden, dat deze regeling toen zonder problemen in werking is getreden. Zo ontstaat er een situatie, waarbij de twee verenigingen geheel zelfstandig zijn. Dit neemt niet weg dat er in de toekomst wel een hartelijke samenwerking gehandhaafd blijft.

¹⁰ P.A.H. de Boer, *Oudtestamentische Studiën* I, Leiden 1942, met bijdragen o.a. van Vriezen over de Jacobstraditie in Hosea, van De Boer over 1 Samuel 17 en van Eerdmans de 'Essays on masoretic Psalms'. Vanaf deel 16 wordt vermeld dat deze studiën uitgegeven worden namens het Oudtestamentisch Werkgezelschap in Nederland.

¹¹ Zie A.A. Kampman, 'Tien jaren Ex Oriente Lux', in *Kernmomenten der antieke beschaving en haar moderne beleving* (Mededelingen en Verhandelingen van het Vooraziatisch-Egyptisch Gezelschap "Ex Oriente Lux" 7), 269–275, 270.

Door de verworven zelfstandigheid dient zich nu ook de noodzaak aan om voor EOL statuten op te stellen. Een brief van 15 juni 1939 van Kampman bevat dan ook als bijlage de ontwerpstatuten. Opmerkelijk is dat hierin een beperkte duur van het bestaan van deze vereniging wordt vastgesteld, namelijk een termijn van 29 jaar, waarna dan wel verlenging mogelijk is van opnieuw 29 jaar. Omdat de vereniging bestaat vanaf 22 mei 1933, eindigt de tweede termijn op 22 mei 1991.

Het doel van het Gezelschap is een band te vormen tussen hen in wier belangstelling de beschavingen van het oude Nabije Oosten staan en dit ten dienste te maken aan de bestudering van deze beschavingen. Dit doel tracht het Gezelschap te bereiken door:

1. De publicatie van een jaarlijks bericht over problemen die de belangstelling hadden van de beoefenaren;
2. De gelegenheid te bieden aan leden tot publicatie van hun studies;
3. Het uitschrijven van bijeenkomsten, waarin voordrachten op dit terrein gehouden worden;
4. Het stichten van een Nederlands Archeologisch Instituut voor het oude Nabije Oosten;
5. Het organiseren van congressen, die onderwerpen op dit terrein aan de orde stellen;
6. Het uitsturen van expedities naar het Nabije Oosten of het verlenen van medewerking aan zulke expedities;
7. De bevordering van het onderwijs in de geschiedenis van het Nabije Oosten;
8. Medewerking verlenen aan het vormen van bibliotheken en collecties die op het Nabije Oosten betrekking hebben;
9. Alle andere wettige middelen die het doel dienen.

Het Gezelschapsjaar begint op 1 september. Naast de gewone leden zijn er ook verschillende andere soorten van leden. Genoemd worden hier achtereenvolgens ereleden, corresponderende leden, donateurs en begunstigers. Het lidmaatschap wordt verkregen door benoeming door het bestuur. Daarvoor heeft aanmelding plaatsgevonden bij de secretaris, waarna het bestuur beslist.

Wat het bestuur betreft, het gezelschap wordt geleid door een bestuur bestaande uit drie leden. Dit bestuur wordt ter zijde gestaan door een Algemene Raad, die bestaat uit academische docenten op het terrein van de studie van het Nabije Oosten, de leiders van studiekringen en anderen die door het bestuur zijn aangewezen. Eenmaal per jaar wordt een Algemene Vergadering gehouden, waaraan alle leden kunnen deelnemen.

Het gezelschap ontwikkelt ook op plaatselijk vlak activiteiten. Daartoe kan, waar dit gewenst wordt, door het bestuur met goedkeuring van de algemene vergadering een studiekring in het leven geroepen worden. Deze studiekring heeft dan een leider, die door het bestuur wordt benoemd. De verdere werkwijze van het gezelschap wordt dan geregeld door een Huishoudelijk Reglement.

Het is opmerkelijk, dat in deze statuten ook het stichten van een instituut wordt genoemd. Zoals wij eerder gezien hebben heeft de oprichting daarvan al in 1939 plaatsgevonden. Het nog steeds bestaande Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten is dus een directe creatie van Ex Oriente Lux.

De statuten voorzagen dus ook in de oprichting van plaatselijke studiekringen. Die ontstonden dan ook in de grotere plaatsen in het hele land. De belangrijkste activiteit die zo'n studiekring organiseerde waren avonden, waarop een spreker een voordracht hield al of niet met lichtbeelden over een onderwerp, dat betrekking had op het Nabije Oosten. Vele van de brieven van Kampman aan Vriezen uit die tijd handelen hierover. Als secretaris van het gezelschap was Kampman immers de man, die in den lande een dominerende rol speelde in de organisatie van deze avonden. Hij was degene, die de sprekers aanzocht. Zelfs zorgde hij voor de uitnodigingen, die hij de verschillende studiekringen ter verspreiding onder de leden toestuurde. Vriezen was een van degenen, die regelmatig door hem gevraagd werd om zulke voordrachten te houden. Een interessant onderwerp was dan 'de paradijsvoorstelling bij de oude Semitische volken', het onderwerp waarop Vriezen in 1937 in Utrecht was gepromoveerd. Achtereenvolgens houdt hij lezingen over dit onderwerp in Nijmegen, Amsterdam, Groningen en Utrecht. Pater Cools nodigt hem uit om naar Nijmegen te komen. De titel van zijn lezing zal dan luiden 'Het Bijbels Paradijsverhaal en de Oud-Oostersche wereld'. Daarbij wordt hem wel op het hart gedrukt, dat hij duidelijk uit doet komen dat hij buiten het theologisch terrein wil blijven en geen conclusies zal trekken over de historiciteit van het Bijbelverhaal. Want dan zou men in grote moeilijkheden kunnen geraken. Een pikant detail is dat Cools Vriezen uitnodigt om bij hem te overnachten, maar zijn vrouw niet, want, zo schrijft hij, "dames zijn in het klooster, waar ik woon, niet welkom". Op 9 november 1938 houdt Vriezen over dit onderwerp een lezing in het Carltonhotel in Amsterdam (zonder lichtbeelden), en op 1 februari in Utrecht.

De lezing in Utrecht was een groot succes. Ongeveer 100 mensen waren daar aanwezig. In een brief van 12 februari 1939 bedankt de secretaris van de studiekring, de heer C.Th. Niemeyer, hem voor deze voordracht, waarbij hij aantekent: "Steeds meer wordt het ons duidelijk, dat Uwe voordracht

grooten indruk heeft gemaakt, vooral op de studenten der Utrechtsche Universiteit. Het bestuur is U dan ook zeer erkentelijk, temeer daar direct na Uwe voordracht als praktisch resultaat, 3 nieuwe studenten-leden tot E.O.L. toetraden". Uiteraard worden de reiskosten steeds vergoed. Op 15 maart van dat jaar volgt er een voordracht in Groningen in het Universiteitsgebouw over hetzelfde onderwerp. G. van der Leeuw en M.A. Beek hebben daar de leiding van de studiekring.

Het gezelschap heeft niet alleen leden in Nederland, maar ook in België. In een brief van 21 december 1939 schrijft Kampman, dat in België het aantal leden van EOL voortdurend stijgt. Er is daar ook belangstelling voor Vriezen's onderwerp, het Paradijsverhaal, en J. Coppens, hoogleraar te Leuven, zal hem graag eens voor een lezing uitnodigen. Er blijkt namelijk een uitwisseling te zijn tussen de beide landen, want er komen ook Belgische deskundigen naar Nederland voor het houden van een voordracht. Zo maakt Kampman melding van een bezoek van Coppens aan Leiden [waar hij, blijkens een bewaard gebleven 'Rondschrijven', een lezing hield, getiteld 'Naar een nieuw kritisch inzicht in de studie van het Oude Testament'; *red.*]. Eind 1939, toen de Tweede Wereldoorlog reeds uitgebroken was, werd er door Kampman toch gewerkt aan de samenstelling van een normaal lezingenprogramma. Ook het uitwisselingssysteem met België blijft gehandhaafd, maar wel in een wat andere vorm. Vriezen wordt dan nog gevraagd om in Nijmegen te spreken over Melchizedek, waarschijnlijk op een zaterdagavond, want voor die avond schijnt men in Nijmegen de voorkeur te hebben.

Inmiddels was ook het NINO geopend. In een van de brieven wordt gemeld dat er gewerkt wordt aan de uitbouw van het Instituut. Er wordt namelijk ook een boekerij gevormd op het terrein van de Palestijnse archeologie, en eveneens van het Oude Testament. Over de aanschaf van boeken op dit terrein zal De Boer nog met Vriezen overleggen. Verder worden er abonnementen genomen op tijdschriften op dit terrein, die aan leden van het gezelschap uitgeleend kunnen worden. Al spoedig zijn er tachtig lopende tijdschriften en vervolgreeksen. Ook oude jaargangen worden aangeschaft, waarover Kampman vaak moeilijk de beschikking kan krijgen. In dit verband heeft Vriezen toegezegd bereid te zijn oude jaargangen van *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* (ZAW) in bruikleen aan het Instituut af te staan. Dit betreft dan de jaargangen van vóór 1930, die moeilijk te verkrijgen zijn. In een brief van 27 februari 1940 meldt Kampman dat de jaargangen van ZAW bij het instituut in Leiden zijn bezorgd en dat Vriezen de lege koffer weer kan afhalen. Deze zal nog zoeken naar aanvulling van incomplete jaargangen van dit tijdschrift, te beginnen met 1917.

Uit een van de brieven blijkt dat EOL van bepaalde boeken het verkooprecht bezat. Dit gold voor een Assyrische grammatica die door de Leuvense hoogleraar G. Ryckmans geschreven was. Ook zou er in Leuven van de hand van P. Naster een chrestomathie verschijnen, waarvan hij het verkooprecht aan EOL had afgestaan. In 1942 heeft Kampman deze boeken nog steeds op het instituut in depot liggen.

Op deze wijze krijgen wij uit de briefwisseling tussen Kampman en Vriezen een goede indruk van de ontwikkeling van Ex Oriente Lux in de jaren 1933 – 1940. Zo wordt er al spoedig het *Jaarbericht* uitgegeven, dat bijdragen bevat op alle terreinen van onderzoek die de oude geschiedenis en cultuur van het Nabije Oosten betreffen. Hierin krijgt ook het Oude Testament een vaste plaats. Er wordt zelfs een commissie in het leven geroepen om de bijdragen die op dit terrein liggen, voor te bereiden, een commissie die zal uitgroeien tot het Oudtestamentisch Werkgezelschap. Het is ook uit deze commissie dat de reeds eerder vermelde reeks van *Oudtestamentische Studiën* voortkomt. In de tweede plaats moeten dan de plaatselijke activiteiten genoemd worden, in de organisatie waarvan Kampman een belangrijke rol speelt. In verschillende steden komen studiekringen van de grond, die regelmatig bijeenkomen rondom een bepaald onderwerp, dat in open avonden, die ook voor niet-leden toegankelijk zijn, door een deskundige spreker wordt ingeleid. In de derde plaats kunnen wij erop wijzen dat er statuten zijn opgesteld, waarin ondermeer de verschillende doelstellingen die dit gezelschap wil nastreven zijn omschreven. Een van de doelstellingen was de stichting van een instituut. Zoals wij gezien hebben is dit plan in 1939 gerealiseerd. In de volgende paragraaf zullen wij zien, hoe dit instituut, het NINO, verder wordt uitgebouwd, mede dankzij de inspanningen en de creativiteit van zijn directeur Arie Kampman.

3. De periode 1940 – 1963

Uit de periode van 1940 – 1945, de tijd van de Duitse bezetting, zijn slechts enkele brieven bewaard gebleven. In die tijd konden moeilijk nieuwe initiatieven ontplooid worden, en ook de aanschaf van boeken voor de bibliotheek van het instituut stakte toen. Wel werden er in de eerste jaren van de bezetting nog lezingen georganiseerd. Zo heeft in 1942 G. van der Leeuw een lezing in Leiden gehouden en B.D. Eerdmans een in Groningen, waarvoor veel belangstelling was. Een brief van 20 oktober 1942 vermeldt, dat pater J. Simons nog voor de Kerstvakantie te Groningen een lezing zal houden over de geschiedenis van het Jordaandal.

Vriezen, die zojuist in Groningen is komen wonen en aan wie Van der Leeuw inmiddels de leiding van de studiekering aldaar heeft overgedragen, zal in Leiden spreken, waarschijnlijk over de Samaritaanse Pentateuch. Bij de brieven is het opvallend dat Kampman dan ook briefpapier van het Instituut gebruikt, met als briefhoofd 'Het Nederlandsch Archeologisch-Philologisch Instituut van het Nabije Oosten'.¹²

De eerste brief van Kampman aan Vriezen na de oorlog is gedateerd 15 mei 1945. Er is dan natuurlijk een grote achterstand. Dit betreft in de eerste plaats de bibliotheek. Kampman spant zich nu ervoor in om boeken en tijdschriften in Engeland en de Verenigde Staten aan te kopen. Omgekeerd moeten de tijdschriften van EOL, nl. het *Jaarbericht* en het nieuwe tijdschrift van het Instituut, *BiOr*, waarvan in de oorlog al enkele afleveringen verschenen zijn daarheen gestuurd worden.¹³ Binnenkort zal van dit tijdschrift het eerste nummer van de tweede jaargang verschijnen. In een volgende brief schrijft Kampman, dat het feestnummer van EOL in september gereed zal komen. Het is al gezet, maar het kan pas voltooid worden, wanneer er elektrische stroom is.

Ook de lezingen voor de studiekeringen worden hervat. Zo houdt Van Proosdij op 26 mei 1945 de eerste voordracht te Leiden over de *Perzen* van Aeschylus. In een brief van 3 september schrijft Kampman, dat het gewenst is dat zo spoedig mogelijk ook in Groningen met het organiseren van de lezingen begonnen wordt. Böhl is bereid in oktober de eerste lezing daar te houden. Groningen is dan ook weer vanuit het Westen te bereiken, want vanaf 10 oktober is er weer treinverkeer tussen het Westen en Groningen mogelijk. Toch is het gewenst om sprekers uit de buurt aan te trekken, zodat hij Vriezen vraagt of hij in december in Leeuwarden wil spreken. Omdat echter Böhl in oktober verhinderd is, komt pater Simons op 30 oktober naar Groningen, waar hij spreekt over het onderwerp 'Van de Hermon tot aan de Dode Zee'. Aansluitend reist hij dan door naar Leeuwarden. Vriezen krijgt vanuit Leeuwarden het verzoek om daar te komen spreken over de Hebreeuwse en Babylonische Boetepsalmen. Dat wordt uiteindelijk 22 februari 1946, en wel in de verwarmde Sociëteit van de Harmonie. Kampman zal verder proberen Böhl in november voor Groningen te krijgen. Indien hij er geen gelegenheid voor zou hebben zou pater J.P.M. van der

¹² Kampman gebruikt voor zijn brieven niet alleen briefpapier van het NINO en van EOL, maar ook wel van het Assyriologisch Instiuit, waarvan De Liagre Böhl directeur was. Per brief komen regelmatig zaken van deze verschillende instellingen tegelijk aan de orde.

¹³ De jaarberichten moeten naar het buitenland gestuurd worden vanwege de ruilcontracten. Sinds 1939 zijn er 200 van zulke contracten met andere tijdschriften en instellingen afgesloten. Zie 'Tien jaren Ex Oriente Lux', 273.

Ploeg, die toen in Zwolle woonde, op 27 november kunnen spreken over bv. het Oud-Syrische Monniksleven. Op deze wijze komen de activiteiten van EOL na een vertraging van enkele jaren weer op gang. Dit geldt zowel voor de studiekringen als ook voor de uitgaven van zowel de vereniging als het Instituut. Zo zijn er eind 1945 zes afleveringen van de jaargang 1945 van *BiOr* verschenen.

In 1946 worden deze activiteiten voortgezet. Dit is het jaar dat ook het proefschrift van Kampman zal verschijnen. Hij schrijft daarover dat dit zal verschijnen in de bundel *De Kernmomenten der Antieke Beschaving* in de serie *MVEOL*. Eer het uitgegeven kan worden moet het ministerie echter papier ter beschikking stellen. Dit zegt iets over de schaarste in de eerste jaren na de oorlog. Ook *BiOr* blijft regelmatig verschijnen. In een van zijn brieven schrijft Kampman dat hij het een uitstekend idee vindt dat Vriezen voor *BiOr* een recenserend overzicht maakt van de Deense Oudtestamentische literatuur. Door zijn vriendschappelijke contacten met Aage Benzen, hoogleraar OT te Kopenhagen, is hij met deze literatuur wel vertrouwd. Kampman wil overigens graag in contact komen met Denen die zich voor het NINO interesseren. Ook in dit jaar is Kampman druk doende om voor de verschillende studiekringen lezingen te organiseren. Door een afspraak van het ministerie met België om professoren uit te wisselen is hij nu ook in de gelegenheid gesteld om sprekers uit België uit te nodigen, terwijl omgekeerd sprekers uit Nederland naar België gestuurd kunnen worden. Zo komt Ryckmans uit Leuven eind maart als ruilprofessor naar Nederland om naast het geven van colleges aan de universiteiten lezingen te houden voor afdelingen van EOL. Het onderwerp van zijn lezingen is dan: 'De godsdiensten der Oude Arabieren'. Kampman heeft Ryckmans voor Groningen genoteerd op 26 maart. In een brief van 6 maart zet Kampman uiteen wat de gang van zaken is rondom het bezoek van Ryckmans. Hij zal inderdaad op 26 maart 's avonds een lezing houden over de godsdienst van de Voor-Islamische Arabieren. Deze lezing gaat echter niet direct uit van EOL maar van de theologische en literaire faculteiten. Dat moet ook zo geconvoceerd worden en ad valvas worden bekend gemaakt. 's Middags wil hij ook voor belangstellenden in het universiteitsgebouw een colloquium houden over de Zuid-Semitische epigrafie. Ryckmans houdt tijdens zijn verblijf in Nederland verder colloquia in Nijmegen, Utrecht en Leiden, en wel op de uren van de colleges van Alfrink, Edelkoort en Böhl. Vanuit Frankrijk vraagt Kampman dan of het verblijf van Ryckmans, "een kleine magere geestelijke met een toga aan", goed geregeld is. De aankondigingen zullen worden verzorgd vanuit het Instituut voor het Nabije Oosten, waar gedurende Kampmans verblijf in het buitenland mevr. Wellink en A. de Buck zijn

werk tijdelijk hebben overgenomen. Op 5 april schrijft Kampman, dat de lezingentournee van Ryckmans een groot succes is geworden. Met uitzondering van Amsterdam was er grote belangstelling voor zijn voordracht en colloquium. Hij verzoekt dan ook Vriezen om de tournee van de tweede ruilprofessor Jean Capart uit Brussel te helpen organiseren.¹⁴

Vanuit Nederland zal eerst De Buck als ruilprofessor naar België gaan. Hij zal daar voordrachten houden en colleges geven in Brussel, Luik, Antwerpen en Gent. Vervolgens reist Kampman ook zelf naar België om daar de uitwisseling te regelen. Zo is hij in Leuven aanwezig bij een vergadering waarop het lezingenprogramma in België wordt vastgesteld. Hij vraagt dan ook Vriezen of ook hij in België zo'n tournee zou willen houden. Deze verklaart zich daartoe bereid en in maart 1947 houdt hij deze tournee. Kampman heeft hem suggesties gedaan over de reis en het geld, en zelfs zorgt hij voor het spoorkaartje. Het onderwerp, waarover Vriezen lezingen houdt is de kwestie 'Babel-Bijbel', met als onderdelen 'Klaagpsalmen' en 'Het Paradijsverhaal'. Op 27 maart houdt hij deze lezing in Leuven. Verder geeft hij daar een privatissimum, waarvan, zoals Kampman hem schrijft, het onderwerp niets ter zake doet, mits het met het Oude Testament samenhangt. Het is niet nodig gedurende het privatissimum toneel te spelen gelijk Coppens gewoon is te doen. "De studenten willen toch wel eens iets anders". Op verzoek van J. Vergote geeft hij daar ook nog een college voor studenten. Daarna houdt hij een lezing over hetzelfde onderwerp in Antwerpen. In die tijd is Kampman voortdurend op reis voor het leggen van nieuwe contacten in het buitenland en ook voor de uitbreiding van de bibliotheek van het Instituut. In Parijs heeft hij een groot aantal boeken gekocht, waarvan de titels in *BiOr* gepubliceerd zullen worden. Verder heeft hij daar de uitwisseling van Nederlandse en Franse oriëntalistie besproken. Dit leidt ertoe dat André Parrot naar Nederland komt. Op 13 februari 1947 treedt hij in Groningen op met een voordracht met als titel 'Mari, capitale de l'époque d'Abraham'. Deze lezing wordt georganiseerd samen met de Alliance Française.¹⁵ Een andere buitenlander die in Nederland komt spreken is S.R.K. Glanville, hoogleraar te Cambridge, een Egyptoloog, die vooral thuis is in de sociale geschiedenis van het Ptolemeïsche Egypte [hij had ook al in april 1937 twee lezingen in Nederland gegeven; *red.*]. Behalve deze

¹⁴ Jean Capart komt in mei 1946 naar Groningen, waar voor een avondvoordracht zijn onderwerp is 'Les résidences des Pharaons' en waar hij voor studenten in de letteren en de geschiedenis spreekt over 'Les fouilles d'il-Kâb'.

¹⁵ Op 9 mei houdt Jacques Vandier uit Parijs een lezing met lichtbeelden in het Universiteitsgebouw van Groningen. Zijn onderwerp is 'La collection des Antiquités Égyptiennes du Musée du Louvre'.

buitenlanders zijn het ook deskundigen uit Nederland die in 1947 voor de studiekringen spreken. Zo houdt Vriezen verschillende voordrachten over hetzelfde onderwerp als in België, Böhl over 'Koning Hammoerabi in het kader van zijn tijd', en pater Simons over de historische ontwikkeling van Jeruzalem.

Uit de correspondentie van die tijd blijkt ook, dat de statuten herzien worden. Een van de wijzigingen is dat het verenigingsjaar nu zal lopen van 1 juli–1 juli i.p.v. 1 september–1 september. Verder zal het zomercongres op de laatste zaterdag in augustus plaatsvinden en samenvallen met de ledenvergadering, waarop ook het financiële verslag wordt goedgekeurd. In de huishoudelijke vergadering van het zomercongres, dat op 30 augustus plaatsvindt en waar ook het programma van de lezingen wordt vastgesteld, worden dan deze herziene statuten aan de leden voorgelegd en aangenomen. De koninklijke goedkeuring op de statuten is dan nog niet verkregen, en zal, zoals later blijkt, nooit verkregen zijn.

Over de jaren 1948 en 1949 is uit de correspondentie niet veel te melden dat belangwekkend is. De brieven uit die jaren handelen meest over de organisatie van de voordrachten voor de studiekringen en de recensies in *BiOr*. Nog steeds is Kampman degene, die met veel energie sprekers benadert en die ook achter de recensies voor *BiOr* heen zit. In iedere brief aan Vriezen herinnert hij hem eraan dat hij nog een bijdrage van hem te goed heeft. Wat de studiekringen betreft, nog steeds zorgt Kampman voor de convocaties. De plaatselijke secretarissen behoeven die alleen maar onder de leden te verspreiden. Verder moeten zij er zorg voor dragen dat de sprekers goed ontvangen worden, wat ook inhoudt, dat zij nog wel eens moeten zorgen voor gelegenheid om te overnachten. Zo lezen wij dat R. Frankena, die op aanbeveling door Kampman in die jaren secretaris van de afdeling Groningen was, een hotelkamer moest reserveren voor Naster uit Brussel en zijn vrouw. En wanneer Vriezen op 18 december 1947 zal spreken in 's-Hertogenbosch, is de ontvangst daar piekfijn in orde. Hij wordt daar met een hapje in Hotel 'Noord Brabant' ontvangen. De secretaris dr. W. P. Theunissen verzekert hem dat hij daar een geïnteresseerd gehoor zal aantreffen, en hij zal daar bij een van de leden kunnen overnachten. Verder zal het daar zeer op prijs gesteld worden wanneer Vriezen te voren een syllabus van de lezing zou toesturen, mede in verband met de berichtgeving in de plaatselijke courant. Ook komen er in deze jaren weer in het kader van de Belgisch-Nederlandse samenwerking Belgische hoogleraren spreken voor de studiekringen. Zo komt Coppens uit Leuven op 29 oktober 1948 in Groningen spreken over de paradijsslang in het kader van de Oud-Oosterse slangeneredienst, een lezing met lichtbeelden. Kampman maakt in een van zijn brieven enige

kritische opmerkingen over hem. “Coppens praat veel in de ruimte en belangrijke dingen gaan in grapjes verloren”.

In 1950 komen er ook weer buitenlanders spreken. Zo schrijft Kampman in een brief van 11 februari, dat de oudtestamenticus H.H. Rowley uit Manchester van 3-10 mei een lezingentournee door Nederland houdt voor EOL. Kampman wil graag een datum weten voor Groningen. Vriezen stelt dan voor 3 of 10 mei.

In dat jaar komt ook het afscheid van De Liagre Böhl naderbij. In augustus 1952 zal hij de leeftijd van 70 jaar bereiken. In een brief van 20 juli 1950 schrijft Kampman dan, dat Vriezen voorstelt om ter gelegenheid van dit afscheid een bundel met verzamelde opstellen van Böhl uit te geven. Kampman doet dan de suggestie dat een aantal exemplaren verkocht zullen worden via het Instituut, tenminste als “de Vereniging tot Bevordering van de Belangen des Boekhandels daartegen geen bezwaar heeft”. Zijn voorstel is om een commissie van uitgave samen te stellen bestaande uit B. Gemser, Vriezen en hij zelf. Na overleg met Böhl treedt M.A. Beek tot de redactie toe in plaats van Gemser. In deze brief wordt echter tevens melding gemaakt van een plan van EOL om ter gelegenheid van dit feit met medewerkers uit Nederland, België en Zuid-Afrika een feestbundel uit te geven. De redactie van de uitgave hiervan wordt dan gevormd door Van Proosdij, Ryckmans en Gemser. Dit plan is echter niet van de grond gekomen. Al spoedig daarop wordt de voorbereiding van de verzamelde opstellen, de *Opera Minora*, van Böhl ter hand genomen, waarbij Beek het voortouw neemt. Deze heeft met Böhl een gesprek hierover gehad, zoals hij in een brief van 13 oktober 1950 aan Vriezen schrijft. Er is toen ook al een eerste opzet gemaakt, waarin de volgende indeling wordt voorgesteld:

1. een Curriculum Vitae, waarin o.a. ook stilgestaan wordt bij zijn werk voor de Wereldraad van Kerken, “waarbij”, zoals Beek schrijft, “wij ontheven zijn van de taak om de ‘oecumenische’ artikelen op te nemen, waarop de schrijver zeer gesteld is, maar waarvan de inhoud niet in harmonie zou zijn met het wetenschappelijk karakter van de bundel”;
2. De *opera minora* zelf. Beek stelt voor dat van elk van de beide terreinen, waarop Böhl zich bewogen heeft nl. het Oude Testament en de Assyriologie twaalf artikelen, een zowel voor profeten als voor astrologen aannemelijk getal, opgenomen zullen worden. De maatstaf voor opname moet zijn, of de artikelen nog een actuele betekenis hebben en of ze op een andere wijze moeilijk bereikbaar zijn;

3. Een bibliografie van alle geschriften van Böhl, waarbij een uitzondering gemaakt moet worden voor de talrijke boekaankondingen in de *Nieuwe Theologische Studies*.

Beek zal dan de leiding hebben van de uitgave, terwijl Kampman voor de administratieve organisatie zal zorgen. Dit laatste houdt ondermeer ook in dat de registers op het NINO gemaakt zullen worden. Ook zal Beek de inleiding verzorgen met een overzicht van het leven en werk van Böhl. Voor de uitgave wordt Wolters benaderd, die bereid blijkt te zijn het werk uit te geven. Het streven is dan dat de uitgave medio 1952 gereed is, zodat het beschikbaar is, wanneer dan te Leiden de Rencontre Assyriologique gehouden wordt (Afb. 2). Op 20 juli stuurt Beek een concept toe voor de prospectus van de *Opera Minora* die ook naar de leden van EOL gestuurd zal worden. De opzet is volgens het door Beek eerder gedane voorstel. Alleen is het aantal artikelen wat beperkter, nl. acht voor het Oude Testament en elf voor de Assyriologie. Op 3 oktober 1951 wordt dan een brief gestuurd aan de vrienden en leerlingen van Prof. dr. F.W.Th. de Liagre Böhl. Deze brief is ondertekend door Beek, Kampman, Gemser, Seeligmann en Vriezen, evenals door A. van Selms uit Pretoria. Voor f 20 kan men intekenen bij Kampman, aan het Noordeindsplein 4 A. In de bijgevoegde opzet is het aantal artikelen over het Oude Testament teruggebracht tot zeven, terwijl het

Afb. 2. De deelnemers aan de mede door het Instituut voor het Nabije Oosten georganiseerde 'Troisième Rencontre Assyriologique Internationale, Leiden, 28 juin – 4 juillet, 1952', gefotografeerd in de Leidse Hortus: vooraan in het midden prof. F.M.Th. De Liagre Böhl en achter hem dr. A.A. Kampman.

aantal Assyriologische artikelen hetzelfde is gebleven. Voor de uitgave van het werk is het van belang, dat er een groot aantal tekeningen zijn. Er blijkt een goede belangstelling te zijn, want begin 1952 blijken er al 202 tekeningen te zijn. Verder heeft de redactie van *BiOr* besloten een dubbelnummer uit te geven, dat aan Böhl zal worden opgedragen, een soort van Festschrift, waaraan ook buitenlandse geleerden zullen meewerken.

Ondertussen zit ook Böhl niet stil, maar is hij druk doende om de op te nemen artikelen aan een revisie te onderwerpen, waardoor het bezwaar, dat ze verouderd zouden zijn, ondervangen wordt. Dit heeft wel ten gevolge, dat de omvang van het boek toeneemt en de uitgave hiervan enige vertraging oploopt. Wolters gaat wel akkoord met de uitgave van een boek van 450 pagina's, mits er naar gestreefd wordt om een aantal van 300 tekenaren te bereiken. Inmiddels is het aantal tekenaren al tot ruim 300 gestegen. De verwachting van Kampman is dat Wolters waarschijnlijk wel 400, en misschien wel 500 exemplaren zal kunnen afzetten. Böhl heeft echter ook nog enige eisen. Zo schrijft hij in een brief van 11 november 1952, dat het artikel 'Babylon, de heilige stad' in elk geval opgenomen moet worden samen met de losse kaart, die in het *Jaarbericht* staat. Er moet ook zo weinig mogelijk van de rand worden afgeknipt, zodat het boek zijn flink formaat octavo houdt. In deze brief vertelt hij ook dat hij naast zijn werk aan de *Opera Minora* ook nog verschillende promovendi begeleidt. Er zijn vijf proefschriften op stapel gezet, oa. die van Van Proosdij en van Frankena. Die begeleiding is zeer intensief, want met Frankena heeft hij dagelijks een bespreking daarover. Hij besluit deze brief dan met de woorden: "Dit en de *Opera* is het mooiste afscheid na straks 25 jaar Leiden". Böhl had ook zijn reisbrieven willen opnemen, maar hij is uiteindelijk wel bereid om dit niet te doen, omdat ze te populair zijn. Meer moeite heeft hij om af te zien van zijn eis om de kleine boekaankondigingen op te nemen. Zijn voorstel is daarom om al wat niet zo belangrijk en verouderd is, klein te laten zetten. De registers wil hij dan beperken en een lijst van subscribers vindt hij overbodig. Ook is het zijn wens dat er een recente foto wordt opgenomen. In een brief van 16 april 1953 schrijft Böhl aan Vriezen, dat hij aan de bibliografische wensen heeft voldaan door onbarmhartig te schrappen en te snoeien. Hij betreurt de verloren tijd en het monnikenwerk daaraan verricht. Een zaakregister is volgens hem onmogelijk vanwege de verschillende talen, waarin de bijdragen zijn geschreven. Hij stelt daarom voor zich te beperken tot een naamregister en een register van Bijbelplaatsen. Op het laatste moment wil Böhl het boek ook nog een uitvoerige Latijnse titel meegeven. Daar voelt Wolters echter weinig voor. Uiteindelijk stemt hij dan in met een

Nederlandse titel. In dit verband schrijft Kampman: “De goede Böhl heeft op het laatste moment nog wel eens ideeën die een hele correspondentie te weeg brengen”. Het werk nadert dan zijn voltooiing. Als datum van aanbidding wordt dan 15 juni 1953 vastgesteld. Gemser, die hoogleraar is in Zuid-Afrika, is dan in Nederland en zou de aanbidding mee kunnen maken. In een brief van 10 juni schrijft Beek aan Vriezen, of deze “bij de aanbidding van de *Opera Minora* een paar woorden wil prevelen”. Zelf doet hij dat liever niet, want door die hele geschiedenis met de uitgave heeft hij een wat andere kijk op de leermeester gekregen. Hij zou dan nu niet meer zo onbevangen zijn biografie hebben kunnen schrijven. Uiteindelijk vindt de presentatie plaats op donderdag 9 juli 1953 in het NINO. Vriezen richt daar het woord tot Böhl. Hij spreekt dan namens de redactie en de vrienden en leerlingen van Böhl. Blijkens een brief van 12 juli, waarin hij Vriezen bedankt voor alle moeite in het belang van de *Opera Minora* en de vriendelijke toespraak, werd dit woord zeer door hem gewaardeerd. Zijn vrouw zou daarvan graag een afschrift willen hebben, dat dan ook voor zijn vier kinderen bestemd is. Het werk is uiteindelijk wel omvangrijker geworden dan aanvankelijk was gepland. Het aantal artikelen op het terrein van het Oude Testament is wel beperkt tot 7, maar de afdeling Assyriologie is uitgebreid van 12 tot 20 artikelen, zodat de totale omvang 27 artikelen bedraagt.¹⁶

Ook het plan om ter ere van Böhl een speciaal nummer van *BiOr* uit te geven wordt uitgevoerd. Zo zullen de afleveringen 2 en 3 van 1952 aan hem worden opgedragen en circa 84 blz. bevatten en deze moeten uitkomen ter gelegenheid van de *Rencontre Assyriologique internationale*, waarvan Böhl voorzitter is. Dit wordt een soort van Festschrift, dat dan wel hoofdzakelijk uit recensies bestaat. De tweede aflevering komt echter pas in de herfst uit. Kampman vraagt Vriezen om daarin een recensie te schrijven over het boek van Böhl over het *Gilgamesj-Epos*. Er verschijnt echter nog een derde nummer van de *Mélanges de Liagre Böhl* als *BiOr* IX, 1953, afl. 1 en 2. En later blijkt er nog een vierde nummer te verschijnen, dat aan hem is gewijd.¹⁷ De bijdrage van Vriezen blijkt echter in de jaargang 1954 opgenomen te zijn.

Inmiddels is ook de spijkerschriftcollectie van Böhl in eigendom overgegaan naar het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten. Deze

¹⁶ Frans Marius Theodor de Liagre Böhl, *Opera Minora. Studies en Bijdragen op Assyriologisch en Oudtestamentisch terrein*, Groningen 1953.

¹⁷ De volgende afleveringen van *BiOr* dragen als titel *Fasciculus Francisco Mario Theodoro de Liagre Böhl dedicatus*: IX, 3/4; IX, 5/6; X, 1/2; X, 3/4.

Afb. 3. Dr. A.A. Kampman was zeer bereisd en legde vele contacten, o.a. in Libanon, op deze foto bij een officieel bezoek.

collectie is in oktober 1951 opgesteld in de achterkamer van de tweede etage van het instituut.

In een brief van 20 juli 1956 aan Vriezen stelt Böhl de uitgave voor van een tweede deel van *Opera Minora*. Hierin zouden 16 artikelen opgenomen kunnen worden, waaronder enkele mededelingen over de Leidse verzameling spijkerschriftteksten en de inleidingen in *Tekst en Uitleg* van Genesis en Exodus. Dit werk kan dan uitgegeven worden ter gelegenheid van zijn 75^e verjaardag. Kampman schrijft vervolgens dat Wolters niet direct wil ingaan op dit verzoek. Er moet hem een zekere garantie worden geboden. Het instituut is wel bereid tot het verstrekken van zo'n garantie door een aantal exemplaren af te nemen tegen een nader vast te stellen prijs. De inhoud moet echter wel beperkt gehouden worden, zodat het een boek wordt van 320 pagina's. Bij intekening kan de prijs f 20 bedragen en in de boekhandel f 30. Het moet dan een boek worden zonder fraaie voorwoorden, en zonder een lijst van intekenaren en 'snorkende' bibliografieën. Maar Kampman ziet er wel iets in. Verder wordt in geen van de brieven meer melding gemaakt van dit plan, zodat het niet uitgevoerd is. Pas in 1973 wordt Böhl opnieuw geëerd door de uitgave van een Festschrift ter gelegenheid van zijn 90^e verjaardag. Hieraan hebben vele van zijn leerlingen een bijdrage geleverd.¹⁸

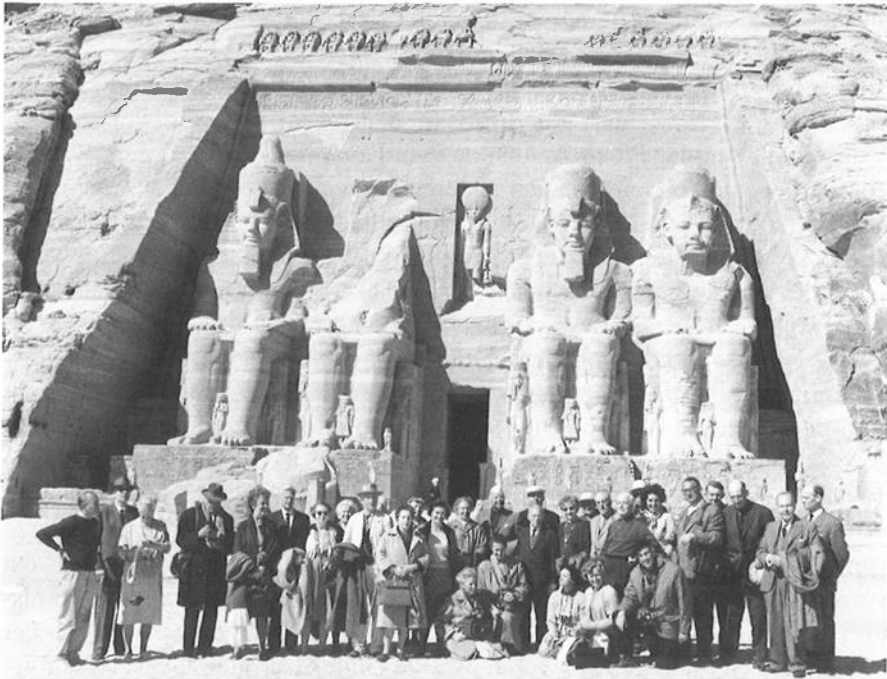
Dat Kampman zeer bereisd is, komt in de briefwisseling ook tot uiting, wanneer hij soms zeer gedetailleerde reisadviezen geeft (Afb. 3). Dit is het

¹⁸ M.A. Beek (ed.), *Symbolae Biblicae et Mesopotamicae Francisco Theodoro de Liagre Böhl Dedicatae*, Leiden 1973.

geval wanneer in 1954-55 Vriezen met steun van ZWO een studiereis maakt naar Palestina. Hij wil dan ook Jordanië bezoeken, waarvoor er in Londen een visum aangevraagd moet worden. Kampman adviseert hem dan om via Libanon en Syrië naar Transjordanië te reizen, en tenslotte vandaar via de doorgang in de wapenstilstandslinie naar Israël. Hij geeft hem ook allerlei informatie over de mogelijkheden die er zijn om in Palestina, Transjordanië, Syrië en Libanon te reizen. Hij beveelt zijn chauffeur Emile Freiha warm bij hem aan als een ervaren chauffeur, die overal raad op weet en wiens tarieven bovendien bijzonder redelijk zijn. Hij is een Grieks-Orthodoxe Arabier en spreekt, behalve uiteraard Arabisch, vloeiend Engels. Je kunt hem, zo schrijft hij, vinden op het plein voor de Damascuspoort, waar de taxi's staan. Ook geeft hij hem advies over de mensen met wie hij in contact moet zien te komen. Zo moet hij zich in Beirut wenden tot Emir Maurice Chéhab, die trouwens ook in het kader van de culturele samenwerking met het Nabije Oosten is uitgenodigd voor het houden van enkele voordrachten in Nederland.¹⁹ In Rome, waar Vriezen op zijn heenreis ook nog enige dagen wil vertoeven, kan hij de Nederlandse ambassadeur Dr. H.M. Boon ontmoeten. Hij is ook curator van het instituut in Leiden en later van het nieuwe instituut te Istanbul. In een laatste brief vlak voor zijn vertrek geeft hij hem nog zeer gedetailleerde reisadviezen. Hij heeft dan als het ware de gehele reisroute voor hem uitgestippeld. Van Beirut naar Oost Jeruzalem kan het beste met een taxi gereisd worden, eerst van Beirut naar Damascus en vervolgens van Damascus naar Amman, en tenslotte vandaar naar Jeruzalem. Ook de hotels in Beirut en Damascus die te verkiezen zijn, worden genoemd. In Beirut kan hij het beste een hotel met overnachting en ontbijt nemen, want “het is veel aardiger hier en daar buitenaf te eten. Indien je lekker wilt eten, b.v. gebakken vis uit de golf van Beyrouth en Oosterse kostjes, dan kan ik je verwijzen naar de behoorlijke en niet dure restaurants, die je vindt aan de zee kant, op weg naar het grote hotel St. Georges”.

Over de publicaties van EOL en het instituut schrijft Kampman aan Vriezen, als die nog in Jeruzalem verblijft, in een brief van 26 januari 1955. *BiOr* heeft zich in 1954 zeer gunstig ontwikkeld, zowel wat de technische uitvoering als de financiële positie betreft. Platen en kaarten kunnen nu ook opgenomen worden. De laatste aflevering van *JEOL* is dan zojuist verschenen, een goed geheel met veel illustraties, maar naar de mening van Kampman wel wat eenzijdig. Het bevat een groot Egyptologisch artikel van

¹⁹ Op 4 oktober 1955 komt Chéhab naar Groningen, om daar in het Universiteitsgebouw een voordracht te houden met lichtbeelden. Zijn onderwerp is dan ‘Les Phéniciens, un peuple de navigateurs’.

Afb. 4. In januari 1955 vond een door Ex Oriente Lux georganiseerde reis naar Egypte plaats, onder leiding van prof. A. De Buck (negende van links; uiterst links (prof.) A. Klasens).

Heerma van Voss, dat voor leken eigenlijk onleesbaar is, een artikel over de archeologie van Iran van Van den Berghe uit Gent, kleinere bijdragen van Kampman over Klein-Azië, van Busink over een Mesopotamische tempel en van Van Proosdij over Jericho en het probleem van de prehistorie. De archeologie van Mesopotamië, Syrië en Palestina echter ontbreekt daarin geheel en al. Het volgende *Jaarbericht* zal dan aan het Oude Testament gewijd worden. Er is een nieuwe redactie gevormd, bestaande uit Van Proosdij, Hospers en Janssen. Naast het *Jaarbericht* zal in de toekomst ook tweemaal per jaar een *Archeologisch Bulletin* verschijnen, dat geredigeerd zal worden door C. Hillen, een oud-leerling van Frankfort uit Chicago. Het eerste nummer van dit Bulletin zal in 1955 verschijnen, waarbij het de naam *Phoenix* krijgt.

Onder auspiciën van het instituut worden er ook wetenschappelijke reizen georganiseerd. Zo heeft De Buck een reis geleid naar Egypte met 22 deelnemers van EOL (Afb. 4). Dit is een wetenschappelijke reis onder auspiciën van het Instituut. Volgend jaar staat een reis naar Syrië, Libanon

en Palestina op het programma, die geleid zal worden door Kampman en Van der Ploeg.

Wat het *Jaarbericht* betreft, dat aan het Oude Testament gewijd zal worden, reeds in 1952 had Van Proosdij daartoe al een voorstel gedaan. Vriezen en Van der Ploeg zouden deze uitgave moeten verzorgen, waarbij zij ook bepaalde onderdelen aan anderen kunnen toevertrouwen, met name aan jongeren, die nog een goede indruk willen maken. Het betrof toen het *JEOL* 1954, dat uiteindelijk echter niet aan deze thematiek is gewijd, waarschijnlijk omdat Vriezen toen een jaar in het Midden Oosten was. Immers voor zijn vertrek stelt Van Proosdij de vraag, in hoeverre er nog op Vriezen gerekend kan worden wat zijn medewerking betreft aan de oudtestamentische bijdragen, die voor het najaar gepland zijn. Hij zal dit ook met Van der Ploeg bespreken. Op 19 maart 1955 schrijft Van der Ploeg aan Vriezen een brief, waaruit blijkt dat het *JEOL* van 1955 geheel aan het Oude Testament gewijd zal zijn. Het leeuwendeel daarvan komt voor rekening van Vriezen, terwijl voor Van der Ploeg als onderdelen overblijven Exegese van het OT, dat hij uitbesteed heeft aan Chr. Brekelmans, Theologie OT, dat verzorgd wordt door van der Leeuw uit Leuven, en Archeologie en Prehistorie, wat voor rekening komt van J.T. Nelis uit Nijmegen, terwijl Van der Ploeg zelf een bijdrage zal leveren over de Dode-Zeerollen. De verwachting is dat tegen 15 september deze bijdragen gereed zullen zijn, zodat het Jaarboek dan eens op tijd verschijnt, mits Vriezen en zijn medewerkers tenminste ook hun bijdragen klaar hebben. In de Algemene Raad is veel kritiek geuit op het late verschijnen van het *Jaarbericht*. Uiteindelijk verschijnt dit jaarbericht in 1956, als *JEOL* No. 14, 1955–1956. Immers al vanaf *Jaarbericht* 5 (1937-1938) komen de jaarberichten niet meer jaarlijks maar eenmaal in de twee jaar uit. Wat de onderdelen betreft die voor Van der Ploeg bestemd waren, ontbreekt de voorgestelde bijdrage van Nelis. In plaats daarvan zijn er bijdragen van Ryckmans uit Leuven over het Oude Arabië en van de Nijmeegse Egyptoloog Jozef M.A. Janssen over Egyptische elementen in de Jozefgeschiedenis opgenomen. Van der Ploeg zelf publiceert hierin zijn derde artikel over de Dode-Zeerollen, ditmaal in het Frans. Voor de afdeling, die Vriezen voor zijn rekening had genomen, hebben twee jongere geleerden bijdragen geleverd, namelijk A.S. van der Woude over vijf jaar Oud-Testamentische Inleidingswetenschap en J.H. Hospers over de Hebreeuwse taalwetenschap in de laatste dertig jaar, terwijl in dit jaarbericht ook een kleine bijdrage van P.A.H. de Boer is opgenomen over een inscriptie uit Şo'ar.

Aan de uitbouw van het NINO wordt nog steeds gewerkt. Zo is er de laatste twee jaren een sectie voor het moderne Nabije Oosten van de grond

gekomen. In 1955 zal zo goed mogelijk een handbibliotheek op het gebied van de moderne geschiedenis, beschaving en politiek van het Nabije Oosten opgebouwd worden. Het Instituut heeft ook nog steeds een aantal tijdschriften te leen, die Vriezen nu graag terug wil hebben. Het betreft oude jaargangen van de *Révue Biblique* en het *Zeitschrift des Deutschen Palästina Vereins*. Kampman zal deze nu terugsturen, maar hij is er tot nu toe niet in geslaagd om die oude jaargangen ergens op te kopen. Indien hem dit lukt wil hij ze ruilen tegen de gebonden exemplaren van Vriezen. Een belangrijk feit is, dat Kampman in 1956 door het curatorium benoemd wordt tot directeur. Voorheen bekleedde hij de functie van hoofdconservator. Böhl, De Buck en nog drie anderen vormen een directorium ter regeling van de algemene lijnen van het wetenschappelijk beleid. In latere brieven wordt ook Vriezen vermeld als lid van het directorium. Er komen nu ook nieuwe statuten voor het curatorium van het Instituut. Verder wordt ook gewerkt aan de oprichting van het nieuwe instituut te Istanbul. Over de rol van Prins Bernhard bij de oprichting van dit instituut lezen wij in een brief van 18 juni 1958 van Kampman. Böhl en Vriezen zullen namelijk aanzitten aan het diner ter gelegenheid van het staatsbezoek van de president van Israël, Ben Zvi, waar ook Prins Bernhard aanwezig zal zijn. Zij moeten vooral met hem spreken over het instituut in Istanbul. De prins heeft immers daarvoor belangstelling getoond en wil zelfs toe treden tot het curatorium (Afb. 5). Uiteindelijk zal hij ook degene zijn, die dit instituut zal openen.

Ook wordt gewerkt aan de voortzetting van de Belgisch-Nederlandse contacten. Nog in 1955 heeft in Brussel een vergadering plaatsgevonden ter regeling van de spreekbeurten in het kader van de culturele samenwerking tussen België en Nederland op oriëntalistisch gebied. De Belgische leden blijken de wens te hebben dat Vriezen in het komende seizoen een aantal lezingen houdt, het liefst over zijn reisindrukken uit Israël. Als data worden voorgesteld 16 t/m 20 januari 1956. Vriezen zal dan een honorarium ontvangen van Bfrs. 2000 als bijdrage van de Stichting Culturele Samenwerking en Bfrs. 1000 van de Universiteit van Gent. Vriezen kan volstaan met één lezing over hetzelfde onderwerp, die hij op vijf plaatsen kan houden, namelijk in Brugge, Leuven, Brussel, Gent en Antwerpen. Er worden twee onderwerpen voorgesteld. Hij zou namelijk kunnen spreken over nieuwe indrukken van het oude en moderne Israël, of over de ontwikkeling en de geestelijke structuur van het moderne Israël, waaruit in België dan een keuze gemaakt moet worden. Vriezen houdt op de voorgestelde data zijn tournee, die volgens hem plezierig is verlopen. Omgekeerd komen ook Belgische geleerden naar Nederland, zoals R. de Langhe, hoogleraar te Gent. Voor zijn voordracht in Groningen was grote belangstelling. Verder houdt

Plichtigheid in het Instituut voor het Nabije Oosten

*Prins Bernhard geïnstalleerd als curator van
het Ned. Hist. Arch. Instituut te Istanboel*

Gistermiddag is in het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten te Istanboel Z.K.H. prins Bernhard als curator van het Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanboel geïnstalleerd. Het had er even de schijn van, dat de installatie geen doorgang zou kunnen vinden daar de hofauto op zich liet wachten. Ten slotte kwam er echter een telefontje van de Prins zelf, dat hij door de zware mist verlaast was. Hij arriveerde dan ook ruim een uur later dan verwacht was.

Z.K.H. aan wie het goed was aan te zien dat hij pas hersteld was, werd bij het Instituut verwelkomd door de president-curator, dr. mr. F. H. van Kinschof, (die er eveneens nog slijtes uitzag, want ook hij was pas hersteld van de griep) en door de directeur, dr. A. A. Kampanan.

De prins gaf te kennen allereerst het Instituut te willen bezichtigen, waarbij hij bijzonder belangstelling toonde voor de collectie Späkerchrift-Inscripties, de verzameling de Lagre Böhl, en de tijdschrift-tenverzameling op het terrein der oosters wetenschap in Nederland, welke is ondergeschikt in de bibliotheek, en die als de meest volledige kan beschouwd worden. Dr. R. Frankes, wetenschappelijk ambtenaar voor de aangelegingen van de Leidse universiteit, gaf een historische uiteenzetting van de kleinschalen, welke verzameling da wereld is ter wereld, en Londen, Parijs en Berlijn, en die aaneemt belangrijk, is omdat zij een zeer rijke schakering bezit van deze tabletten, die aldus zijn uit de periode van 1000 tot 100 jaar voor Christus.

Hieraan had de vergadering plaats, waarin

bij allereerst dr. A. F. H. Blaauw, lid van de Raad van Beheer van de Unilever, als curator werd geïnstalleerd, waarna de heer Van Kinschof overging tot de installatie van Prins Bernhard. De president-curator wou erop, dat Z.K.H. steeds grote belangstelling had getoond voor de culturele betrekkingen tussen Nederland en het Nabije Oosten en sprak er namens het curatorium zijn vreugde over uit, dat in het vervolg het Instituut te Istanboel zal mogen rekenen op de bijzonder gewaardeerde medewerking van de Prins.

Dankwoord van de Prins

Na de installatie sprak Prins Bernhard een kort dankwoord, waarin hij verklaarde zeer erkentelijk te zijn voor het curator-schap van het Instituut te Istanboel, dat hij 31 maart vorig jaar persoonlijk had mogen openen. Hij beloofde mede te werken aan de verwezenlijking der doelstellingen van het Instituut het verzamelen van de handen en cultureel-wetenschappelijk gebied tussen ons land, Turkije en de landen van het Nabije Oosten.

Vervolgens beocht dr. Kampanan, nadat de fascicelle jaarteksten waren goedgekeurd, verslag uit van de werkzaamheden van het Instituut over het jaar 1958, waaruit mocht blijken, dat in zijn eerste bestaan het Instituut reeds bewezen had in een behoefte te voorzien. Hij sprak woorden van erkentelijkheid aan het adres van de ministeries van Buitenlandse Zaken en Ouderwijs, Kunsten en Wetenschap.

Z.K.H. Prins Bernhard bezichtigt de collectie-De Lagre Böhl. Links dr. A. A. Kampanan, rechts dr. R. Frankes.

pen voor de bijzondere steun, gegeven bij het oprichten en op gang brengen van het Instituut, en wijdde enkele woorden van waardering aan prof. dr. A. A. Cense, directeur van het Instituut, voor zijn belangrijke arbeid, in deze functie verricht.

Hieraan behoort het curatorium uitbreiding te geven aan de «Documentatie» en verzameling van publikaties, bevattende inlichtingen over culturele betrekkingen en alle andere facetten, die Nederland en het Nabije Oosten betreffen.

Belangrijk besluit

Een belangrijk besluit van het curatorium was vervolgens om bijzondere aandacht te schenken aan het sichten van een Nederlands centrum voor Arabische studies, en hierop op korte termijn, voor welk doel van het Nederlands Instituut voor intermediaire culturele betrekkingen reeds een bijdrage is toegezegd, ter dekking van de kosten van inrichting. Eveneens op korte termijn zal het Instituut te Istanboel, zalks in nauwe samenwerking met het In-

stituut voor het Nabije Oosten te de ministeries van Buitenlandse Zaken en O.K.W. zich beraden naar dit centrum gevestigd dient te worden.

Na afloop van de bijeenkomst werd door het curatorium het diner gebuikt ter huize van de president-curator, de heer Van Kinschof.

Afb. 5. Op 29 januari 1959 werd Prins Bernhard geïnstalleerd als curator van het Nederlands Instituut te Istanboel. Een uitgebreid verslag van het bezoek van de prins verscheen in de courant 'Het Vaderland'. Ook in andere dagbladen werd hieraan aandacht besteed.

VOORAZIATISCH-EGYPTISCH GENOOTSCHAP „EX ORIENTE LUX“
 VERENIGING VAN NEDERLANDSE ARCHAEOLOGEN
 NEDERLANDS-ARABISCHE KRING

De Besturen van bovengenoemde instellingen hebben hierbij de eer U uit te nodigen tot het bijwonen van een

Lezing met lichtbeelden

georganiseerd in samenwerking met de Directie van het Gemeente-Museum te 's-Gravenhage, in het kader der Nederlands-Syrische Culturele Betrekkingen en te houden in het Gemeente-Museum, Stadhouderslaan 41, te 's-Gravenhage, op Dinsdag 26 Maart 1957, des avonds te 20.15 uur.

Spreker: **Prof. Dr Selim ABDUL-HAK,**
 Directeur-Général du Service des Antiquités de la République Syrienne, Damas

Onderwerp: **Villes perdues et retrouvées récemment par l'archéologie syrienne.**
 De voordracht zal de recente archaeologische ontdekkingen in Syrië behandelen, vooral die in de Phoenicische havenstad Semra.

Namens de Besturen:
 K. C. A. COLLETTE
 Mr J. HARING
 MEVR. Dr. L. BYVANCK-
 QUARLES VAN UFFORD
 Mr L. J. F. WIJSENBEEK

Introductie toegestaan

Afb. 6. Convocaat voor de lezing van prof.dr. Selim Abdul-Hak,
 op 26 maart 1957 voor de studiekring 's-Gravenhage van Ex Oriente Lux.

G. Goossens daar een voordracht over Joods leven van de Maccabeeën tot de Islam. Kampman spant zich verder in voor de betrekkingen tussen Nederland en het Nabije Oosten. Dit leidt ertoe, dat Dr. Selim Abdul Hak van de archeologische dienst in Syrië een tournee door Nederland maakt, waar hij zal spreken in Groningen, Leiden, Amsterdam en Den Haag (Afb. 6). Hierdoor hoopt Kampman de betrekkingen tussen Nederland en het Nabije Oosten een stap nader te brengen.

Tussen 1956 en 1961 is er voorsnog een grote lacune in de bewaard gebleven correspondentie tussen Kampman en Vriezen. De enige brief die mij nu bekend is uit die periode, is die van 18 oktober 1958 over het diner ter gelegenheid van het staatsbezoek van de president van Israël. Verder zijn er enige stukken die betrekking hebben op de vergaderingen van de Algemene Raad en de Algemene Ledenvergadering bewaard gebleven. De brieven die dan na deze lacune volgen leggen getuigenis af van een crisis binnen EOL. Zo blijkt uit een brief van 24 januari 1961 dat er een commissie is ingesteld om de huidige statuten aan een onderzoek te onderwerpen. Uit latere correspondentie blijkt dat deze commissie, die bestaat uit de heren Mr. W.F. Leemans en Mr. J. Houwink, ook de opdracht heeft nieuwe statuten voor te bereiden. In deze brief wordt ook een verjonging van het

bestuur aanbevolen. Bij de brief is ook een rapport van het onderzoek gevoegd. Een van de conclusies van dit rapport is, dat de statuten van december 1947 niet bindend zijn, omdat zij niet koninklijk zijn goedgekeurd. Bindend zijn de statuten, die in 1939 zijn aangenomen en in december 1947 koninklijk zijn goedgekeurd waarna ze in maart 1948 in de Nederlandse Staatscourant zijn gepubliceerd. In de statuten van 1947 werd er een onderscheid gemaakt tussen leden-medewerkers en leden-begunstigers. De laatste categorie had geen stemrecht, de eerste wel. De statuten van 1939 kennen echter maar één soort van leden en daarnaast ook de categorie van begunstigers. Nu waren enige van de leden, onder wie mevr. L.M.C. Woltjer-van der Hoeven Leonard, aangemerkt als lid-begunstiger, die dus tijdens vergaderingen niet mochten stemmen, hoewel ze wel lid waren. De commissie stelde dus vast, dat de leden-begunstigers en dus ook mevr. Woltjer, wel stemrecht hadden. Verder blijkt er geen Huishoudelijk Reglement te zijn, dat past bij de koninklijk goedgekeurde statuten. De ledenadministratie is gebaseerd op de wijze, waarop volgens de niet-goedgekeurde statuten de aangeslotenen zijn ingedeeld. Bij de betaalde contributies wordt echter niet aangegeven of iemand als lid of als lid-begunstiger is aangemeld en toegelaten. Trouwens, vrijwel nooit heeft het bestuur over de toelating van een aspirant-lid in een vergadering beslist. Verder wordt in de goedgekeurde statuten niet bepaald dat de voorziening in vacatures in het Bestuur geschiedt op voordracht van de Algemene Raad.

Op de agenda van de vergadering van de Algemene Raad van 7 juli 1961 is het concept statuten geplaatst. Uit de notulen blijkt niet dat ze toen ter sprake zijn gekomen. Er waren daar slechts vijf leden aanwezig. Duidelijk is dan de crisis merkbaar. In België is het aantal leden van 380 naar 260 gedaald, van wie velen dan nog de contributie niet betalen. Er moet uitgezien worden naar nieuwe activiteiten. Gedacht wordt aan de organisatie van reizen naar het Nabije Oosten. Verder is de financiële situatie zo slecht dat het nieuwe nummer van het *Jaarbericht* vanwege het ontbreken van de financiën niet voorbereid kan worden. Er is bij de leden ook weinig belangstelling voor het *Jaarbericht*. Immers steeds meer leden van het gezelschap zijn leken voor wie de inhoud hiervan niet populair genoeg is, terwijl deze voor de vaklui te weinig wetenschappelijk is. De kosten van het nieuwe *Jaarbericht* worden berekend en bedragen ongeveer f 5000. De voorzitter bepleit dat 1/3 van de contributies beschikbaar blijft voor publicaties. Ook het bulletin *Phoenix* verschijnt te weinig en er moet gestreefd worden naar een frequentie van drie tot vier keer per jaar. Verder wordt in deze vergadering nagedacht over de vacatures in het bestuur. Daarbij wordt als mogelijke voorzitter M.A. Beek genoemd. Voor de bespreking van het concept statuten bleef toen geen tijd meer over. Deze komt

in de volgende vergadering van de Algemene Raad, die gehouden wordt op 8 september 1961, aan de orde. Ook komt dan het daarbij behorende huishoudelijk reglement ter sprake. Uit de notulen blijkt dat de Algemene Vergadering al op 8 juli 1960 de opdracht had gegeven om nieuwe statuten en een nieuw huishoudelijk reglement te ontwerpen. Uit een brief van 10 september van Kampman aan Vriezen blijkt dat op die vergadering de financiële stukken niet besproken zijn. Hierop staat een kasgeldlening van f 4000 vermeld. Kampman schrijft in deze brief hierover het volgende:

“In het verleden konden kastekorten weggewerkt worden door ledenwerving. Dit laatste is nu niet meer mogelijk, omdat ik niet zou weten, wat ik de aspirant-contribuanten als lokaas zou moet voorhouden. Iemand, die per 1 juni 1958 lid werd à f 7,50 p.j. heeft thans f 30 betaald en niets ontvangen dan convocaties en verzoekjes tot contributiebetaling”.

In een na-overleg met Vergote, Van der Ploeg en Leemans heeft Kampman naar voren gebracht, dat hij niet bereid is het beleid van de redactie nog verder te dekken. Een catastrofale ontwikkeling gaat zich in beweging zetten, waartegen hij niets kan doen. Afgesproken wordt dan dat Van der Ploeg Van Proosdij zal benaderen om uit eigener beweging af te treden. Hij kan dan samen met Böhl erelid worden. Beek is al voor het voorzitterschap aangezocht. Van der Ploeg stelt dan vervolgens Van Proosdij in een brief voor om ruimte te maken voor een nieuwe voorzitter. Deze heeft het heel moeilijk met dit verzoek. Wel is het de bedoeling dat de verkiezing van een nieuwe voorzitter, evenals ook van andere bestuursleden, in de winterbijeenkomst van de Algemene Vergadering die op 6 januari 1962 gehouden wordt, zal plaatsvinden, namelijk M.A. Beek als voorzitter, K. R. Veenhof als tweede secretaris-penningmeester en Mr. dr. W.F. Leemans als bestuurslid. Ook moeten dan de nieuwe statuten vastgesteld en goedgekeurd worden. In de namiddag zal er een bezoek gebracht worden aan de tentoonstelling ‘Nederlandse Opgravingen in Egypte’ in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, onder leiding van Prof. dr. A. Klasens, de leider van deze opgravingen. Op die vergadering blijkt echter de verkiezing niet aan de orde geweest te zijn. Er ontspan zich namelijk een heel debat over de kwestie, wie stemgerechtigd waren. De voorzitter was niet op de hoogte van het feit dat de statuten van 1947 geen koninklijke goedkeuring hadden verkregen. Bovendien was er een interventie van een van de leden, namelijk Prof. E.M. Bruins, waardoor het huishoudelijke deel van de vergadering tot in de namiddag voortduurde.²⁰

²⁰ Uit de bewaarde correspondentie wordt niet duidelijk op welk punt de interventie prof. Bruins gericht was. Mogelijk kwamen toen al de bezwaren van Egypte tegen Beek naar voren, al zou de interventie ook betrekking kunnen hebben op de vraag, wie stemgerechtigde leden waren.

De verkiezing van de voorzitter bracht echter nog een ander probleem met zich mee. In het Algemeen Handelsblad van 31 januari 1962 verscheen een artikel met de titel 'Pressie' (Afb. 7a). Daarin wordt bericht dat de voorzitter van Ex Oriente Lux een brief had ontvangen van de Egyptische Ambassade. In die brief kwam tot uiting dat een benoeming van Beek tot voorzitter door Egypte niet gewenst werd. Men oordeelde hem daar als te veel Israël-minded. Er wordt dan een extra buitengewone Algemene Vergadering uitgeschreven, die gehouden wordt op zaterdag 10 februari 1962 en waarin de toekomst van het Gezelschap centraal zal staan. Op deze vergadering moet ook het verslag over de algemene toestand en de werkzaamheden van het Gezelschap worden goedgekeurd, en de staat van de financiën. Verder is de verkiezing van bestuursleden aan de orde. Op deze vergadering wordt Beek met een grote meerderheid van stemmen gekozen. Op 12 februari meldt het Algemeen Handelsblad in een artikel, dat de titel draagt 'Lichtspoor' opnieuw de problemen die de Egyptische ambassade opgeworpen heeft, maar dat toch de leden in grote meerderheid Beek gekozen hebben (Afb. 7b). Twee leden hebben echter gemeend te moeten bedanken, nl. Prof. E.M. Bruins en mevr. L.M.C. Woltjer-van der Hoeven Leonard. Dat de verkiezing van Beek voor hen aanleiding is geweest om te bedanken, is waarschijnlijk te verklaren uit het feit dat zij meegingen met het standpunt van de Egyptische regering vanwege een pro-Arabische gezindheid. Uit notulen van de jaarlijkse algemene ledenvergadering van de Nederlandse Arabische Kring blijkt immers dat zowel prof. Bruins als mevr. Woltjer bestuurslid waren van deze kring.

Op zaterdag 14 april 1962 wordt opnieuw een buitengewone Algemene Vergadering gehouden, waarop de wijzigingen van de nieuwe Statuten worden vastgesteld en een besluit genomen wordt over de levensduur van de vereniging. De vereniging was immers in 1933 voor de duur van 29 jaren opgericht. De nieuwe statuten zijn vervolgens bij Koninklijk Besluit van 26 juni 1962 goedgekeurd en gepubliceerd als een bijvoegsel van de Nederlandse Staatscourant van woensdag 29 augustus 1962, onder nr. 167.

Op verschillende punten wijken deze statuten af van de oude statuten van 1939. Dit is al het geval bij de naamgeving. De vereniging wordt nu een genootschap genoemd, en niet meer een gezelschap. Voor een belangrijk deel zijn die wijzigingen echter aanpassingen aan de toenmalige omstandigheden. Zo wordt als een van de doelen het uitgeven van publicaties genoemd, terwijl in de oude notulen uitdrukkelijk over een jaarlijks bericht wordt gesproken, destijds de enige publicatie van het gezelschap. Maar daarnaast heeft het gezelschap ook andere publicaties het daglicht doen zien, zoals het bulletin *Phoenix* en de reeks *Mededelingen en Verhandelingen*.

Ny. Vrijheid's Oudeblad
31 Jan. en 12 Febr. 1962

Pressie

BJ het Egyptisch-Voor-Aziatische gezelschap Ex Oriente Lux, dat te Leiden is gevestigd, maar waarvan de leden over Nederland verspreid zijn, is iets gebeurd, dat evenzeer de aandacht verdient als dat het de toets der kritiek niet kan doorstaan.

Een van de punten op de agenda, die het bestuur van Ex Oriente Lux de leden had doen toekomen voor de vergadering, die op 13 januari gehouden zou worden, had betrekking op de verkiezing van een nieuwe voorzitter. Dr. B. A. van Prooijl zou als zodanig aftreden en opgevolgd worden door prof. dr. M. A. Beek, hoogleraar aan de Universiteit te Amsterdam.

Vóór de vergadering gehouden zou worden ontving de voorzitter van Ex Oriente Lux een brief van de zijde van de Egyptische Ambassade in Nederland, die er op neer kwam, dat een benoeming van prof. Beek tot voorzitter, van Egyptische zijde niet gewenst werd geacht, zulks gezien de figuur van prof. Beek, die men te „Israël-mindend“ oordeelde.

Wat toen op de vergadering van 13 januari is besproken, onttrekt zich aan onze beoordeling. Vast staat wel, dat de agenda niet in behandeling is genomen. Een deel der vergaderden was nl. van mening, dat op grond van een passage in de statuten eventuele besluiten van de vergadering niet wettig zouden zijn geweest. De vergadering is daarna geschorst.

Een commissie is thans doende de statuten op dit punt te herzien. Voor 10 februari is een nieuwe vergadering uitgeschreven. Op de agenda voor deze vergadering komt de benoeming van prof. Beek tot voorzitter niet voor. In plaats daarvan staat vermeld: bestuursverkiezing.

DEZE gang van zaken is allen behalve elegant geweest. Of Ex Oriente Lux al dan niet prof. Beek tot voorzitter wenst, is haar zaak. Wij zouden zeggen: waarom niet? Het Gezelschap is gericht op de studie van de oudheid in de periode vóór de Arabieren een rol gingen spelen op het wereldtoneel, en volkomen on-politiek. Prof. Beek zijnerzijds heeft uit hoofde van zijn leeropdracht (Hebreeuwse taal- en letterkunde, de Israëlitische oudheden, de uitlegging van het Oude Testament en de geschiedenis van de Israëlitische godsdienst) uiteraard contacten met Israël, maar deze liggen in het niet-politieke vlak. Hij is voorzitter van het genootschap Nederland-Israël, maar dit is een niet-politiek genootschap, zoals b.v. Nederland-Polen en Nederland-Bulgeland dat ook zijn.

Wat ons evenwel volstrekt niet zint, is de inmenging van de Egyptische Ambassade in deze zaak. Wij kunnen niet aan de indruk ontkomen, dat deze inmenging het verloop van de vergadering van januar. merkbaar heeft beïnvloed, en mogelijk volgende vergaderingen alsnog zal beïnvloeden. Een dergelijke inmenging aarzelen wij niet ongepast te noemen, en een voorbeeld van premie. En het bestuur van Ex Oriente Lux heeft zich ditmaal door een dwaallicht uit het Oosten laten leiden.

Lichtspoor

DE leden van Ex Oriente Lux, zaterdag 11 te Leiden in een langdurige oetendvergadering bleef, hebben zich verzet tegen de loop, die de zaken in januari dreigden te nemen. Men weet, dat het bestuur als nieuwe voorzitter had voorgesteld prof. dr. M. A. Beek, maar dat van de zijde van de Egyptische ambassade bij brief aan de thans afgetreden, voorzitter hertegen bezwaar was gemaakt. In de vorige vergadering is de benoeming van prof. Beek niet aan de orde gekomen, omdat men is gaan praten over de rechtsgeldigheid van besluiten in verband met de statuten. Thans echter worden de leden met grote meerderheid prof. Beek tot hun nieuwe voorzitter gekozen.

Dit is verheugend. Allereerst voor prof. Beek, in wiens handen sommigen om redenen, die schijn in plaats van wezen waren, de voorzittershamer niet wisten. En is tegen hem geoordeeld, welnu, de grote meerderheid heeft getoond van deze actie niet geduldig te zijn. Hier ligt dan de tweede reden tot verheugenis: Ex Oriente Lux is in het goede (licht)spoor gebleven. Wij hebben een vorige maal, misschien een beetje te bezorgd, de vrees uitgesproken, dat Ex Oriente Lux op de verkeerde weg zou raken. Dat het bewijs van het tegendeel zo spoedig gekomen is, kan slechts tot voldoening stemmen.

Van de pressie, uitgegaan van Egyptische zijde, heeft de grote meerderheid van Ex Orient Lux zich alleen iets aangeetrokken in die zin, dat zij ontstemming heeft gewekt. De brief, die de zaakgelastige van Egypte aan de thans afgetreden voorzitter heeft gezonden, is, tegen de bedoeling in, oorzaak geweest, dat de positie van prof. Beek werd versterkt in plaats van verzwakt.

Twee leden zal Ex Oriente Lux moeten missen. Prof. dr. E. M. Bruin, lector in de toegepaste en propaedeutische wiskunde aan de Universiteit van Amsterdam, en mev. L. M. C. Woujers—Van der Hoeven Leonard te Grootenhage, hebben in de verkiezing van prof. Beek aanleiding gevonden voor de veronting te bedanken. Naar wij mogen aannemen, zal Ex Oriente Lux echter onder haar nieuwe voorzitter deze slag wel te boven komen.

Afb. 7a en 7b. De perikelen rondom de verkiezing van een nieuwe voorzitter van Ex Oriente Lux, begin 1962, kregen ook de aandacht van de vaderlandse pers (Algemeen Handelsblad van 31 januari 1962 en 12 februari 1962).

Deze worden met name genoemd in het Huishoudelijk Reglement, waarbij het opvallend is dat het Jaarbericht daar niet is genoemd, hoewel dit toch tot op heden nog steeds verschijnt. Misschien was op dat moment het voortbestaan hiervan onzeker. Ook wordt het stichten van een Nederlands Archeologische Instituut niet meer genoemd, omdat er inmiddels al twee archeologische instituten van de grond zijn gekomen, namelijk in Leiden en Istanbul. Wel wordt nu uitdrukkelijk als een van de doelstellingen het medewerking verlenen aan studiereizen genoemd, een initiatief van de laatste jaren, naast de medewerking aan opgravingexpedities, wat ook in de oude statuten wordt genoemd. Bij de aangesloten worden naast de werkende leden, namelijk zij die werkzaam zijn in de wetenschap van het Nabije

Oosten, de corresponderende leden en de begunstigers nu als een nieuwe categorie de jeugdleden genoemd. De in de niet goedgekeurde statuten van 1947 genoemde leden-begunstigers zijn als aparte categorie vervallen, evenals de donateurs. Verder wordt zowel in de statuten als in het huishoudelijk reglement ook niet bepaald, hoe men lid wordt. In de oude statuten geschiedde de benoeming door het bestuur, na aanmelding bij de secretaris. Expliciet wordt nu vermeld dat de aangeslotenen het recht hebben om alle lezingen en bijeenkomsten van het genootschap bij te wonen.

Een grote wijziging is aangebracht in de bestuursstructuur. Het genootschap wordt bestuurd door een algemeen bestuur, dat tenminste uit negen leden bestaat, terwijl in het huishoudelijk reglement een maximum van vijftien is vastgesteld (altijd een oneven aantal). Het dagelijks bestuur bestaat uit minimaal vijf leden en maximaal zeven. In de oude statuten was er een bestuur, dat minimaal uit drie leden bestond. Dit bestuur werd terzijde gestaan door de Algemene Raad, waarin academische docenten en leiders van studiekringen zitting hadden. Deze bestuurslaag is in de nieuwe statuten geheel vervallen. Het is opvallend dat deze statuten veel uitvoeriger zijn over de gang van zaken met betrekking tot de algemene vergadering, die eens per jaar wordt gehouden²¹, dan die van 1939. Zo wordt er met betrekking tot het stemrecht bepaald, dat behalve de werkende leden en de ereleden ook de voorzitters van de afdelingen of hun plaatsvervangers stemrecht hebben. In het artikel over de geldmiddelen worden behalve contributies, opbrengsten uit bezittingen, subsidies en legaten, ook de opbrengst van de verkoop van publicaties genoemd. Tenslotte wordt er ook gesproken over het oprichten van plaatselijke studiekringen, die nu ook afdelingen genoemd kunnen worden. De voorzitter hiervan wordt nu niet meer door het bestuur benoemd, maar door de afdeling aangewezen.

Zo kan na de verkiezing van het nieuwe bestuur en de vaststelling van de statuten de vereniging een nieuwe start maken, en kan ook de crisis overwonnen worden. Kampman toont dienaangaande ook een groot optimisme, wanneer hij in een brief van 24 september 1962 schrijft: “De EOL moeilijkheden zullen we met vereende krachten proberen op te lossen”.

Maar alle moeilijkheden zijn nog niet weggewerkt. Er zijn namelijk ook problemen bij de samenstelling van de supplementen op de jaarberichten. Zo schrijft Kampman in een brief van 10 september 1962, dat het hem niet

²¹ Als het bestuur het nodig acht, of als tenminste 25 leden daartoe een verzoek indienen, kan ook tussentijds zo'n vergadering plaatsvinden. Er wordt zelfs ook bepaald, dat als het algemeen bestuur geen gehoor geeft aan zo'n verzoek de leden zelf een vergadering mogen organiseren.

is gelukt het supplement op het *Jaarbericht* no. 14–15 in handen te krijgen, zodat de tekst opnieuw samengesteld moet worden. Het supplement op het *Jaarbericht* no. 11–13 is wel gereed, maar kan pas verzonden worden als het andere supplement klaar is. Verder blijkt ook de uitgave van het bulletin *Phoenix* te stokken. Het bestuur van EOL heeft de redactie hiervan de opdracht gegeven de jaargang 1962 in zijn geheel uit te brengen, wat niet zo eenvoudig uit te voeren is in verband met problemen met drukker. Met ingang van 1963 zal men, zo schrijft Kampman, waarschijnlijk wel de banden met de huidige drukker²² geheel moeten doorkappen om zo het bulletin *Phoenix* zelfstandig te laten ontwikkelen. Kampman doet echter zijn uiterste best om deze problemen op te lossen. Later schrijft hij dat het wat *Phoenix* betreft zeker is “dat wij bij Brill weg zullen gaan”. Het zal dan met *Phoenix* zeker in orde komen. In een brief van 4 februari 1963 meldt hij, dat er een nieuwe redactie komt met Veenhof als redactiesecretaris. Daarna is de publicatie van *Phoenix* weer op gang gekomen, want Veenhof en Kampman zitten er goed achterheen. Ook met de andere publicaties gaat het geleidelijk aan beter. Zo verschijnt er in *MVEOL* een studie van B.H. Stricker over de geboorte van Horus. Deze serie wordt nu ook gemoderniseerd. Immers oudere delen, zoals dat van T. Jansma over de reizen van de Franciscan Willem van Rubro en van W.A. van Leer over zijn verzameling Egyptische oudheden bleken moeilijk verkoopbaar te zijn. En tenslotte zal ook het *Jaarbericht* weer uit zijn as herrijzen. Met het NINO gaat het zeer voorspoedig. In 1963 komt de bibliotheek van De Buck in het instituut te zamen met de afdeling Egyptologie van de Universiteit. De Staat van inkomsten en uitgaven is een halve ton hoger dan een jaar daarvoor, en *BiOr* wordt goed verkocht. In oktober 1964 bestaat het Instituut 25 jaar, een feit dat op plechtige wijze wordt gevierd. Ook met de plaatselijke afdelingen gaat het nu beter, want van de 26 afdelingen zijn er nu 13 op gang gekomen. Deze afdelingen zijn nu bij de nieuwe statuten geheel zelfstandig. Dit houdt ook in dat de sprekers nu vanuit de afdelingen worden aangezocht en dat iedere afdelingssecretaris zorg draagt voor het convoceren, zodat Kampman nu van deze taken ontslagen is.

Zoals in de inleiding al opgemerkt is, bevat het archief van de correspondentie van Vriezen, voor zover het thans geïnventariseerd is, na 1963 geen brieven meer, die voor een reconstructie van de geschiedenis van EOL van belang zijn. De periode van 1963 tot heden blijft daarom in deze bijdrage onbesproken. Uit de bewaard gebleven correspondentie hebben wij

²² Kampman bedoelt waarschijnlijk Brill. *Phoenix* wordt thans gedrukt bij de firma Peeters te Leuven.

echter een goede indruk kunnen krijgen van de geweldige inzet van de secretaris Arie Kampman zowel voor het genootschap als voor het uit dit genootschap voortgekomen instituut, het NINO. Tot in de jaren 1974–1976 zal hij nog actief betrokken zijn, zowel bij EOL als bij het NINO. Zowel het genootschap als ook het instituut hebben nog steeds hun erkende plaats in onze samenleving en leggen hiervan ook steeds getuigenis af ondermeer door hun publicaties. Nog steeds verschijnt regelmatig het bulletin *Phoenix*, meestal driemaal per jaar, dat de leden gratis ontvangen. Eens in de twee jaar wordt het Jaarbericht uitgegeven, en van tijd tot tijd komen er publicaties uit in de reeksen *Mededelingen en Verhandelingen* en *Supplementen "Ex Oriente Lux"* (*SEOL*). Vanuit het NINO wordt nog steeds met regelmaat *BiOr* op de markt gebracht, dat een rijke bibliografie op het terrein van de studie van het Nabije Oosten bevat. Inmiddels is er naast de bestaande instituten in Leiden en Istanbul een derde instituut in Damascus van start gegaan. Moge het genootschap na die periode van 75 jaar een nieuwe periode van 25 jaar in gaan, waarin het zijn activiteiten zal kunnen voortzetten en mogelijk nog verder zal uitbouwen.

Floreat, crescat, splendeat Ex Oriente Lux.²³

²³ Bij de samenstelling van deze bijdrage heb ik ook dankbaar gebruik gemaakt van de bijdrage van Klaas R. Veenhof in dit feestnummer, waarin ik vooraf inzage heb gehad.

REDE GEHOUDEN DOOR DR. A.A. KAMPMAN TER
GELEGENHEID VAN HET VIJFENTWINTIG-JARIG BESTAAN VAN
HET VOORAZIATISCH-EGYPTISCH GENOOTSCHAP
“EX ORIENTE LUX” OP ZATERDAG 24 MEI 1958 TE LEIDEN
IN HET AKADEMIEGEBOUW

Mijnheer de Burgemeester,
Mijne Heren vertegenwoordigers van zusterverenigingen,
Medewerkers en medewerksters van ons Genootschap,
Dames en Heren,

Toen wij in September 1943 in oorlogstijd het tienjarig bestaan van ons Genootschap herdachten had “Ex Oriente Lux” ondanks, misschien zelfs wel dank zij de oorlogsjaren een periode van grote vooruitgang en groei achter zich. Telde Ex Oriente Lux in 1939 circa 1500 leden, dit aantal was tegen het einde van 1943 reeds opgelopen tot 3000 en het zou tot 1947 nog stijgen tot 3500.

Wordt het belang en de invloed van een genootschap als het onze bepaald door het aantal leden? Ik neig ertoe deze vraag slechts ten dele bevestigend te beantwoorden. Niet immers het aantal leden is in hoofdzaak bepalend voor de plaats die ons Genootschap inneemt temidden zijner binnen- en buitenlandse zusterverenigingen, doch het gehalte zijner wetenschappelijke prestaties. Wanneer men de indrukwekkende reeks onzer Jaarberichten ziet, waarvan het 15de deel heden is verschenen, wanneer men de 12 nummers in onze Serie Mededelingen en Verhandelingen doorbladert en de thans gebundelde drie jaargangen van het Bulletin Phoenix, dan is men zeker niet ten onrechte geneigd daaruit te concluderen, dat Ex Oriente Lux er mede toe heeft bijgedragen de belangstelling voor het oude Nabije Oosten in ons Vaderland in brede lagen der bevolking te vermeerderen.

Het vormen van een band tussen hen, die belangstelling hebben voor de oude beschavingen van Egypte en Voor-Azië, alsmede het uitbreiden van de kring dezer belangstellenden was de gedachte, die aan de oprichters in 1933 heeft voorgezet. De gedachte aan deze bundeling ging uit van de toenmalige leerlingen van de hoogleraren de Liagre Böhl en de Buck en kreeg vorm in een circulaire, die bevestigd werd aan de deur van de achterkamer, eerste etage, van het pand Rapenburg 53 te Leiden, waar de hoogleraar Böhl zijn “Werkkamer” voor de studie en colleges had ingericht.

Daar kwamen de plannen naar voren, daar werd een deel van het eerste Jaarbericht geredigeerd. Twee der oprichters zijn niet meer in leven: mejuffrouw Lucie van den Bergh, weggevoerd door de bezetter in de oorlogsjaren, en de heer A.E. Thierens, die als astroloog terstond na de oprichting de horoscoop trok en het Genootschap een grote bloei voorspelde. De andere oprichters bevinden zich voor het grootste gedeelte onder ons hedenochtend: Martien Beek, Jetty Boas, Piet de Boer, Henk Brongers, Bob van Proosdij, Theo Vriezen en de spreker van dit ogenblik, waaraan men de hoogleraren de Liagre Böhl. Destijds nog zonder de Liagre, en de Buck als Commissie van Advies moet toevoegen.

Plaats der oprichting: de achterkamer van het pand Roodborststraat 16, te Leiden, waar onze thans geridderde voorzitter reeds toen woonachtig was, en bij welke gelegenheid hij de eerste zijner zo filosofisch aandoende beschouwingen gaf, die voor ons op vele jaarvergaderingen daarna werden aangevuld, omgebouwd en gemetamorphoseerd, doch die steeds de geest vertonen van een man, die de verbinding blijft zoeken tussen antieken en Classieken, tussen Jood en Griek. Het doel was duidelijk, het enthousiasme der oprichters en dergenen, die zich al spoedig bij ons aansloten, was overweldigend, de geldmiddelen, bij de aanvang nihil, werden ons in langzaam tempo in het begin, en in sneller tempo na enige jaren ter beschikking gesteld door de steeds wassende stroom der toetredende begunstigers.

Hoe was de ontvangst van het kleine gezelschap? Hoe trad men de jeugdige studerenden vanaf het platform der universitaire kringen tegemoet, niet alleen te Leiden, doch ook in andere universiteitssteden. Ieder begin was moeilijk, vooral indien men er “in” moest komen. Wat verbeelden deze jeugdige studerenden zich wel vroegen sommige der oudere orientalisten zich af? Er werden grapjes gemaakt: storm in een glas nijlwater enz. Toen het aantal begunstigers begon toe te nemen luidde het: het is de boom van Jonah, die even snel verschrompelt als zij opschiet. Maar thans na 25 jaar is de boom er nog en zij heeft 32 takken of afdelingen en er hangen 2500 vruchten of leden aan, die na de zomerslaap in elke winter zich weer even fleurig in drukbezochte bijeenkomsten verenigen, ten einde zich te koesteren onder de aedricula aan de regelmatige voortgang der oudoosterse wetenschappen. – Toen het bestuur van het jonge genootschap bij de nestor der Leidse orientalisten Professor Snouck Hurgronje ter kennismaking kwam en de gediensstige de enigszins benauwd klinkende stem van de voorzitter blijkbaar niet goed verstond werd het bestuur aangediend met de mededeling: daar zijn enige lieden van Electrolux. Maar het bestuur vond genade in de ogen van deze grootmeester der orientalistiek: hij trad toe als lidbegunstiger, een daad, die veler critiek deed verstommen.

Het gezelschap kreeg ook invloedrijke vrienden, waarvan ik er slechts drie wil noemen: Dan treedt het eerst de figuur van Jan Kramers, destijds secretaris van het Oosters Genootschap, naar voren. Hij wees ons de weg naar vruchtbare samenwerking met dit Genootschap, dat ons jonge studenten enige jaren lang onder zijn vleugelen nam. Ook later toen Ex Oriente Lux zich geheel zelfstandig maakte en zijn eigen weg ging, bleef de band van vaderlijke vriendschap tussen hem en ons bestaan, waaraan slechts door zijn zo vroeg heengaan in December 1951 een einde kwam. De tweede figuur, die zich thans bij mij opdringt en die een even groot vriend van Ex Oriente Lux werd, was Gerardus van der Leeuw; de beroemde godsdienst-historicus van de Groningse Universiteit werd de voorzitter van onze eerste afdeling buiten Leiden. Toen hij later Minister van Onderwijs werd, bleef hij ons Genootschap volgen en nog kort voor zijn vroegtijdig heengaan in het najaar van 1950 hield hij een aantal lezingen voor de Belgische afdelingen. Als laatste vriend en promotor van Ex Oriente Lux uit die beginjaren moet ik U noemen Henri Frankfort, de begaafde Nederlandse archaoloog uit Amsterdam geboortig, die zich een wereldnaam verschafte als Field-director van de Egypt Exploration Society in Egypte en van het Oriental Institute van de Universiteit van Chicago in het Tweestromenland. Ons gezelschap bestond nauwelijks een jaar toen hij van den aanvang af donateur zijnde bereid was over zijn succesvolle opgravingen voor ons te spreken. Een wrede ziekte liet ook hem in het voorjaar van 1953 van ons heengaan.

Het middel tot grote organisatorische ontplooiing werd het stichten van afdelingen, studiekringen genaamd, waardoor zich in de voornaamste plaatsen in Nederland groepen van enthousiaste medewerkers vormden, die lezingen organiseerden, nieuwe belangstelling kweekten en veelvuldig aan jeugdige leerlingen van middelbare scholen de weg tot de oosterse studiën wezen. Verscheidene dezer toenmalige leerlingen bevinden zich thans onder ons. Zij kregen hun belangstelling en liefde voor de oudoosterse beschavingen het eerst door ons Genootschap; er zijn er bij, die thans als academisch docent de orientalistische wetenschap dienen, doch die daarnaast in de wintermaanden er op uittrekken, het gure weer trotserende, ten einde in de afdelingen voor de oude en jeugdige belangstellenden nieuw enthousiasme te kweken. In dit korte woord, dat ik hedenochtend tot U wil richten wil ik U niet met cijfers vermoeien, doch het zal U wel interesseren, dat Ex Oriente Lux in 25 jaren ruim 3000 lezingen heeft georganiseerd en aan de organisatie daarvan ruim honderdduizend gulden heeft ten koste gelegd. De verhouding tussen het algemeen bestuur en de besturen der studiekringen is gedurende 25 jaren steeds goed en vruchtdragend gebleven. Als

algemeen secretaris weet ik maar al te goed, dat het moeilijk is aan alle verlangens der afdelingen te voldoen, maar er is in de loop der jaren door het principe der centrale te Leiden gevestigde administratie een zeer nauwe samenwerking ontstaan, waardoor tussen sprekers, studiekering-besturen en algemeen secretaris banden zijn gegroeid die in de loop van 25 jaren herinneringen geven, die tot de mooiste in mijn leven behoren.

Van zeer oude datum is ook de samenwerking met onze Belgische collegas; zij dateert vanaf het Internationale Oriëntalistenv-Congres te Brussel in 1938, toen de eerste besprekingen met onze Belgische vrienden werden gevoerd, waarbij van het begin af de leiding in handen heeft gelegen van Dr Jozef Vergote, thans hoogleraar te Leuven en waar zich al spoedig velen bij aansloten. De Benelux-gedachte, die de Nederlandse, Belgische en Luxemburgse regeringen pas in de herfst van 1944 te Londen op papier verwezenlijkten, werd door Ex Oriente Lux reeds in 1939 in de praktijk gebracht, toen Nederlanders in België en Belgen in Nederland voordrachten hielden en waarbij de Luxemburgse hoogleraar Schneider nog in 1940 te Leiden een spreekbeurt vervulde. We slaagden er zelfs in de uitwisseling onder de neus der Duitse bezetters tot einde 1941 voort te zetten. Na de oorlog werd de uitwisseling nog in December 1945 hervat en tot op de dag van heden voortgezet. Ook in de Belgische afdelingen, die zich niet uitsluitend tot Vlaanderen beperken, bestaat grote belangstelling voor de voordrachten en het behoeft daarom niet te verwonderen, dat het Bestuur gemeend heeft voor de spreekbeurt van hedenmiddag een onzer Belgische medewerkers, Dr Kupper van de Universiteit te Luik, uit te nodigen.

Onze naam het adagium Ex Oriente Lux is veel becritiseerd, maar hij heeft in de loop der jaren burgerrecht verkregen en is veelvuldig het verzamelwoord voor alles wat zich in Nederland voor het Nabije Oosten interesseert. De waas der geheimzinnigheid, die er wellicht in de eerste jaren van ons bestaan omheen hing, is belangrijk verminderd, zoal niet geheel verdwenen. Nog in de oorlog bracht onze naam de schrandere politie der Duitse bezetters erop, dat zij wellicht met een verkapte vrijmetselaarsorganisatie te doen had. De geheimzinnigheid, die nimmer bestaan heeft, is thans voorgoed geweken: Publicaties en voordrachten van Ex Oriente Lux zijn allerwegen, tot bij de hoogste regeringsinstanties bekend, en het Genootschap heeft een goodwill gekweekt, die gesymboliseerd wordt door de eervolle Koninklijke onderscheiding voor onze voorzitter, waar wij allen ons zeker over verheugen.

Het is zeker niet mogelijk U alle herinneringen te releveren, die zich thans na 25 jaren bij mij en waarschijnlijk ook bij vele anderen opdringen. Daarvoor is mijn spreektijd te kort en de periode van 25 jaren te lang. Maar

één bepaald facet van onze groei, van onze organisatie en van de toekomstige ontwikkeling wil ik hier toch met nadruk naar voren brengen, temeer omdat onze voorzitter er in het laatste nummer van Phoenix ook reeds aan heeft geraakt: het probleem van de continuïteit, van het voortdragen van de fakkel, die wij in 1933 hebben opgenomen en die wij nog steeds als geharde lopers voortdragen. Eerlijk gezegd begint mij dit probleem steeds meer bezig te houden. Aan wie zullen wij straks onze taak, waar eenmaal een einde aan zal komen, overdragen? Ons genootschap begint langzaam aan te vergrijzen, zodat het tijd gaat worden, dat jongere oriëntalisten zich in onze taak beginnen in te werken. Als jonge studenten stichtten wij een tijdschrift het Jaarbericht Ex Oriente Lux; we schreven het vol, we maakten er fouten bij, maar het verscheen en het werd nog betaald ook. Op de leeftijd van 21 jaar werden we bestuurslid van een vereniging, die reeds na enkele jaren tot de grootsten in den lande behoorde. Maar waar zijn thans de jeugdige enthousiastelingen, gelijk wij, die in staat zijn en vooral die de moed hebben, het werk te doen, dat wij vroeger deden en waarvan wij zo gaarne een deel zouden afstaan. Is de terughoudendheid thans groter dan in de jaren 1933-1939, is wellicht de steeds voortschrijdende specialisatie de oorzaak van geringere productiviteit of vreest men, dat de bijl waarmede de medewerker van Ex Oriente Lux vroeger hakte te zwaar is voor de mankracht van de huidige wetenschapsbeoefenaar of te licht voor de standing waarin de jonge orientalist wil komen te verkeren.

Laat men dit alles bedenkende nimmer vergeten, dat een wetenschap zich pas krachtiger zal kunnen ontwikkelen, indien zij mede gedragen wordt door de belangstellende intellectuele kringen der bevolking, de grote groep der niet-vakgenoten, die door hun bijdragen, hun medeleven in staat zijn een wetenschap te stimuleren het "fonds" te geven, waarop deze zich verder kan ontwikkelen. Dit hebben wij jongeren steeds begrepen, wij trokken er op uit, daarbij gesteund en aangemoedigd door onze leermeesters, die meermalen het voorbeeld gaven. Was niet een tijdlang professor de Buck onze kampioen-spreker en zijn er niet vooral ook onder de ouderen thans medewerkers, die in totaal meer dan 200 spreekbeurten in de loop der jaren vervulden. Het is verheugend te constateren, dat de belangstelling der jongeren in de laatste jaren voor het vak in belangrijke mate is toegenomen; mogen zij spoedig hun deel in de organisatie van ons Genootschap op zich nemen. Ook hier geldt: Houdt de lampen brandende!

Het korte woord, dat ik hedenmorgen de eer heb tot U te mogen richten is geen verslag van 25 jaren strijd voor Ex Oriente Lux, het wil het ook niet zijn, want ik wilde slechts even met U terugblikken naar het verleden. Ons werk is nog niet ten einde: door de groei der oudoosterse wetenschappen

zijn de voorwaarden van oriëntalist-zijn in sterke mate gewijzigd. Ik zei het zoeven reeds: we leven in het tijdperk der ver doorgevoerde specialisatie, ook op ons terrein. Het bouwen van het huis van “Ex Oriente Lux” is thans voltooid; de jongere generatie zal zich anders ontwikkelen dan wij in de aanvang der dertiger jaren. Een ontwikkeling, waarover wij ons moeten verheugen, vooral ook, omdat deze ontwikkeling gepaard gaat met een toenevende steun van overheidswege, eerst aarzelend, in latere jaren voor speciale onderdelen ruimer vloeiend. Toen ik in 1937 het voorrecht had door het College van Curatoren dezer Universiteit uitgezonden te worden naar het Nabije Oosten gold dat destijds als een bijzondere begunstiging; heden ten dage heeft de Nederlandse Organisatie voor Zuiver-Wetenschappelijk Onderzoek reeds verscheidene onzer medewerkers in staat gesteld — en zelfs meermalen voor dezelfde personen — wetenschappelijke onderzoekingen in het Nabije Oosten te verrichten, deel te nemen aan opgravingen in Egypte, Jordanië, Irak, Klein-Azië, Syrië en de Libanon. Zelfs kwam door het initiatief van onze medewerker Dr A. Klasens onder zijn leiding een opgravingsexpeditie van het Museum van Oudheden in Egypte tot stand.

Het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, dat na de oorlog zijn vleugels uitsloeg en dat, naast een publicerende activiteit ten behoeve der hoogleraren, studenten en andere belangstellenden voor alle universiteiten en bevolkingsgroepen een vrij omvangrijke bibliotheek van oriëntalistische literatuur bijeenbracht, is mede op initiatief van Ex Oriente Lux tot stand gekomen. Dat het mogelijk was dat op 31 Maart door Z.K.H. de Prins der Nederlanden te Istanbul het nieuwe Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut kon worden geopend is zeker ook terug te voeren op de goodwill die Ex Oriente Lux heeft gekweekt en op het feit dat door jarenlange met zorg georganiseerde lezingen en de onzerzijds verspreide literatuur de Nederlandse autoriteiten en de leiders van onze grootste industrieën het belang ener dergelijke vestiging inzagen en bereid bleken daar steun aan te verlenen. De Curatoria der Stichtingen die het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten te Leiden en dat te Istanbul beheren erkennen ten volle het pionierswerk, dat door Ex Oriente Lux in 25 jaren werd verricht.

En thans ten besluite een woord van dank aan allen, die ons in de loop van 25 jaren door hun financiële bijdragen in staat hebben gesteld ons werk voort te zetten, een woord van erkentelijkheid aan de besturen der studieverenigingen, waarvan sommige meer dan twintig jaren in functie zijn, een woord van grote dank ook aan de sprekers, die er steeds weer op uittrokken, die altijd nog bereid zijn voor hun Ex Oriente Lux te spreken, een woord van bijzondere dank aan onze leermeesters, die Ex Oriente Lux ten doop hielden en die ons in staat stelden, met hun medewerking, ons gezelschap op

te bouwen en uit te breiden, er een landelijk en zelfs een internationaal karakter aan te geven. Verscheidene der oprichters en initiatiefnemers zijn thans zelf tot het academisch onderricht geroepen, sommige reeds jaren lang. Maar de geest van Ex Oriente Lux, die hen in 1933 en volgende jaren bezielde, is tot op heden over hen gebleven; zij zijn deze morgen hier gekomen om samen met ons te gedenken en te vieren, maar tevens om ons voor te nemen in de komende jaren op de ingeslagen weg voort te gaan.

[Tekst van de rede van dr. A.A. Kampman, 24 mei 1958. Spelling e.d. onveranderd gelaten. *Red.*]

Prof. dr. A.A. Kampman houdt een welkomstrede voor een belangrijke bezoeker, hoogstwaarschijnlijk de heer Ali Assad Khandji, ambassadeur van de Verenigde Arabische Republiek, in 1961. Zie de bijdrage “Uit het archief van Ex Oriente Lux” voor een andere foto van deze gelegenheid.

In dit huis Rapenburg 53 bespraken de “aartsvaders” van Ex Oriente Lux voor het eerst hun plannen met prof. F.M.Th. (De Liagre) Böhl in 1933.

UIT HET ARCHIEF VAN EX ORIENTE LUX

No. 1

1 Mei 1934

Bulletin

van het

Vooraziatisch-Egyptisch Gezelschap

"EX ORIENTE LUX"

Aangesloten bij het Oostersch Genootschap
in Nederland

Commissie van Advies: Prof. Dr F.M.Th. Böhl Dr. A. de Buck	Bestuur: B.A. van Proosdij, Voorzitter A.A. Kampman Jr., Secretaris-Penningmeester	Secretariaat: Burg. Meineszlaan 59a Rotterdam-W Telefoon 31113 Giro 229501
--	--	--

1. Lezing Prof. Dr H. Frankfort

Hierbij hebben wij de eer U uit te noodigen tot het bijwonen van de lezing, die gehouden zal worden op **D o n d e r d a g** 17 Mei 1934, des avonds 8.- uur in de Collegezaal van het Prentenkabinet der Rijksuniversiteit, Kloksteeg 25, te Leiden

Spreker: Prof. Dr H. F r a n k f o r t,

Research Professor of Oriental Institute, the University of Chicago; Bijzonder Hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam.

Onderwerp: De nieuwste resultaten van de opgravingen van het "Oriental Institute te Chicago" in Mesopotamië.

Met Lichtbeelden - Na afloop gelegenheid tot het stellen van vragen - Introductie aan leden, donateurs en begunstigers ^{toegestaan}

Het ligt in de bedoeling een kleine inleiding tot deze lezing uit te geven, waarin een en ander zal worden medegedeeld over de geschiedenis van de opgravingen van het Oriental Institute in het Tweestroomland, met topographische bijzonderheden over de opgravingsterreinen. Aan hen, die deze lezing wenschen bij te wonen zal deze inleiding, op verzoek, worden toegestuurd.

2. Verschijning Mededeelingen en Verhandelingen No. 1

Verrekenen is: Mededeelingen en Verhandelingen van het Vooraziatisch-Egyptisch Gezelschap "Ex Oriente Lux" (Brill-Leiden, 1934), bevattende de voordrachten gehouden op het zevende congres van het Oostersch Genootschap in Nederland van 13 tot 15 September 1933, te Leiden door Prof. Dr F.M.Th. Böhl, B.A. van Proosdij, Dr A. van Schus, Prof. Dr A. Götte, Dr W.D. Wijngaarden, Dr A. de Buck en Henri Asselberghs. In de handel kosten deze Mededeelingen f 1.50. Voor begunstigers van Ex Oriente Lux zijn deze Mededeelingen verkrijgbaar tegen een verminderde prijs van f 1.-, na bestelling per giro 229501, ten name van A.A. Kampman Jr., te Rotterdam. - Mededeelingen over onze volgende publicaties en lezingen zullen t.z.t. volgen.

Afb. 1. Een voorbeeld van de gestencilde 'Rondschrijvens' die in de jaren '30 naar de leden van Ex Oriente Lux werden gezonden.

Afb. 2. Tijdens de bijeenkomst ter viering van het 10-jarig jubileum van Ex Oriente Lux op 25 september 1943 hield prof. A. De Buck een voordracht over 'Inhoud en achtergrond van het gesprek van den Levensmoede met zijn ziel', later gepubliceerd in *MVEOL* 7 (1947), 19-32.

TIEN JAREN EX ORIENTE LUX

1933—22 Mei—1943

SAMENVATTING — Vatten wij thans de resultaten van onze werkzaamheden in de afgelopen tien jaren samen, dan wil het ons voorkomen, dat in dezen korten tijd betrekkelijk zeer veel is bereikt. Onze vereeniging met haar ruim 2000 contribuanten is zeker een der grootste oriëntalistische genootschappen ter wereld. Niet alleen de quantiteit der leden is echter beslissend, ook de organisatorische opbouw en de wetenschappelijke prestaties der medewerkers zijn zeer voorname factoren in welke opzichten wij naar mijn meening niet voor buitenlandsche zustervereenigingen behoeven onder te doen. Uiterst belangrijk is, dat *Ex Oriente Lux* er op haar eigen wijze toe heeft bijgedragen geleerden van uiteenlopende confessioneele richtingen nader tot elkander te brengen en tot samenwerking in één tijdschrift en bij voordrachten te bewegen. De toenemende belangstelling voor de winterlezingen, de stijging van het aantal contribuanten en de critieken op onze publicaties, zijn mede bewijzen dat ons streven door breede lagen der bevolking gesteund en door de vakgenooten gewaardeerd wordt. Aldus gesterkt door den steun en het vertrouwen in de afgelopen jaren ondervonden, hopen wij ook in de toekomst de werkzaamheden van ons Genootschap op dezelfde wijze als voorheen voort te zetten, omdat wij zodoende, voor zoover het in ons vermogen ligt, mede helpen het wetenschappelijk leven hier te lande en het cultureele niveau van het Nederlandsche volk — voor velen daarbuiten een object van bewondering — op peil te houden en zelfs te verhoogen. Juist in deze moeilijke oorlogsjaren moet het ook onze taak blijven de bestudeering der oud-oostersche beschavingen voort te zetten en deze in woord en geschrift uit te dragen.

Wanneer straks de oorlog zal beëindigd zijn, de grenzen worden geopend en het wereldverkeer kan worden hervat, dan hoopt *Ex Oriente Lux* ook medewerking te kunnen verlenen aan de in voorbereiding zijnde plannen den Nederlandschen oriëntalisten een eigen tehuis als wetenschappelijk centrum in den Oriënt te geven in den vorm van een *Nederlandsch Archaeologisch-philologisch Instituut in het Nabije Oosten*. Dat het ons in het verleden vergund was door lezingen en publicaties enerzijds en door het bijeenbrengen eener bibliotheek en het verlenen van medewerking aan cursussen anderzijds aan ons volk iets te geven van wetenschappelijke waarde is voor ons een spoorslag op den ingeslagen weg voort te gaan. Want het geeft ons de zekerheid dat de tempelruïnes en de pyramiden van het oude Egypte en de puinhevels van het oude Voor Azië ook in Nederland de belangstelling zullen blijven trekken.

Leiden, 23 September 1943

A. A. KAMPMAN

Afb. 3. Tijdens de bijeenkomst ter viering van het 10-jarig jubileum van Ex Oriente Lux beschreef A.A. Kampman van de geschiedenis van de eerste tien jaren van de vereeniging. Zijn voordracht, waarvan hier de samenvatting aan het slot, verscheen later in *MVEOL* 7 (1947), 269-275.

Afb. 4 en 5. Op 17 december 1949 vond in de bibliotheek van het Instituut aan het Noordeindsplein 4a de viering plaats van het 10-jarig bestaan van het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten. Op de voorste rij geheel links prof. A. Drewes en naast hem dr. B.A. van Proosdij. Op de tweede rij in het midden (dr.) P. Römer, naast hem (prof.) J.H. Hospers; achter dr. Van Proosdij pater (prof.) J.P.M. van der Ploeg en daarachter dr. W.F. Leemans.

Afb. 6. Op de avond van 17 december 1949 volgde een gala-bijeenkomst, waarbij deze foto werd gemaakt in de bibliotheek van het Instituut. Centraal in het midden dr. A.A. Kampman, prof. F. De Liagre Böhl en prof. A. De Buck; links (tussen de dames) dr. B.A. van Proosdij.

Afb. 7. V.l.n.r.: dr. A.A. Kampman, dr. B.A. van Proosdij, prof. F.M.Th. De Liagre Böhl, jhr.mr. F.H. van Kinschot (burgemeester van Leiden), prof. G. Ryckmans, ir. F.B.J.M. Moubis, mevr. C.F.L. van Heek-van Heek, prof. R.J. Forbes, prof. A. De Buck, prof. B.A. van Groningen, A. Van de Sande Bakhuyzen (oud-burgemeester Leiden).

VOORAZIATISCH-EGYPTISCH GENOOTSCHAP „EX ORIENTE LUX”
VERENIGING VAN NEDERLANDSE ARCHAEOLOGEN

De Besturen van bovengenoemde instellingen hebben hierbij de eer U uit te nodigen tot het bijwonen van een

Lezing met lichtbeelden

te houden in de Kantine van het kantoorgebouw van Shell Nederland N.V., Wassenaarseweg 80, 's-Gravenhage, op woensdag 28 oktober 1959, des avonds te 20 uur

Spreker: **Dr A. KLASENS**

Directeur van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden.

Onderwerp: **DE NEDERLANDSE OPGRAVINGEN IN EGYPTE**

Namens de Ver. van Ned. Archaeologen

Mevr. Dr L. Byvanck-

Quarles van Ufford, secretaresse.

Namens „Ex Oriente Lux”

K. C. A. Collette, voorzitter

C. Wesseling, 2de secretaris.

Laan van N.O. Indie 90c

Introductie toegestaan.

koffie in de pauze

NEDERLANDS-ARABISCHE KRING
VOORAZIATISCH-EGYPTISCH GENOOTSCHAP „EX ORIENTE LUX”

De Besturen van bovengenoemde verenigingen hebben hierbij de eer U uit te nodigen tot het bijwonen van een

Voordracht met lichtbeelden

te houden op vrijdag 13 december 1957, des avonds te 20 uur in Pulchri Studio, Lange Voorhout, te 's-Gravenhage

Spreker: **Prof. Dr J. P. M. van der PLOEG O.P.,**

Hoogleraar aan de R.K. Universiteit te Nijmegen

Onderwerp: **Beelden uit het Heilige Land, waarbij ook de Heilige Plaatsen van het komende Kerstfeest**

Namens de Nederlands-Arabische Kring:

W. Ch. J. M. van LANSCHOT, voorzitter

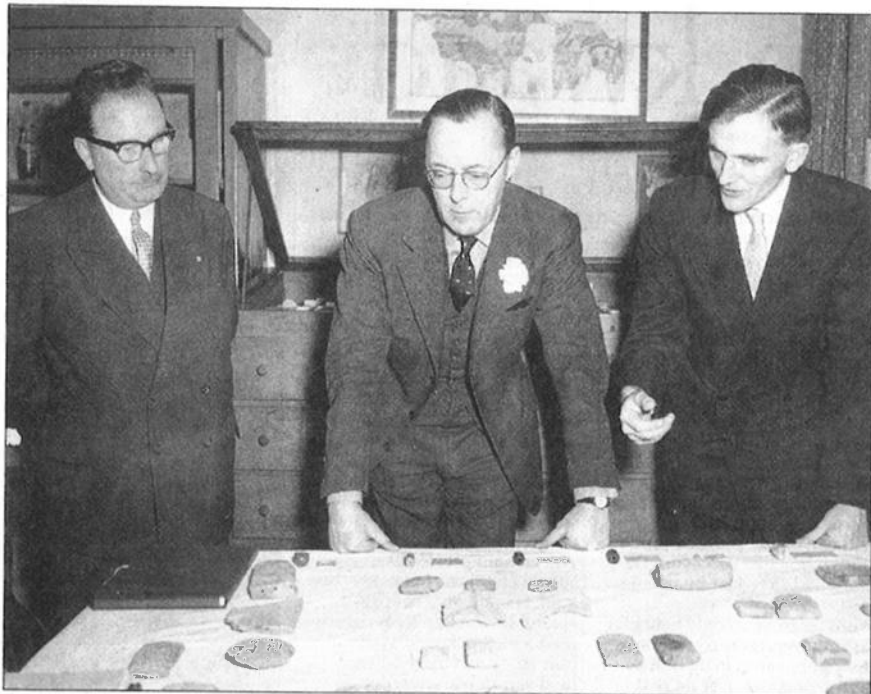
Mr J. HARING, secretaris

Namens „Ex Oriente Lux”:

K. C. A. COLLETTE, voorzitter

C. WESSELING, secretaris

Afb. 8. Convocaten voor enkele lezingen voor de studiekring/afdeling 's-Gravenhage van Ex Oriente Lux in 1957 en 1959.

Bernhard was op velerlei gebied een 'ambassadeur' voor Nederland. In 1959 wordt de prins in Leiden geïnstalleerd als curator van het Nederlands Instituut in Istanbul. Bij de Leidse universiteit bekijkt hij spijkerinscripties op kleitabletten. Foto: ANP

Afb. 9. Op 29 januari 1959 werd Prins Bernhard geïnstalleerd als curator van het Nederlands Instituut in Istanboel. Links van hem dr. A.A. Kampman en rechts dr. R. Frankena.

Ambassadeur van VAR in Leiden

De ambassadeur van de Verenigde Arabische Republiek in ons land, de heer Ali Assad Khandji, heeft gistermiddag een langdurig bezoek gebracht aan het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten te Leiden. Hij werd hierbij vergezeld door zijn echtgenote. Hij werd ontvangen door de directeur van het instituut, dr. A. A. Kampman, die zijn naaste medewerkers aan hem voorstelde en een korte uiteenzetting gaf van de doelstellingen van het instituut.

De heer Khandji toonde zich bijzonder geïnteresseerd voor de moderne sectie van het instituut, vooral ten aanzien van de beschavingsgeschiedenis van de Verenigde Arabische Republiek. Ook de Arabische tekst-edities trokken zijn belangstelling, evenals de Leidse verzameling van spijkerschrift-inscripties, die in het oude pand van het Instituut zijn ondergebracht. De heer C. Nijlant, conservator aan het Instituut, gaf hierbij een korte uiteenzetting. Hier werd hij tevens voorgelicht door dr. R. Frankena, wetenschappelijk hoofdambtenaar aan de Rijksuniversiteit te Leiden. Vervolgens nam hij de uitgebreide schat aan boekwerken en tijdschriften in de grote bibliotheek in ogenschouw, waarbij hij zich bijzonder liet voorlichten omtrent de geschiedenis van de Nederlandse Arabistiek, daar hij zelf het voornemen heeft binnenkort hierover een publikatie het licht te doen zien.

Na afloop van het bezoek, dat ruim twee uur duurde, werd door de hoge gasten het diner ten huize van dr. Kampman gebruikt, waaraan tevens aanzaten prof. mr. dr. J. Brugman, hoogleraar in de Arabische taal- en letterkunde te Leiden, mevrouw Klasens, de echtgenote van prof. Klasens, die thans in Egypte vertoeft, en dr. C. A. O. van Nieuwenhuijze, secretaris-generaal van de Middellandsezeeraad voor sociale wetenschappen en docent aan het Institute for social studies in Den Haag.

Dr. A. A. Kampman geeft een uiteenzetting. Rechts de ambassadeur van de V.A.R. en mevrouw Assad Khandji en, bij het bord conservator C. Nijlant.

Afb. 10. In april 1961 kreeg het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten bezoek van de ambassadeur van de Verenigde Arabische Republiek (Egypte+Syrië), de heer Ali Assad Khandji, die werd ontvangen door dr. A.A. Kampman en conservator C. Nijlant.

Afb. 11. Prof. dr. F.M.Th. De Liagre Böhl toont zijn collectie
spijkerschrifttabletten aan hoog bezoek.

F. M. TH. DE LIAGRE BÖHL
16.S.1882 -- 16.11.1976

Afb. 12.

Afb. 13. Ex Oriente Lux 50 jaar, 28 mei 1983, voor de Taffeh-tempel in het Rijksmuseum van Oudheden, Leiden. Vooraan v.l.n.r.: prof. J. Quaegebeur, mevr. C.F.L. van Heek-van Heek, mevr. G. Piket, mevr. Drs. E. Labouchère, dr. W.F. Leemans. Achteraan v.l.n.r.: dr. H.D. Schneider, dr. G.J. Verwers (directeur RMO), dr. M. Stol, prof. M.S.H.G. Heerma van Voss, dr. C.H.J. de Geus, dr. K.R. Veenhof.

EX ORIENTE LUX VAN 1974 TOT 1999

MARTEN STOL

Als vijftienjarige maakte ik in de Provinciale Bibliotheek van Zeeland kennis met het Bulletin *Phoenix* en het *Jaarbericht* van Ex Oriente Lux. Ik ontving van dr. A.A. Kampman een brief:

“Ik begrijp volkomen dat U niet in staat bent, het begunstigerschap van fl. 7,50 van het Genootschap te betalen”. “Ik zend U heden separaat de eerste twee nummers van het archaeologische bulletin ‘Phoenix’, dat ook door het Genootschap wordt uitgegeven. Ik hoop dat deze publicatie Uw belangstelling zal stimuleren, zodat U t.z.t., wanneer U daartoe in staat zult zijn, als lid van ons Genootschap zult toetreden” (1956).

Als kenmerk stond bovenaan de brief K/dR, dat wil zeggen, Kampman en zijn secretaresse Eva de Raad, die met de assistent dr. R. Frankena zou trouwen. Onder wiens leiding ik luttele jaren later mijn eerst stapjes in het spijkerschrift voorzichtig zou zetten. Mijn studie Assyriologie (1959-1967) sleepte zich voort in kamers in het gebouw van het Nederlands Instituut van het Nabije Oosten aan het Noordeindsplein, no. 4A (Afb. 1). Het kwam in niemand op, deze lange naam tot *NINO* te verkorten, in italianiserende stijl. Ik wist niet, dat de bibliotheek voor een deel eigendom van Ex Oriente Lux was en ik had weinig oog voor dit ‘genootschap’ voor volwassenen. Ouderejaars Klaas Veenhof had zijn studentenkamer op de zolder en hij kreeg al snel intensief met EOL en zijn cijfers te maken, terwijl ik onbekommerd voort vegeeteerde. Meneer Kampman (1911-1977) was een verre figuur in een andere wereld.

Jaren later werd ik benaderd met de vraag, of ik ‘tweede secretaris’ naast dr. Kampman wilde worden en spoedig daarna zou ik hem dan opvolgen. Zei men. Nou, dat vond ik wel erg eervol en zo rolde ik erin. Het was 1972 en er waren 1430 leden. De administratie werd gedaan door mensen van het NINO. Ik voelde me opgelaten, wanneer ik als jongmens met een sigaar tussen de vingers op hun mocizame werk toezicht hield: elk jaar de ledenlijst uittypen, de publicaties inpakken en de deur uit doen. Toen we kort daarna dat zelf deden, los van het NINO, nam ik studenten aan voor de inpakkerij. Staande op een trap in het magazijn reikte ik een inpakster een doos enveloppen aan en zei “Wilt U dit even overnemen, juffrouw Woestenburg” en ik besefte dat ik te ver was gegaan. Je moet “Els” en ook niet “U” zeggen. Ik bracht de ladingen van *Phoenix* met een propvol taxibusje naar het postkantoor, afdeling Port Betaald. Later, toen de postcode werd

ingevoerd (1978), sorteerden de studenten de stukken vanwege het goedkopere tarief — een moeizaam werk. In ons archief kom ik een brief van de voorzitter aan de penningmeester tegen, waarin hij mijn werk beschrijft:

“Steeds opnieuw zijn de beloofde studenten niet beschikbaar, een langs andere weg aangetrokken helper komt niet opdagen, de taxichauffeur helpt niet met dragen, enz. Ik heb hem nu geadviseerd een expeditiebedrijf(je) in te schakelen. Hij was opgelucht door die tip en zal erop ingaan” (1986).

De oplossing was, een bedrijvige student als coördinator aan te wijzen. Bijvoorbeeld Judith, die haar zus Suzan en anderen inschakelde. Toen ik hun zei dat hun voornamen titels van apocriefe boeken zijn, staarden ze me glazig aan. Na mijn aftreden deden kinderen van een medewerker dit werk met graagte; moeder Krispijn maakte de ritten naar het postkantoor.

Ondertussen kwam er in 1973 een lustrum aan (EOL veertig jaar) en dat werd voorbereid door prof. dr. M.S.H.G. Heerma van Voss, drs. M. Stol en drs. E. Labouchere. Zij organiseerden een tentoonstelling over Het Schrift in het Allard Pierson Museum, toen gevestigd in een oude school aan de Sarphatistraat te Amsterdam. Toeval of niet: dit drietal trad in 1974 aan als voorzitter, secretaris en penningmeester van de vereniging. In 1971 hadden voorzitter M.A. Beek en secretaris-penningmeester A.A. Kampman al aangekondigd, dat ze zouden aftreden en nu was het zover. De laatste na ruim veertig jaren. De ontvlechting van het NINO was tot stand gekomen en in de notulen van de voorafgaande jaren las ik hoe notulist K.R. Veenhof steeds had aangegeven, waar EOL precies recht op had en welke problemen er nog opgelost moesten worden. Men proeft hier bezorgdheid achter.

De financiën kwamen langzaam op orde, maar werkelijk soelaas kwam, toe we in 1979 hoorden, dat de priester dr. J.A. Goderie uit Breda ons een legaat had nagelaten. Het zal in 1981 op de balans verschijnen, fl. 141.937,56. Er werd eerst rente van gekweekt en pas in 1988 was de tijd rijp, daaruit een publicatie te subsidiëren.

Nu we het toch over geld hebben: elk jaar kwam op de Landdag de Staat van Inkomsten en Uitgaven aan de orde en de kascommissie (jarenlang P.A. Bos uit Haarlem en J.H.E. Boom uit Almere) bracht verslag uit. Er werd om een Balans gevraagd en die kwam (1977). De post ‘dubieuze debiteuren’ leidde tot het besluit, bestellers vooruit te laten betalen (1982). De penningmeester merkte tot haar ontstemming, dat je dit bij abonnementen niet kunt doen. De contributie werd in 1977 voor het eerst sinds 1972 verhoogd: van 25 naar 30 gulden (jeugdleden: van 12,50 naar 15). In 1989 werd het weer vijf gulden duurder.

Er moest ook een eigen secretaresse komen. Kampman had me op 24 december 1975 geschreven:

“De ervaring heeft mij geleerd, dat dergelijke jonge dames geruime tijd kunnen blijven. In de loop van veertig jaren heb ik mij maar tweemaal ‘vergist’ in de werkwillegheid. Mag ik nog een advies geven: Indien de jongedame slechts een beperkt aantal uren komt werken, is het praktisch haar te bezoldigen met een *honorarium*, opdat U buiten de verplichte opgave voor de Loonbelasting valt. (...) Uitbetaling van 7 % vacantie-toeslag kan extra en vrijwillig geschieden”.

We zullen zien wat er van kwam. Eerst werd de secretaresse van het NINO voor een ronde som ingehuurd om op de woensdagmiddagen te werken, maar al gauw nam Elisabeth Labouchere dit over in een overgangstijd van mei tot december 1975; nu op de dinsdagmorgen. Aan de hand van de Witte Tabellen probeerde ik op zo’n bruto bedrag uit te komen, dat er een redelijk netto loon uitkwam. Daarna kwam de studente Maria van de Poel en toen ze uitvloog, volgde haar moeder haar op. In oktober 1979 werd mevrouw G.M.P.F. Verbeek secretaresse en ze is het nog steeds.

Onze ruimte:

“We beschikken nu over een klein kamertje op de tweede étage van pand 4A, aan de achterzijde. Dit is sinds januari de kantooruimte van EOL. De heer Lee-mans zegt dat de wastafel in deze kamer gemakkelijk verwijderd kan worden; hierover moet overlegd worden. De tweede ruimte, waarover EOL sinds januari beschikt, is de vestibule van pand 6A. Hierin liggen de voorraden provisorisch opgeslagen; in de toekomst kan EOL over de helft van deze ruimte en misschien over een voormalige WC beschikken” (1975).

De voorraden waren en zijn een probleem. In 1975 bood uitgeverij E.J. Brill fl. 2000,- voor alles. Liever boden we ze met regelmaat aan onze leden tegen lage prijzen aan; vooreerst in dat jaar en laatstelijk in 2007.

In het nieuwe gebouw hebben we een aardige hoekkamer waarover we niet willen klagen. Wel lezen we in 1998: “Er zijn zonweringen betaald en Secretaris toont aan dat deze echt nodig waren; zij en hij werden gek van de ochtendzon”.

Toen de electronica voortgang maakte, dacht het bestuur na over het automatiseren van de administratie en we gingen in zee met Bulgerstein Data in Rotterdam (1981). De 1140 leden werden ingevoerd en een ieder kreeg een code toegewezen, waaruit af te lezen viel welk type lid hij is, tot welke afdeling hij behoort en eventueel op welke reeksen hij geabonneerd is. Daarnaast de niet-leden abonnees, zoals boekhandels en buitenlandse bibliotheken. Als er een lezing in een afdeling georganiseerd werd, vroegen we de zelfklevende adresstickers in Rotterdam aan en stuurden die aan de afdeling op. Er kwamen acceptgirokaarten, een succes: vroeger werden er elk jaar ca. 550 leden aangemaand en nu 127 leden en 29 jeugdleden (1982). Overigens zal de penningmeester later observeren dat de automatisering voor

haar geen tijdsbesparing betekende (1983). Het gereedmaken van de jaarstukken kostte haar en haar man telkenjare een lang weekeinde.

Het ledenaantal zakte van 1300 (1975) naar 1236 (1976) en 1170 (1977). De computer stond later toe, het fluctuerende ledental precies te volgen: in 1981 horen we van 1179, 1174 en 1188 leden; in 1982 van 1159 en 1152 leden en in het begin van 1983 waren het er 1211.

Het was mijn taak, alles te organiseren. Gelukkig kwam in 1975 dr. C.H.J. de Geus in het Dagelijks Bestuur en hij werd verantwoordelijk voor het lezingenprogramma en de afdelingen (1977). Hij organiseerde twee bezoeken aan tentoonstellingen (1979) en later zal hij iets nieuws bedenken, een ‘studiedag’ over een bepaald thema; het eerst in Nijmegen (1980). Dit werd een succes: 103 deelnemers. Er kwamen er veel meer, later zelfs jaarlijks. Maar niet in 1997: “De Studiedag heeft door omstandigheden geen doorgang gehad en op het secretariaat werd dit als een verademing ervaren”. Tijdens een studiedag over Zuid-Arabië wilde een buitenlandse spreker goede waar voor zijn honorarium leveren en sprak 75 minuten. “Dit blijkt voor een aantal mensen, waaronder Secretaris, te lang te zijn” (1986).

De afdelingen: een vast punt van zorg in de vergaderingen. Alles hangt af van de mensen ter plaatse. Er waren stabiele met soms jarenlang dezelfde besturen, zoals Haarlem (en het bestuur fietste de convocaties rond), ‘s Gravenhage (met hoge opkomsten), later Hoorn. Er waren er, die extra activiteiten organiseerden: excursies, cursussen in een oude taal (‘s Hertogenbosch). Van andere hoorde je weinig. De notulen zeggen:

“De afdeling Alkmaar heeft zich, na een enquête onder de eigen leden, in november opgeheven: slechts één lid wilde doorgaan; 14 waren voor opheffing en 8 gaven geen bericht. De afd. Hoorn zal gevraagd worden, de afd. Alkmaar over te nemen. De afd. Nijmegen loopt slecht; Utrecht leeft weer op” (1975). “Te Nijmegen is alles intens rustig” (1979). “Van der Kooij merkt op dat de afdeling Nijmegen is opgeheven en aan Arnhem is toegevoegd” (2005). “Van Twente horen we al jaren niets, maar dat hoeft geen slecht teken te zijn” (1983). Want mevrouw C.F.L. van Heek runde de afdeling op zelfstandige wijze. “Te Kampen heerst nog een angstwekkende rust” (1998).

De leden van Dordrecht kregen van mij en de plaatselijke secretaresse een gestencild rondschrijven, dat zo begon:

“Het bestuur van de afdeling Dordrecht van Ex Oriente Lux heeft de wens geuit, het roer nu aan anderen te willen overdoen. Het bestuur is er niet in geslaagd, opvolgers te vinden. (...) Wij hopen, dat drie mensen bereid zijn, de functies van resp. voorzitter, secretaris en penningmeester, op zich te nemen. (...) De bestuurswerkzaamheden zijn niet uitgebreid” (1977).

Onze voorzitter Heerma van Voss wist zijn vaderstad Leeuwarden na vele jaren weer tot leven te wekken met hulp van een vroegere leerlinge en

hij was er de eerste spreker (1993). In 1943 had hij als jeugdige de afdeling opgericht. In de provincies Zeeland, Drenthe en Flevoland waren er gelukkig geen moeilijkheden. Want daar hadden we geen afdelingen.

Een steeds weerkomende vraag is, of de afdelingen entreprijzen kunnen heffen. Een klein onderzoek wees dit uit:

“Haarlem vraagt vijf gulden, Zutphen principieel niets. Het lijkt het beste, in de pauze schoorvoetend om deze bijdrage te vragen. Of de bezoekers voor te stellen, gewoon maar lid te worden” (1999).

In het kiezen van de sprekers is EOL nogal streng, strenger dan het Nederlands Klassiek Verbond, waarmee wel eens samen wordt gewerkt. Buitenstaanders — soms een professor — die een mooi verhaal met lichtbeelden klaar hebben liggen — eenmaal met Egyptische achtergrondmuziek — werden in de vergaderingen van het bestuur besproken en te licht bevonden (1987). “De sprekers moeten in principe afgestudeerd zijn in het vak van hun onderwerp. Geïnspireerde derden moeten aan dit niveau kunnen voldoen”, werd op de Landdag 1997 nog eens ingescherpt.

Als je lid van het Dagelijks Bestuur was, vergaderde je viermaal per jaar. In het vroege voorjaar en de herfst in het Dagelijks Bestuur over alle lopende zaken; in mei in het Algemeen Bestuur, ons ‘klankbord’, om besluiten voor te bereiden; een maand later in de Algemene Ledenvergadering om die te bekrachtigen of te wijzigen. Na deze ledenvergadering volgde een lunch en een of meer voordrachten. Die dag heette de ‘Landdag’ en werd tientallen jaren lang in wisselende plaatsen georganiseerd.

De vergaderingen van het Dagelijks Bestuur waren echte werkvergaderingen en lange tijd werden er belegde broodjes bezorgd en rap verorberd. Soms spreken de notulen ervan onder het agendapunt *Wat verder ter tafel komt*: “Er dienen de volgende keer meer broodjes ter tafel te komen” (1979). “De volgende keer moeten er meer cheeseburgers ter tafel komen” (1980). “De gebruikelijke broodjes ham en kaas met een stuk fruit zijn niet afgeleverd en er is naar vervangende fourage gezocht” (1989). Inderdaad haastte Secretaris zich naar McDonalds.

De Landdag vroeg veel voorbereiding. In 1979 merkte Secretaris op, dat hij het “in zijn functie onmatig druk heeft” en het plan kwam op, een lid van het Algemeen Bestuur met het organiseren van de Landdag te belasten. Je moet er eigenlijk eerst naar toe om alles te bekijken en bespreken. In Schoonhoven (1975) was het toch nog mis gegaan, omdat de eigenaar van een zilversmederij, gevestigd in de oude synagoge, de afspraak vergeten was. Een plaatselijke predikant, gepromoveerd op de Egyptische godin Renenwetet, introduceerde ons toen maar bij een gemeentelid, juwelier, wiens winkel wij welwillend doorkruisten.

De voorbereiding van de Landdag werd daarna lang gedaan door mevrouw G. Piket.

Onze publicaties werden door E.J. Brill te Leiden gedrukt, maar daar kwam langzaam verandering in. Met het nieuwe boek van B.H. Stricker, *De geboorte van Horus*, deel III, gingen we over naar Drukkerij Orientaliste te Leuven (1974). In 1978 schreef directeur F.C. Wieder van N.V. Boekhandel en Drukkerij voorheen E.J. Brill dat de drukprijs van Phoenix sinds 1973 niet meer verhoogd was, terwijl de prijzen sindsdien met omstreeks 50 % zijn gestegen. Pas in 1985 gingen we met Phoenix over naar Leuven. In 1980 werd opgemerkt dat Jaarbericht 26 duur gaat worden en offerte werd gevraagd in Leuven; we stapten over. Elke maand kwam Bruno van den Eynde met een stationcar uit Leuven kopij halen en drukproeven brengen, voor ons en het NINO.

De tachtiger jaren waren vol nieuwe initiatieven. In de herfst van 1982 verhuisden we met het NINO naar het nieuwe gebouw Witte Singel 25. De vereniging telde 1041 gewone leden en 118 jeugdleden. In hetzelfde jaar kwam het idee op, een reeks op te zetten van ‘vertaalde artikelen’ over een thema, als boek uit te brengen; met subsidie van het Goderie Fonds. Voor de student-vertalers werd het tarief 20 cent per woord vastgesteld (1986). Het eerste deel, over de schepping van de wereld (1990), verscheen in samenwerking met een uitgever en we konden er niets aan doen, toen die spoedig in de ramsj bij J. de Slegte (eind 1993) en T. Wever te Franeker (1995) belandde. Deel 2 verscheen in samenwerking met Éditions Peeters te Leuven (1994). Een ander idee was om Lesbrieven over oudoosterse onderwerpen uit te brengen. Een deskundige commissie met een echte leraar erin (G.M. Kelder te Hoorn) formuleerde de plannen (1985). “Twee per jaar”, klonk het optimistisch. De moeilijkheid was, een uitgever in onderwijsland te vinden. Met de coördinator W. Hovestreydt ben ik in Den Haag bij Nijgh & Van Ditmar geweest, maar uiteindelijk werd dat niets (1988). Er werd verder gesproken met de stichting Geschiedenis in de Klas. De eerste lesbrieven, ‘Assyrisch Imperialisme’, verscheen in januari 1990, juist toen Saddam Hoessein Koeweit binnenviel.

Dr. D.J.W. Meijer nam de organisatie van de studiedagen over (1986) en later ging dr. J. de Roos de sprekerslijst regelen en onderhield prof. A. van der Kooij de contacten met de afdelingen (1988). Er zijn dan 1264 leden. In 1989 hield K.R. Veenhof echt op met het redigeren van Phoenix; hij had nog enige bijzondere nummers begeleid. Belangstellenden konden banden met gulden belettering bestellen om een aantal nummers in te bundelen. Ik reisde met bus 45 naar Boekbinderij Verschoor in Voorburg om de aanmaak met onze speciale stempels voor te bereiden. In 1990 tekenden slechts

43 mensen in op de band voor de nummers 31-34 en de prijs werd wel hoog, fl. 17,50 plus porti. We zijn er daarna mee gestopt. Dankzij de bekwame redacties hoefde het bestuur over Phoenix nauwelijks meer te spreken. Wel werd ons eens een mening gevraagd over de nieuwe omslag. “Het Dagelijks Bestuur is minder gelukkig met het uitgewerkte ontwerp, spelend met de naam *Phoenix*, vierwerf in carré ronddollend op een bleke blinde harpenaar. De L-vormige ‘Phoenix’-partij is beter” (1993). Zie daarvoor nummer 40.

Het archief ging op 18 maart 1987 over naar de bibliotheek der Leidse universiteit; signatuur AUI-DB. Het belangrijkste was hier een dik boek met handgeschreven notulen over 1939 tot 1962. Helaas ontbreken de meeste uit 1962-1974. Met name map DB-28 gaat over de hier beschreven jaren. De notulen over 12 november 1987 waren niet meer getypt, maar geprint in puntjesletter. Secretaris bezat kennelijk een computer, de Apple Macintosh ED (‘educational’).

De jaren negentig begonnen met het optreden van een nieuwe penningmeester, de Egyptoloog G.P.F. van den Boorn, hoofd In- en Externe Betrekkingen bij de Stichting Sociaal Fonds Bouwnijverheid. Zijn latere carrière van interim-manager begon in dit ene jaar, waarin hij Ex Oriente Lux diende: er kwam een inventarisatie van activiteiten, een sterkte/zwakte analyse, een plan van aanpak om ‘het product’ van EOL te verbeteren. Een extra vergadering werd eraan gewijd en de resultaten zijn nog steeds geldig: een derde Phoenix per jaar, in kleuren; een Nieuwsbrief voor de leden; jaarlijks een studiedag. En natuurlijk de zoveelste ledenwerfactie. Een enquête onder alle leden. Die wees uit dat men vooral in Egypte belang stelt, dat de lezingen het belangrijkste motief zijn om lid te worden (1991). De leden werden hier ook in de gelegenheid gesteld, hun mening te geven over een verhoging van de contributie en zo ja, hoeveel. De uitslag stond later in de Nieuwsbrief van februari 1992. In de Landdag 1991 klinkt applaus over de nieuwe activiteiten en er volgt toestemming om de contributie met maximaal tien gulden te verhogen. Dat maximum wordt het natuurlijk.

Ondertussen is de penningmeester weggewiekt naar nieuwe uitdagingen en zijn opvolgers zullen bijna allen wederom Egyptoloog zijn.

Eind 1991 werd een computer gekocht en de heer P.C. de Spaey, vroeger administrateur van het NINO, helpt tot op heden bij het elektronische boekhouden. “Alle gegevens zijn in onze Hyundai computer ingevoerd en Secretaresse en Secretaris bekwamen zich in de bediening der knoppen. Het gaat met hun de goede kant op, maar de steun van de heer P.C. (!) de Spaey is voorlopig onontbeerlijk” (1993). Onze dienstverlener Bulgerstein Data

werd minder nodig en het contract werd in 1993 beëindigd. Het digitale adressenbestand, dat ze van ons hadden, kregen we niet terug en we moesten alles opnieuw intypen.

Ja, die hulp van externe organisaties: in het algemeen bleek die niet zo nodig. Sinds 1991 is heen en weer gepraat over het uitbesteden van het Jaarbericht aan het NINO en in 2001 was er zelfs een concept-overeenkomst, maar de notulen van november zeggen sober: “Zolang mw. Verbeek beschikbaar blijft, kan de verzending en administratie door EOL worden uitgevoerd”. Einde verhaal. Ook voor de verzending van Phoenix werd rondgezien naar bedrijfjes, maar steeds konden we het handmatig zelf doen.

Prof. Veenhof had een nieuwe folder gemaakt en die werd meegezonden in het nieuwe tijdschrift Skarabee met enige duizenden abonnees. Er meldden zich ruim honderd nieuwe leden aan en Veenhof werd op de Landdag voorzitter (1994). Maar dat was al eerder bedacht. Er zijn dan 1301 leden en onze secretaresse mevrouw Verbeek is nu vijftien jaar bij ons.

Vanaf 1995 werd de Nieuwsbrief in Eindhoven gedrukt, de plaats waar de maakster ervan, mevrouw Maranka de Bree-Bijl, woonde. Zij houdt ermee op in 2007 en daarmee eindigt dit contactorgaan. De notulen noteren in 1998: “In het Algemeen Bestuur zijn aftredend mevrouw E. de Ranitz-Labouchere en prof. M. Heerma van Voss. Het is nu tijd dat deze generatie, die sinds 1974 in ons bestuur zitting heeft, ruimte maakt voor anderen. Secretaris, die tot deze generatie behoort, treedt in het volgende jaar af”. Dat laatste gebeurde om praktische redenen op 1 september 1999; zijn opvolger werd de Egyptoloog A. Egberts. Natuurlijk werd de aftredende secretaris tijdens de Landdag bedankt. “De heer Stol hoort de lofprijzingen vlak aan maar veert geweldig op, wanneer Voorzitter komt te spreken over een “geschenk”. Dat is een dik boek van David Bos over dominees in de negentiende eeuw”.

De vereniging telde 1180 leden plus 175 in België. Prof. Veenhof, immer kundig rekenaar, was lang geleden degene die de kosten bewaakte en nu komt hij als voorzitter met een waarschuwend stuk, ‘Notitie inzake de Nieuwsbrief, Phoenix, Landdag en Studiedag van EOL in verband met de kosten’ (1998). De omvang en kleurendruk van Phoenix moeten bijvoorbeeld binnen de perken blijven en de Landdag (met de Algemene Ledenvergadering erin) en de Studiedag worden vanaf 1999 ineen geschoven. Sindsdien is die gehouden in Hotel Heidepark te Bilthoven.

Secretaris ziet zich geroepen, het verdwijnen van de Landdag landelijk te melden in het blad *Onze Taal*, januari 2001:

“In de jaren vijftig hoorde je nog spreken over de “AVRO Landdag” en de EO organiseerde in de eerste tien jaren van zijn bestaan “Landdagen” (vanaf begin jaren tachtig “Familiedagen” geheten), maar daarna is het woord

landdag verdwenen — mogelijk doordat er ook NSB-landdagen geweest zijn. Maar leden van het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap “Ex Oriente Lux” bleven het begrip kennen: de in 1933 opgerichte vereniging ging stug door met het organiseren van landdagen. Toch is er ook aan deze Landdag een einde gekomen; deze zal namelijk samenvallen met de Studiedag en nu moet er omgezien worden naar een nieuw woord. Zo is op de laatste Landdag te Zwolle besloten, op 6 juni 1998. Uit de notulen: “Dit was de laatste Landdag in deze stijl en mogelijk verdwijnt het oude woord *landdag* voorgoed uit het levende Nederlandse taalgebruik”.

Het praktijkvoorbeeld dat de grote Van Dale (1999) bij *landdag* geeft, wijst er echter op dat het woord voortleeft in België, waar immers geen NSB was: “algemene jaarlijkse vergadering van de afdelingen van een vereniging of organisatie: *de landdag der Vlaamse studenten*”.

Uit een reactie in een later nummer van *Onze Taal* blijkt dat in Appelscha op het kampeerterein ‘Tot Vrijheidsbezinning’ toch nog de Pinkster *Landdagen* worden gehouden, een vrij-socialistisch evenement. Dat was aan mij ontsnapt.

In 2000 werd de contributie in guldens omgerekend naar 24 EURO en door de Algemene Ledenvergadering glad gestreken tot 25 EURO.

Aan het eind van dit overzicht wil ik nog enige bijzondere onderwerpen naar voren halen.

1. *Lange adem*

Sommige projecten of plannen duurden lang. In 1976 werd besloten, de catalogus van de Egyptische oudheden in het Allard Pierson Museum als bijzonder nummer van Phoenix te publiceren. Jaren lang werd over de voortgang gerapporteerd en in 1986 verscheen het dan toch als nummer 32,1. Rond 1975 vond men het aardig, de Landdag eens in Brussel te organiseren, maar steeds waren er kleine bezwaren. In 1981 werd even aan Gent gedacht. Uiteindelijk lukte het in 1986. We zagen al dat er van 1991 tot 2001 over het uitbesteden van het Jaarbericht gepraat werd. Bedaarde jaren waarin aan zorgvuldige heroverwegingen het volle pond werd gegeven. Totdat je een ons weegt.

Een apart langdurig project was de reeks *De geboorte van Horus* van dr. B.H. Stricker (1910-2005), begonnen in 1963. De delen werden steeds dikker, onze aanbevelingen tot matiging werden niet opgevolgd en voor deel V droeg de auteur graag zelf bij in de kosten. Het kon ook niet anders (1988). Het boek sloot af met: “Wij zijn ten einde gekomen. Een jongere generatie moge haar tanden in deze problemen zetten. Met deze wens

sluiten wij het oude prentenboek”. De laatste voetnoot was nummer 8496. In 1995 ontving de voorzitter persoonlijk een brief met een bijgevoegde illustratie, die niet in het boek staat, hoewel blz. 685, negende regel van onderen, ernaar verwijst. Die is genomen uit A. Piankoff, *La création du disque solaire*, Cairo 1953, plaat D. Stricker vroeg ons, deze plaat in een eventuele herdruk op te willen nemen. “Doen we”, riepen de notulen uit. Echter, er is voorlopig geen zicht op een herdruk en daarom geven we de aanvulling hier maar door.

2. België

Ex Oriente Lux in België is een apart verhaal, dat hier niet geschreven kan worden. We weten er te weinig van af. Soms wordt het ledental in de notulen gemeld: 50 (1973), 70 (1975), 80 à 90 (1976), 118 (1982), 77 (1989), 69 (1993). De secretaris was sinds 1958 de enthousiaste Léon de Meyer te Gent. Graag boorde hij ook plaatselijke financieringsbronnen aan, maar die droogden gauw op. Prof. De Meyer werd rector magnificus in Gent en overleg was gewenst (1987). In maart 1988 werd hem voorgesteld, “een tweede persoon aan te trekken om uitvoerend werk te verrichten”. Er werd nu contact gelegd met prof. J. Quaegebeur te Leuven. Een jaar later hoorden we dat De Meyer “op regelmatige basis gelden van het Ministerie der Vlaamse gemeenschap wilde verwerven voor het houden van EOL-lezingen”, wat niet lukte. Inmiddels organiseerde de Egyptologische Stichting “Koningin Elisabeth” drie lezingen. Tenslotte reisde onze voorzitter naar Gent af voor een gesprek met de kopstukken in België. In ons archief bewaren we zijn handgeschreven ‘Kort verslag’. “Het overleg was concreet en positief en verliep in een zeer aangename sfeer” (21 juni 1989). In november 1993 trad prof. De Meyer af als secretaris België en na lang nadenken kwam in mei 1996 een ‘Memorandum Ex Oriente Lux in België’ op tafel. “Er is geen bestuurslid in België aanwezig”. Er zijn dan 48 leden, “maar dit kan een momentopname van betalende leden zijn”.

Na de zomer kwam er belangrijk nieuws: “Het secretariaat is vanuit Gent overgegaan naar Leuven en de voorraad (vooral Phoenix) ging mee. De heer M. Coenen, Egyptoloog te Leuven, is secretaris geworden. De leden zijn op de hoogte gesteld en het aantal is gegroeid tot 81 (vooral uit Leuven)”. Wij dankten deze overgang naar de Blijde Inkomststraat aan prof. A. Schoors te Leuven. Het was nu het moment, de secretaresse in Gent, mevrouw B. Storme, een aardige brief te schrijven: “Ik had het gevoel, dat Ex Oriente Lux steeds op U kon terugvallen, terwijl de geleerden boeken bestudeerden of uithuizig waren. Zoals zo vaak in het leven dankt een institutie haar

stabiliteit aan één persoon, die altijd beschikbaar is en alles weet. U was die persoon in België”. Nu, bij het overschrijven van deze passage, kan ik een knipoog naar onze mevrouw Verbeek niet onderdrukken. Een jaar later: “Het aantal leden is omhoog geschoten van 92 tot 122. Hedenavond spreekt prof. K. van Lerberghe te Hasselt. Antwerpen start hopelijk in het voorjaar van 1998”. In 1998: “Het ledental is omhoog gestoven naar 163 (126 volwassenen, 37 jeugdleden) en de heer Coenen verlangt 200 exx. van Phoenix en de Nieuwsbrief, direct in Leuven af te leveren”. Brussel is te franstalig om levensvatbaar te zijn, zo horen we in 1999.

3. *Is Ex Oriente Lux wel bij de tijd?*

Archaïsch klinkt nu de benaming “Genootschap”, maar nooit is overwogen, iets nieuws te bedenken.

Antiek is de Latijnse naam *Ex Oriente Lux* en nu zou je zo’n naam niet zo gauw bedenken. Af en toe bereikt ons de vraag, waar het *bon mot* “Ex Oriente Lux” eigenlijk vandaan komt. Wij weten het niet en Gaby vanden Berghe, auteur van *Veni vidi vici. Gevleugelde woorden uit het klassiek en Middleeuws Latijn voor mensen van nu* (Lannoo, Tielt, 1991) blz. 37, “Uit het Oosten komt het licht”, weet het eigenlijk ook niet. De vele edities van de *Adagia* van Erasmus kennen het ook al niet. De slagzin moet dus jonger zijn.

Byzantijns was het oude briefpapier, waar linksboven prijkte: “Ere-lid Prof. dr. F.M.Th. de Liagre Böhl”. Bij het lustrum van 1973 ging een telegram naar hem uit: “Jubileumvergadering Ex Oriente Lux denkt aan U in dankbaarheid”. Negentiende-eeuws is het gebruik van het Frans op datzelfde briefpapier: in de kop staat namelijk nog steeds in klein kapitaal (SOCIÉTÉ D’ÉTUDES ORIENTALES “EX ORIENTE LUX”, FONDÉE À LEYDE), kennelijk kort na de oprichting in 1933 bedacht. Op het titelblad van het Jaarbericht stond onder de Nederlandse titel immer de uitleg *Annuaire de la Société Orientale “Ex Oriente Lux”*. In 1985 verscheen opeens op het titelblad van nummer 28 alleen het Engelse *Annual of the Ancient Near Eastern Society “Ex Oriente Lux”*. Onder druk van de hugenoot in het bestuur en sympathisanten werd besloten: “De Franse ondertitel van JEOL moet blijven en kan gevolgd worden door een Engelse ondertitel”.

Twintigste-eeuws, tenslotte, was het aanspreken van studenten met “U”. We zijn nu een eeuwje verder en mijn opvolgers noemen de secretaresse “Truus”. Toch is het Genootschap steeds best bij de tijd geweest, zoals men ziet aan de hier en in de bijdrage van K.R. Veenhof beschreven vernieuwende initiatieven.

Om “U” tegen te zeggen.

Tenslotte

Wie in ons kantoor de rij ordners met notulen, correspondentie, financiële stukken, lezingenprogramma's, contacten met drukkers en andere dossiers, aanziet en inziet, komt onder de indruk van al het werk dat verzet is. Door de vakmensen, die bereid waren voor een boekenbon het land in te gaan om een lezing te houden en op de late avond weer te keren. Door degenen, die in het Dagelijks Bestuur zaten en veel te doen hadden. In de bevlogen jaren zeventig werd van universitair en gevraagd, wat ze aan 'maatschappelijke dienstverlening' deden. Wij konden die vraag gemakkelijk beantwoorden. Maar ook de plaatselijke besturen in de 16 tot 18 afdelingen, overal in Nederland en België, mogen zeer gewaardeerd worden voor hun belangeloze inspanningen. En dit alles in goede harmonie. Dank zij al dezen heeft Ex Oriente Lux een bijzondere plaats in ons culturele leven ingenomen.

Afb. 1. De panden van het Noordeindsplein 4a-6a, Leiden, waar het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten tot eind 1982 was gevestigd.

Publicaties van „Ex Oriente Lux”, te bestellen bij het genootschap of in de boekhandel. Prijzen zijn exclusief portokosten.

„Mededelingen en Verhandelingen van het Voorzatisch-Egyptisch Genootschap
Ex Oriente Lux”

23. M. STOL, *Zwangerschap en geboorte bij de Babyloniërs en in de Bijbel*. (1983; 116 p.) €20,50 (leden €13,50)

Een studie over voorstellingen, gebruiken en tradities rond de geboorte, met gebruikmaking van veelsoortig tekstmateriaal. De schrijver behandelt o.a. terminologie, folklore, rechtsgewoonten, ideeën over conceptie en zwangerschap, bezwingingen, omina, geneeskunst. Een bijdrage van Dr. Wiggermann analyseert de Babylonische demon Lamaštu, die het op zwangere vrouwen en baby's heeft voorzien (bezweringen, amuletten).

25. H. WILLEMS, *Chests of Life. A Study of the Typology and Conceptual Development of Middle Kingdom Standard Class Coffins* (1988; 249 p., 30 ill.) €31,75 (leden €20,50)

De egyptische lijkstaf was meer dan een laatste rustplaats. Hij bevatte een uitvoerige decoratie, bestaande uit pictoriale en tekstuele elementen. Deze vormden de magische instrumenten, waarmee de dode in het hiernamaals kon overleven. In deze studie wordt een overzicht gegeven van de typologische ontwikkeling van lijkstaven uit het Middenrijk. Aan de hand hiervan wordt een poging gedaan, de evolutie van het achterliggende religieuze gedachtegoed te schetsen. E.e.a. resulteert onder meer in een nieuwe reconstructie van het begrafenisritueel.

27. B.H. STRICKER, *De hemelvaart des konings* (1990; 54 p., 20 ill.)

€11,50 (leden €6,75)

Een studie over de hemelvaart van de koning, voornamelijk in het Oude Egypte. Behandeld worden aspecten als de grafkamer van Cheops, getallensymboliek, de vier winden en de vier Horus-kinderen, die geassocieerd zijn met dit thema; de hemelvaart van de ziel in het Corpus Hermeticum, de symboliek rond de wereldas, en de rol van de piramide in de hemelvaart. Apart en korter worden de opvattingen bij de Grieken, Joden, Perzen en Indiërs besproken.

28. S. DENNING-BOLLE, *Wisdom in Akkadian Literature. Expression, instruction, dialogue* (1992; 214 p.) €29,50 (leden €20,50)

Een studie naar aard, inhoud en vorm van de Babylonische wijsheid en wijsheidsteksten, welke zich toespitst op de dialoog als literaire vorm voor het mondeling en schriftelijk onder woorden brengen, overdragen en reflecteren van wijsheid. Het boek bevat een inleiding, een bibliografie en biedt talrijke vertalingen van Mesopotamische wijsheidsteksten.

29. M.J. RAVEN, *De Schilderskaravaan van 1868* (1992; 212 p., 38 ill.) €29,50 (leden €20,50)

Dit boek biedt de vertaling van een Frans dagboek van de Utrechtse schilder Willem de Famars Testas (1834-1896), een vertegenwoordiger van de internationale kunststroming van het Oriëntalisme. Hij maakte in 1868 met enkele collega's een reis van Egypte via Palestina en Syrië naar Byzantium. De uitgave bevat tekeningen en schilderijen van de Famars Testas en zijn collega's, waarvan vele tot dusverre niet gepubliceerd waren.

30. J.F. BORGHOOTS, *Egyptisch. Een inleiding in taal en schrift van het Middenrijk*. I, Grammatica; II, Tekenlijsten, Oefeningen en Bloemlezing (1993; ix+370+319 p., vele illustraties) €32,00 (leden €20,50)

In dit praktische handboek wordt de lezer ingeleid in schrift, taal en literatuur van de periode van het Middenrijk (ca. 2140-1650 v. Chr.). Het boek is bedoeld voor iedereen die zich door zelfstudie kennis wil verwerven van het hierogliefenschrift en het klassieke Egyptisch als taal, om in staat te zijn authentieke teksten te lezen. Deel I is een beknopte grammatica, met onder meer woordenlijsten en andere indexen voor naslag. Deel II is een hulpboek; het bevat overzichten van hierogliefische tekens, een leergang door de grammatica van 33 secties, voorzien van oefeningen, en aan het einde een beknopte bloemlezing met aantekeningen. Daarin vindt men een selectie van representatieve teksten over allerlei onderwerpen die in de literatuur, geschiedenis, maatschappij en godsdienst van die dagen een rol speelden.

31. JAN WILLEM DRIJVERS, JAN DE HOND, HELEEN SANCISI-WEERDENBURG (eds.), „Ik hadde de nieuwsgierigheid”. *De reizen door het Nabije Oosten van Cornelis de Bruijn (ca. 1652-1727)* (1997, 201 p., 54 ill.) €22,50 (leden €14,75)

In deze bundel met 12 artikelen worden De Bruijn's reizen door het Nabije Oosten behandeld. In afzonderlijke artikelen wordt ingegaan op zijn bezoeken aan Turkije, Egypte, Palestina, Persepolis en zijn geplande, maar nooit gerealiseerde bezoek aan Palmyra. Voorts wordt een biografie gegeven van De Bruijn, wordt ingegaan op de verschillende Nederlandse, Franse en Engelse edities van zijn reisverslagen, en zijn een drietal artikelen opgenomen over het 'Nachleben' van het werk van De Bruijn. In de verschillende artikelen wordt aandacht gegeven aan zijn werkwijze ter plekke alsook bij de vervaardiging van de reisverslagen; ook zijn bronnen en de wijze waarop hij deze heeft gebruikt komen aan de orde. De tekst is voorzien van een groot aantal citaten uit De Bruijn's reisverslagen. Een appendix biedt een chronologisch overzicht van zijn reizen. Rijk geïllustreerd met foto's en originele tekeningen van De Bruijn.

33. R.J. DEMARÉE en K.R. VEENHOF (eds.), *Zij Schreven Geschiedenis Historische Documenten uit het Oude Nabije Oosten*. (X + 480 p., 30 illustraties en 8 kaarten) €27,- (leden €20,-)

43 bijdragen gewijd aan historisch gezien belangrijke tekst(groep)en, uit de schriftelijke nalatenschap van het gehele Oude Nabije Oosten, uit de periode tussen 2500 en 100 v. Chr. Geannoteerde vertalingen van officiële inscripties, brieven, oorkonden, autobiografieën, epen, legenden, historiografische teksten, astronomische dagboeken en profetische teksten. Alle vertalingen gaan vergezeld van een inhoudelijk commentaar en een literatuuropgave.

34. J.H. INSINGER, *In het Land der Nijlcataracten*; *Bewerking en toelichting*: Dr. Maarten J. Raven (VIII + 195 p., 53 ill., 2 kaarten en registers) €32,- (leden €24,50)

Jan Herman Insinger (1854-1918) woonde en werkte bijna veertig jaar in Egypte. Relatief onbekend gebleven, verdient hij toch grotere bekendheid. Als fervent reiziger, fotograaf en kunsthandelaar kende hij Egypte als geen ander. Eén van zijn reisverslagen is bewaard gebleven: het journaal van een reis door het Sudanese deel van Nubië in 1883. Slechts vergezeld door enkele inheemse gidsen en kameeldrijvers maakte Insinger deze reis alleen. Zijn ooggetuigeverslag bevat naast boeiende informatie over land en volk, geologie en waterstaat, flora en fauna, ook aantekeningen over de geheimzinnige monumenten van de diverse Nubische culturen.